

Agroresursu un
ekonomikas
institūts

Pētījuma atskaite

Komerčiālo lauku saimniecību ienākumu veidošanās un nozaru starppatēriņa analīze

2024

Ziņojumu iesniedza :

.....
Valda Bratka

AREI EPC

SATURS

SAĪSINĀJUMI	3
PĒTĪJUMA MĒRĶIS	4
1 LATVIJAS LAUKU SAIMNIECĪBU DARBĪBAS REZULTĀTU EKONOMISKĀ ANALĪZE 2017. - 2022. GADA PERIODĀ;	5
1.1 SAIMNIECĪBU PAMATDARBĪBAS IENĒMUMU UN IZMAKSU STRUKTŪRA, KOMPONENTES UN IETEKMES FAKTORI	5
1.1.1 <i>Ieņēmumu struktūra</i>	<i>5</i>
1.1.2 <i>Produkcijas izlietojums.....</i>	<i>8</i>
1.1.3 <i>Saimniecību saņemtais atbalsts.....</i>	<i>9</i>
1.1.4 <i>Specifisko un pieskaitāmo izmaksu struktūra.....</i>	<i>12</i>
1.1.5 <i>Ārējo izmaksu struktūra</i>	<i>17</i>
1.2 VALSTS ATBALSTA NOZĪME SAIMNIECĪBU IENĀKUMU VEIDOŠANĀ.....	20
1.3 SAIMNIECĪBU NETO PIEVIENOTĀ VĒRTĪBA	22
1.4 SAIMNIECĪBU FINANŠU RĀDĪTĀJI	26
1.5 SAIMNIECĪBU IEGULDĪJUMI UN PIEEJAMIE FINANSĒŠANAS RESURSI	29
SECINĀJUMI	34
IETEIKUMI	38
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	39
2 LAUKSAIMNIECĪBAS NOZARU STARPPATĒRIŅA SADALĪŠANAS METODOLOĢIJAS PILNVEIDOŠANA UN STARPPATĒRIŅA VĒRTĪBAS APRĒĶINS PA LAUKSAIMNIECĪBAS NOZARĒM.....	42
2.1 IZMANTOTIE DATI UN METODES	42
2.2 METODOLOĢIJAS PILNVEIDOŠANA STARPPATĒRIŅA IZMAKSU SADALĪJUMAM.	43
2.3 IZMAKSU UN PRODUKCIJAS VĒRTĪBAS APRĒĶINA REZULTĀTI LAUKSAIMNIECĪBAS PRODUKTIEM.	47
SECINĀJUMI UN IETEIKUMI	54
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	55

SAĪSINĀJUMI

AREI	Agroresursu un ekonomikas institūts
CAPRI	<i>Common Agricultural Policy Regional Impact</i> (modelis – rīks lauksaimniecības un tirdzniecības politikas ietekmes novērtējumam Eiropas Savienībā)
CSP	Centrālā statistikas pārvalde
EK	Eiropas Komisija
ES	Eiropas Savienība
EUR	Eiro
EUROSTAT	Eiropas Savienības Statistikas birojs
FADN	Farm Accountancy Data Network (<i>angļu val.</i> Latvijā – SUDAT)
ha	hektārs
kg	kilograms
LDV	Lauksaimniecības darba vienība - viens cilvēkgads (1840 stundas)
LEK	Lauksaimniecības ekonomiskais kopaprēķins (<i>Economic Accounts for Agriculture – angļu val.</i>)
LIZ	Lauksaimniecībā izmantojamā zeme
LLKC	Latvijas lauku konsultāciju un izglītības centrs
LLV	Nosacīta mājlopu vienība
MLA	Mazāk labvēlīgie apvidi
N-P-K	Slāpekļis – fosfors - kālijs
NPV	Neto pievienotā vērtība
SUDAT	Saimniecību uzskaites datu tīkls
t	Tonnas
VPM	Vienotais platībmaksājums

PĒTĪJUMA MĒRĶIS

Politiskie notikumi pasaulē atstāj lielu ietekmi uz lauksaimniecības produkcijas un ražošanas resursu tirgiem, radot kritisku situāciju dažādu lauksaimniecības produkcijas veidu ražošanā, tāpēc svarīgi ir novērtēt Latvijas lauksaimniecības sektora sniegumu. Veicot dažāda lieluma un specializācijas lauku saimniecību darbības rezultātu salīdzinošo ekonomisko analīzi, vispusīgi un padziļināti izvērtējot to efektivitāti, ietekmējošus faktorus un ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikumus, var vērtēt Latvija lauksaimniecības sektora konkurētspēju kopējā ES un pasaules tirgū. Lai vērtētu procesu sektora iekšienē, nepieciešams izstrādāt un pilnveidot metodoloģiju starppatēriņa sadalījumam starp lauksaimniecības nozarēm un veikt starppatēriņa vērtības aprēķinus šādām lauksaimniecības nozarēm: graudaugi, rapši, lopbarības kultūras, dārzeņi, kartupeļi, pākšaugi, augļi un ogas, citi augu produkti, piens, liellopi, cūkas, mājputni, olas, citi dzīvnieku produkti.

Kopš 2007. gada Agrolesursu un ekonomikas institūtā (AREI) tiek uzturēta un attīstīta informācijas sistēma Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkls (SUDAT). Šādas sistēmas izveidi un uzturēšanu nosaka Eiropas Savienības regulējums - speciāli šim nolūkam izstrādāts normatīvo aktu kopums, un tā ir ES vienotās un harmonizētās saimniecību ekonomiskās informācijas sistēmas *Farm Accountancy Data Network* (angļu val.) komponente, kas aptver visas Eiropas Savienības dalībvalstis.

Institūtam ir uzkrājusies daudzu gadu pieredze lauku saimniecību darbības ekonomiskajā analīzē. Balstoties uz SUDAT datiem, AREI katru gadu sagatavo lauku saimniecību darba ekonomiskās analīzes rezultātus, dodot ieskatu Latvijas komerciālo lauksaimniecības produkcijas ražotāju ienākumu veidošanā, to ietekmējošo faktoru novērtēšanā, attīstībā un finansiālās situācijas novērtēšanā.

Pētījuma mērķis ir veikt Latvija saimniecību un komerciālo saimniecību struktūras analīzi, un tā sasniegšanai ir izvirzīti šādi darba uzdevumi:

- saimniecību ieņēmumu un izmaksu struktūras analīze;
- saimniecību ienākumu veidošanās komponentes un ietekmes faktori, tostarp atbalsta pasākumu un tirgus ieņēmumu nozīme kopējo ieņēmumu veidošanā;
- saimniecību finanšu rādītāju, tostarp rentabilitātes, analīze;
- saimniecību ieguldījumu un pieejamo finansēšanas resursu analīze;
- lauksaimniecības nozaru starppatēriņa sadalīšanas metodoloģijas pilnveidošana un starppatēriņa vērtības aprēķins pa lauksaimniecības nozarēm: graudaugi, rapši, lopbarības kultūras, dārzeņi, kartupeļi, pākšaugi, augļi un ogas, citi augu produkti, piens, liellopi, cūkas, mājputni, olas, citi dzīvnieku produkti.

Pētījuma īstenošana tika veikta, izdalot 2 atsevišķas sadaļas:

- Latvijas lauku saimniecību darbības rezultātu ekonomiskā analīze 2017. - 2022. gada periodā;
- lauksaimniecības nozaru starppatēriņa sadalīšanas metodoloģijas pilnveidošana un starppatēriņa vērtības aprēķins pa lauksaimniecības nozarēm.

1 LATVIJAS LAUKU SAIMNIECĪBU DARBĪBAS REZULTĀTU EKONOMISKĀ ANALĪZE 2017. - 2022. GADA PERIODĀ;

1.1 Saimniecību pamatdarbības ieņēmumu un izmaksu struktūra, komponentes un ietekmes faktori

Saimniecību ieņēmumus veido izlaides vērtība, kā arī ES un valsts atbalsta maksājumi. Izlaides vērtībā iekļauj pārdošanas ieņēmumus, personīgo patēriņu un produkcijas izlietojumu saimniecību iekšējo ražošanas procesu nodrošināšanai, kā arī pašražotās produkcijas krājumu vērtības starpību.

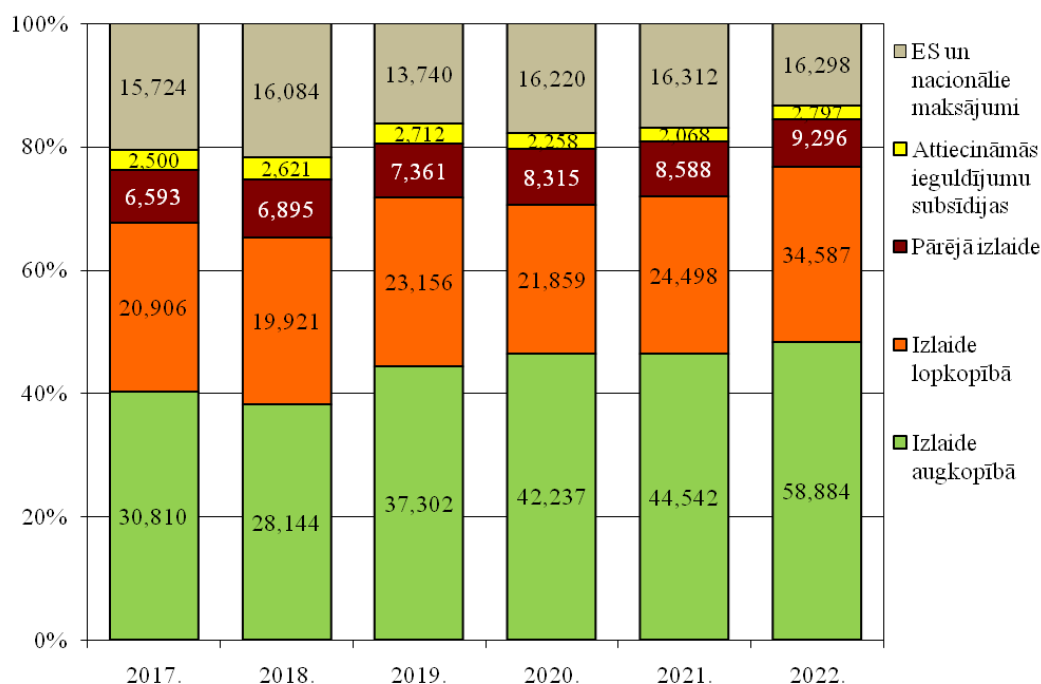
Pārskata gadā saņemto ES un valsts atbalsta maksājumu galvenās pozīcijas ir šādas:

- ES vienotais platību maksājums (VPM),
- zaļināšanas maksājums,
- ar produkcijas ražošanu saistītie tiešie maksājumi,
- no produkcijas ražošanas atdalītie tiešie maksājumi,
- atbalsts bioloģiskai lauksaimniecībai,
- Lauku attīstības programmas pasākumu maksājumi,
- ieguldījumu subsīdijas, kas paredzētas lauksaimnieciskās ražošanas attīstībai un tehniskajai modernizācijai.

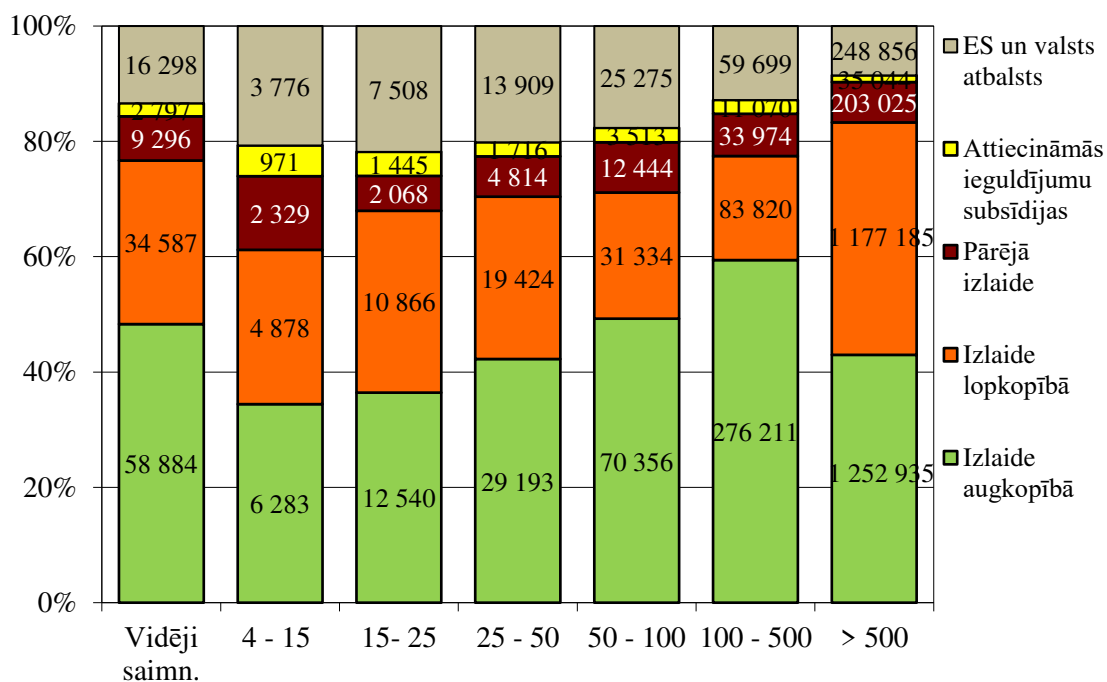
Analizējot saimniecību darbības rezultātus, aprēķinā iekļauj vienoto platību maksājumu, zaļināšanas maksājumus, ar ražošanu saistītos tiešos maksājumus, no produkcijas ražošanas atdalītos tiešos maksājumus, atbalstu bioloģiskai lauksaimniecībai un citus atbalsta veidus. Ieguldījumu subsīdijas pārskata gada rezultātu novērtēšanā tieši neiekļauj: standartrezultātu aprēķinā tās iekļauj saimniecību neto ienākumu novērtējumā, bet darbības ekonomiskajā analīzē tikai uz pārskata gadu attiecināmo daļu (līdzīgi kā pamatlīdzekļu nolietojumu).

1.1.1 Ieņēmumu struktūra

Saimniecību ieņēmumu struktūra no 2017. gada līdz 2022. gadam parādīta 1. attēlā. Šajā struktūrā dominē augkopības izlaide, kurā tiek iekļauta visa augkopības produkcija, neatkarīgi no izlietojuma: gan pārdotā, gan lopbarībai patērētā, gan arī personīgajam patēriņam izlietotā un krājumu starpība. Tās īpatsvars pārskata periodā variē robežās no 48 % (2022. gads) līdz 38 % (2018. gads). Lopkopības izlaides īpatsvars šai periodā svārstās 24 % līdz 28 % robežās. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, gan augkopības, gan lopkopības īpatsvars 2022. gadā ir palielinājies par 2 procentpunktiem. ES un nacionālo maksājumu daļa no 2017. līdz 2022. gadam svārstās 13 % līdz 22 % robežās: vismazākā tā ir 2022. gadā, bet vislielākā - 2018. gadā (tomēr jāņem vērā, ka no 2018. gada būtiski pieaug izlaides vērtība, nemainoties atbalstam, izņemot 2019. gadu). Pārējās izlaides, kas ietver lauksaimniecības produkcijas pārstrādi, mežsaimniecības un pārējo nozaru produkciju, īpatsvars ir ap 9 %. Uz pārskata gadu attiecināmo ieguldījuma subsīdiju daļa ieņēmumu struktūrā ir neliela – 2 % līdz 4 % robežās. Ieņēmumu struktūra saimniecībās 2022. gadā pa ekonomiskā lieluma grupām parādīta 2. attēlā, bet atbilstoši specializācijas virzieniem – 3. attēlā.

1. att. Ieņēmumu struktūra 2017.-2022. gadā, eiro un %

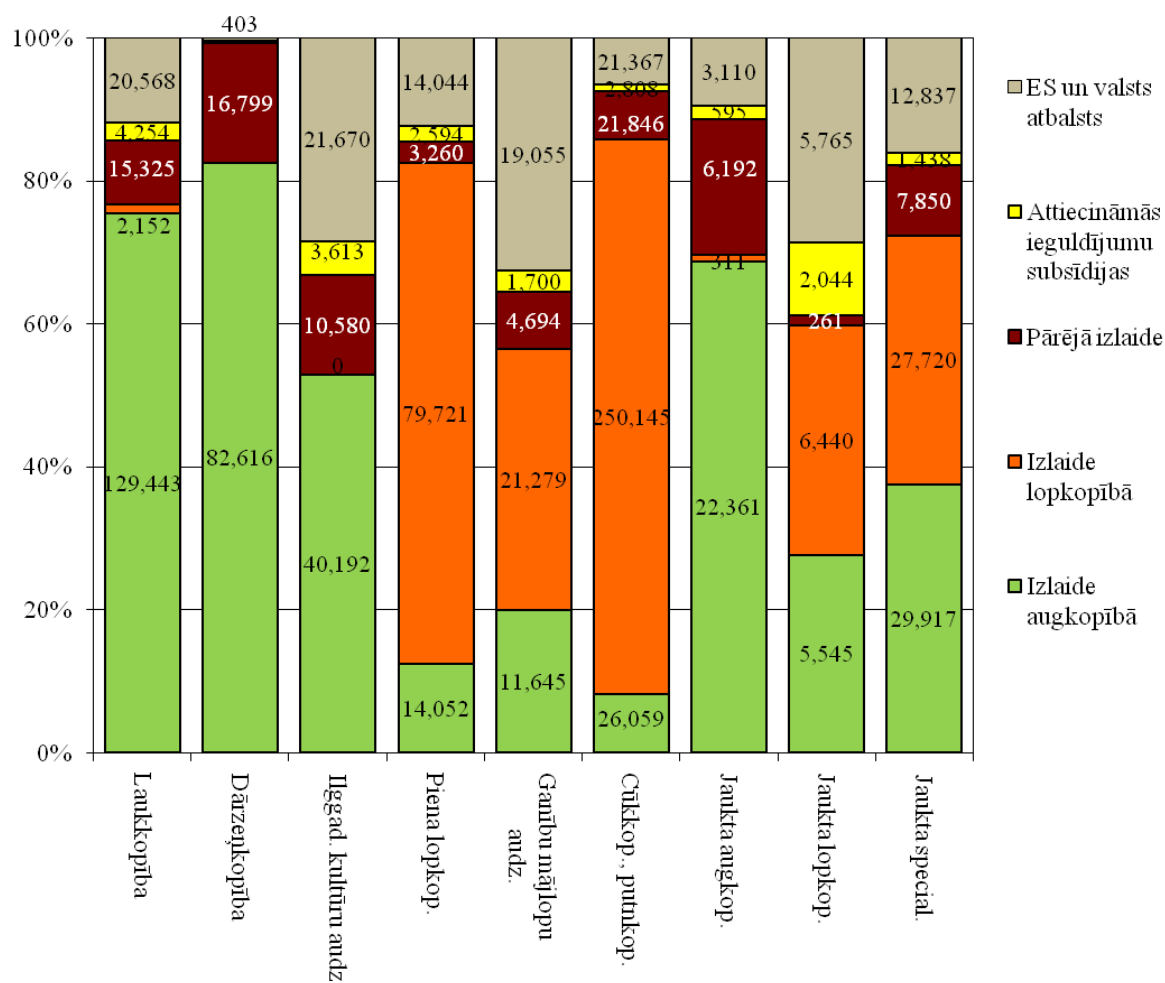

2. att. Ieņēmumu struktūra 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro), eiro un %

Vidēji saimniecībās lielāko ieņēmumu daļu veido augkopības izlaide – 48 %. Lopkopības izlaidei ir ievērojami mazāks īpatsvars – 28 %. Augkopības izlaide dominē visās saimniecību grupās un vislielākais augkopības izlaides īpatsvars 59 % ir saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 100 līdz 500 tūkst. eiro. Saimniecību grupās līdz 25 tūkst. eiro augkopības izlaide svārstās 34 % līdz 36 % robežās, bet saimniecībās no 25 līdz 100 tūkst. eiro un virs 500 tūkst. eiro tās īpatsvars sasniedz 42 % - 49 %. Salīdzinot ar pārējām saimniecību

grupām, visievērojamākais lopkopības izlaides īpatsvars ieņēmumu struktūrā (40 %) ir vērojams tieši vislielāko saimniecību grupā virs 500 tūkst. eiro.

Visbūtiskākais atbalsta īpatsvars (no 20 % līdz 22 %) ieņēmumu struktūrā ir saimniecību grupās no 4 līdz 50 tūkst. eiro. Savukārt grupā virs 50 tūkst. eiro, pieaugot saimniecības ekonomiskajam lielumam, atbalsta īpatsvars pakāpeniski samazinās, un vislielākajās saimniecībās tas ir tikai 9 %. Pārējās izlaides, kas ietver lauksaimniecības produkcijas pārstrādi, mežsaimniecības un pārējo nozaru produkciju, īpatsvars ir visnozīmīgākais (13 %) saimniecību ekonomiskā lieluma grupā no 4 līdz 15 tūkst. eiro. Toties citās grupās tas svārstās 6 % līdz 9 % robežās. Uz pārskata gadu attiecināmās ieguldījumu subsīdijas ieņēmumu struktūrā sastāda 1 % līdz 5 %. To īpatsvars ir visbūtiskākais saimniecībās, kuru ekonomiskais lielums nepārsniedz 15 tūkst. eiro, bet vismazākais – saimniecībās virs 500 tūkst. eiro.

3. att. Pamatdarbības ieņēmumu struktūra 2022. gadā pēc specializācijas virziena, eiro un %

Pamatdarbības ieņēmumu struktūra saimniecībās ir atbilstoša to specializācijai (3. attēls). Lielākais pārējās izlaides īpatsvars ir jauktas augkopības un dārzenkopības saimniecībās (attieciņi 19 % un 17 %), bet vismazāk nozīmīga šī izlaide ir jauktas lopkopības un piena lopkopības saimniecībās (attieciņi 1 % un 3 %). Atbalsta īpatsvars ieņēmumu struktūrā ir dažāds: lielākais atbalsta īpatsvars ir ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās (33 %), jauktas lopkopības (29 %), kā arī ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecībās (28 %), no kurām ievērojami atpaliek jauktas specializācijas saimniecības (16 %). Vismazākais atbalsta īpatsvars ir dārzenkopības (zem 1 %) un cūkkopības un putnkopības saimniecībās (nepilni 7 %).

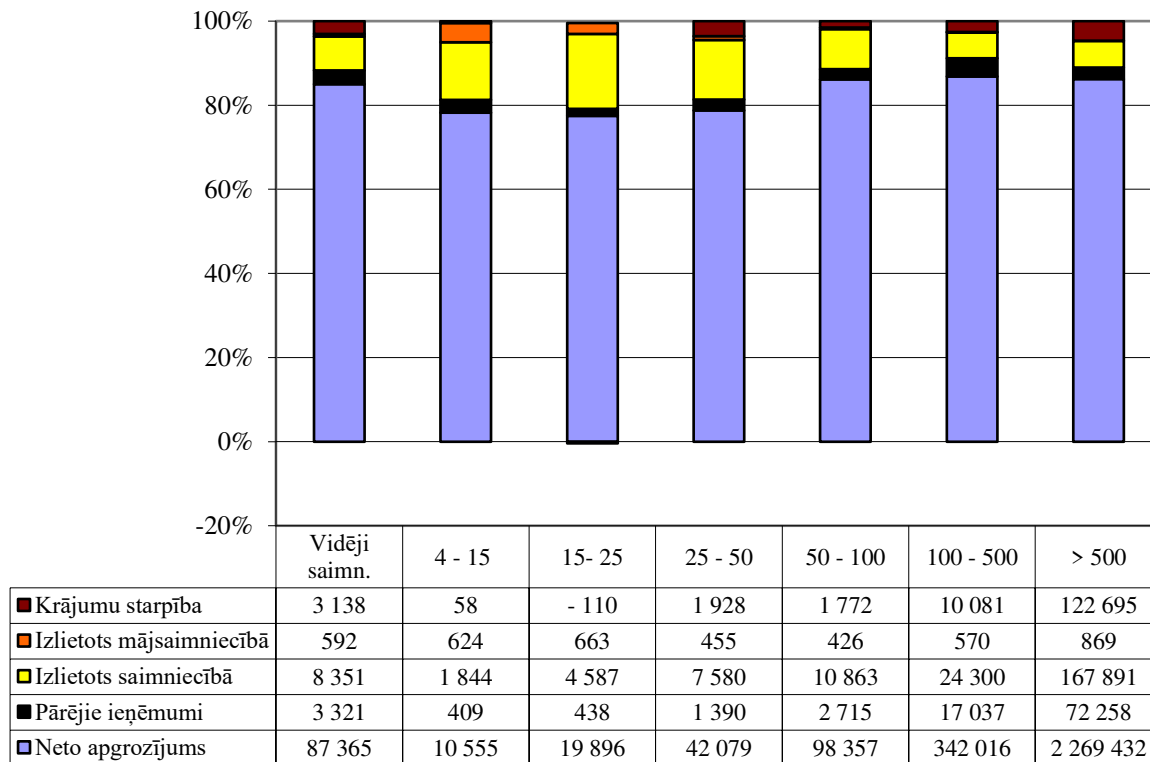
Visievērojamākais attiecināmo ieguldījumi subsīdiu īpatsvars ieņēmumu struktūrā ir jauktas lopkopības saimniecībās (10 %) un ilggadīgo kultūru audzēšanas specializācijā (5 %), bet citās saimniecībās tas nepārsniedz 3 %.

1.1.2 *Produkcijas izlietojums*

Saimniecības izlaides (produkcijas) vērtību veido:

- pārdošanas ieņēmumi (neto apgrozījums),
- pārējie ieņēmumi,
- saimniecības iekšējais patēriņš ražošanas nodrošināšanai: pašražotā sēkla, lopbarība un patēriņš pārējās nozarēs,
- pašražotās produkcijas krājumu starpība augkopībā, lopkopībā un pārējās nozarēs, kas var būt arī negatīva un samazināt kopējo izlaides vērtību,
- personīgais patēriņš un samaksa par darbu natūrā.

Saimniecību izlaides struktūra ekonomiskā lieluma grupās ir redzama 4. attēlā. Vidēji saimniecībās neto apgrozījums veido 85 %, saimniecībā izlietotā produkcija - 8 %, pārējie ieņēmumi - 3 %, mājāsaimniecībā patērētais - 1 % no izlaides vērtības, bet krājumu starpība – 3 %. Pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, neto apgrozījuma īpatsvars palielinās no 78 % mazākajās saimniecībās līdz 86 % - 87 % saimniecībās virs 50 tūkst. eiro. Saimniecībā patērētās produkcijas īpatsvars ir vislielākais saimniecību grupās līdz 50 tūkst. eiro – 13,7 % līdz 18 %, bet, pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, samazinās līdz aptuveni 6 %. Līdzīga tendence ir izlietotajam personīgajam patēriņam: ja saimniecību grupā līdz 25 tūkst. eiro tā īpatsvars ir 3 % līdz 5 % robežās, tad vislielāko saimniecību grupā - tikai 0,03 %.

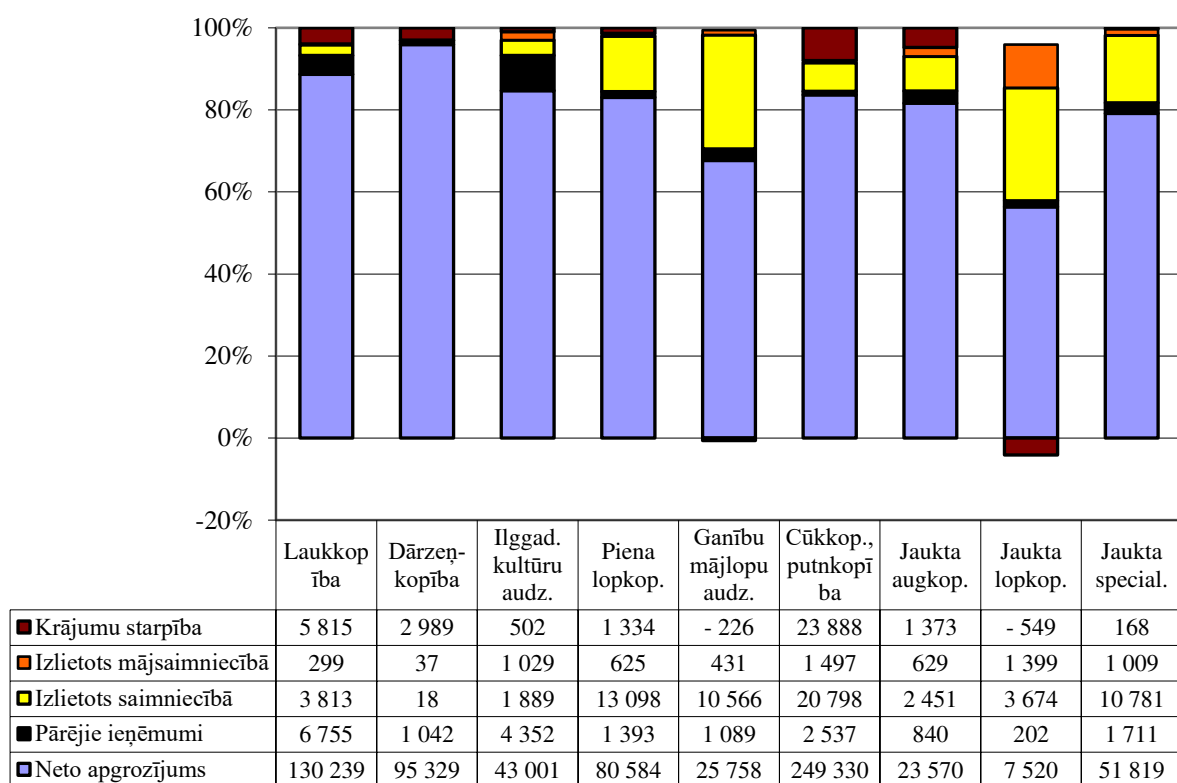

**4. att. Izlaides struktūra saimniecībās 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās
(‘000 eiro), eiro un %**

Izlaides struktūra saimniecībās pēc specializācijas virziena ir atšķirīga (5. attēls). Proti, ja dārzenkopības un laukkopības saimniecībās neto apgrozījuma īpatsvars ir attiecīgi 96 % un 89 %, tad ilggadīgo kultūru audzēšanas, cūkkopības un putnkopības, piena lopkopības, jauktas augkopības un jauktas specializācijas saimniecībās neto apgrozījuma īpatsvars sarūk un ir 85 % līdz 79 % robežās. Savukārt, jauktas lopkopības un ganību mājlopu audzēšanas specializācijā neto apgrozījuma īpatsvars ir viszemākais, sasniedzot attiecīgi 61 % un 68 %.

Saimniecību iekšējam patēriņam nozīmīgu produkcijas daļu izlieto jauktas lopkopības (30 %) un ganību mājlopu audzēšanas (28 %), jauktas specializācijas (16 %) un piena lopkopības (13 %) saimniecības. Pārējo specializāciju saimniecībās izlietotās produkcijas īpatsvars nepārsniedz 8 %, bet dārzenkopības saimniecībās praktiski nav saimniecībā izlietotās produkcijas.

Mājsaimniecībā lielākais produkcijas izlietojums ir jauktas lopkopības saimniecībās – 11 %. Ja negatīva krājumu starpība ir jauktas lopkopības un ganību mājlopu audzēšanas specializācijā (attiecīgi -4 % un -1 %), tad vislielākā pozitīva starpība ir cūkkopības un putnkopības (8 %), jauktas augkopības (5 %), laukkopības (4 %) un dārzenkopības (3 %) saimniecībās. Pārējo specializāciju saimniecībās tā nepārsniedz 1 %.

5. att. Izlaides struktūra saimniecībās 2022. gadā pēc specializācijas virziena, eiro un %

1.1.3 Saimniecību saņemtais atbalsts

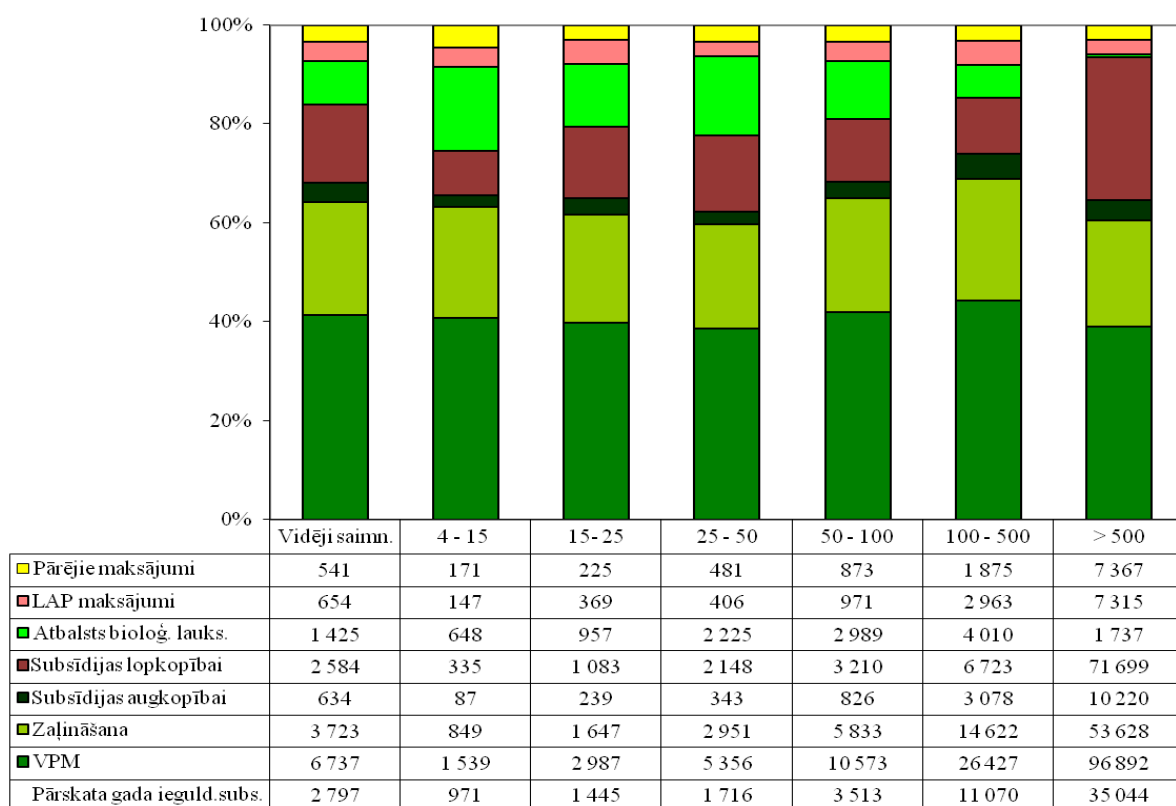
Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā atbalsts lauku saimniecībām ir ievērojami palielinājies - lauksaimnieki var pretendēt uz ES tiešajiem atbalsta maksājumiem, pieteikties uz Lauku attīstības plānā un struktūrfondos paredzētajiem līdzekļiem, un šī iespēja tiek aktīvi izmantota. Tik liels kāpums kā pirmajos gados pēc iestāšanās vairs nav vērojams, bet palielinās atsevišķi maksājumi, piemēram, saskaņā ar ES tiesību aktiem katru gadu palielinās vienotā platību maksājuma likme. Reformētā un kopš 2015. gada īstenotā tiešo maksājumu sistēma ietver

vairākus jaunus maksājumus, tādus kā zaļināšanas maksājumu, gados jaunu lauksaimnieku atbalsta maksājumu un ar ražošanu saistītu atbalstu (brīvprātīgi saistītais atbalsts). ES un valsts atbalsta maksājumu struktūra ekonomiskā lieluma grupās ir dota 6. attēlā, bet atbilstoši specializācijas virzieniem - 7. attēlā.

Atbalsta maksājumu struktūras analīzē nav ietvertas uz pārskata gadu attiecinātās ieguldījumu subsīdijas. Ar ražošanu saistītie maksājumi un no produkcijas ražošanas atdalītie maksājumi ir pieskaitīti attiecīgi pie atbalsta augkopībai vai lopkopībai. Pārējo maksājumu grupā ir iekļauti mazo lauksaimnieku atbalsta shēma, gados jaunu lauksaimnieku atbalsta maksājums, izmaksu un zaudējumu kompensācijas.

Atbalsta maksājumu struktūrā vidēji saimniecībās vislielākais īpatsvars ir vienotajam platību maksājumam (VPM) kopā ar zaļināšanas maksājumu – 64 % (6. attēls). Savukārt nākošais lielākais īpatsvars ir atbalsta maksājumiem lopkopībai (16 %), kur dominē atbalsts piena lopkopībai, un atbalsts bioloģiskās lauksaimniecības saglabāšanai vai attīstībai – 9 %. Gan atbalsta augkopībai īpatsvars, gan LAP maksājumu, kuri ietver agrovides maksājumus, īpatsvars ir vienādi un veido 4 %.

Visās saimniecību grupās visnozīmīgākais īpatsvars robežās no 60 līdz 69 % ir VPM kopā ar zaļināšanas maksājumu. Ja saimniecību grupā no 100 līdz 500 tūkst. eiro tas sasniedz 69 %, tad saimniecībās no 25 līdz 50 tūkst. eiro un virs 500 tūkst. eiro šis īpatsvars ir tikai 60 %. Pārējās saimniecību grupās tas svārstās no 62 % līdz 65 %. Atbalsts bioloģiskajai lauksaimniecībai ir būtisks saimniecību grupās līdz 100 tūkst. eiro (12 % līdz 17 %), bet vislielāko saimniecību grupā virs 500 tūkst. eiro šā atbalsta veida īpatsvars ir tikai 1 %. Atbalsta īpatsvars lopkopībai variē robežās no 9 % vismazākajās saimniecībās līdz 29 % vislielākajās, atbalsts augkopībai savukārt ir 2 % līdz 5 % robežās.

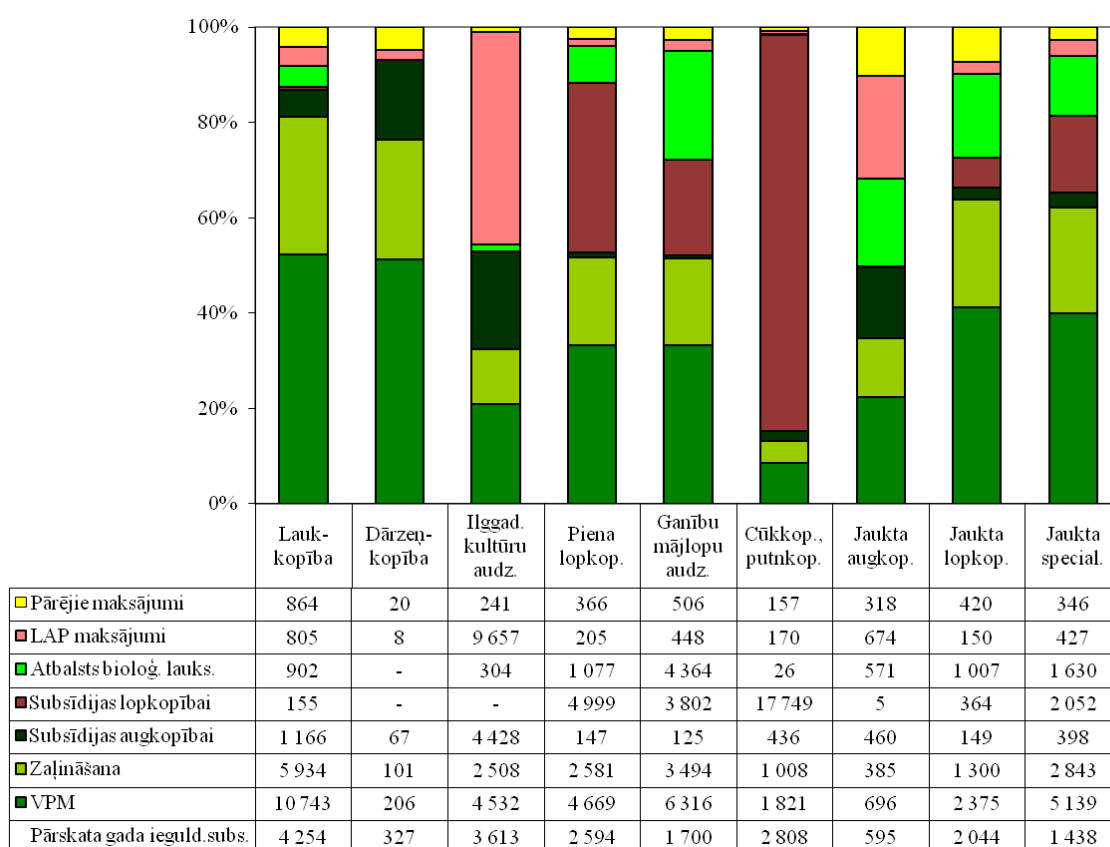
6. att. ES un valsts tiešo maksājumu struktūra saimniecībās 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro), eiro un %

Ja analizējam ar ražošanu saistīto atbalstu pret izlaides vērtību uz 1 eiro, tad vislielākais tas ir saimniecībās līdz 50 tūkst. eiro (26 līdz 28 centu robežās) un pakāpeniski samazinās līdz ar ekonomisko lielumu līdz 9 centiem vislielāko saimniecību grupā (1. tabula). Savukārt ieguldījumu subsīdiju attiecība pret teorētiski noteikto saimniecību ražošanas potenciālu (ekonomisko lielumu) ir visaugstākā saimniecību grupā no 4 līdz 15 tūkst. eiro (23 centi) un no 15 līdz 25 tūkst. eiro (14 centi), bet vismazākā – saimniecībās virs 500 tūkst. eiro (2 centi). Pārējās saimniecībās šis rādītājs ir vienāds ar 8 centiem.

1. tabula. Atbalsts uz izlaides 1 eiro un ekonomiskā lieluma 1 eiro 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro), eiro

	Vidēji saimn.	4 - 15	15 - 25	25 - 50	50 - 100	100 - 500	> 500
Ekonomiskais lielums	54 400	9 192	19 408	35 414	70 745	207 429	1 137 255
Izlaide	102 767	13 490	25 474	53 431	114 134	394 005	2 633 145
Ražošanas atbalsts	16 298	3 776	7 508	13 909	25 275	59 699	248 856
Ieguldījumu subsīdijas	4 172	2 081	2 786	2 839	5 497	15 614	24 751
Raž. atbalsts uz izlaides 1€	0,16	0,28	0,29	0,26	0,22	0,15	0,09
Ieguld. atb. uz ekon.lieluma 1€	0,08	0,23	0,14	0,08	0,08	0,08	0,02

Ja cūkkopības un putnkopības saimniecībās subsīdiju lopkopībai īpatsvars veido 83 % no kopējā atbalsta apjoma, tad laukkopība (81 %), dārzenkopība (76 %), jaukta lopkopība (64 %) un jaukta specializācija (62 %) izceļas ar visaugstāko VPM un zaļināšanas maksājumu īpatsvaru (7. attēls).

7. att. ES un valsts tiešo maksājumu struktūra saimniecībās 2022. gadā pēc specializācijas virziena, eiro un %

Savukārt piena lopkopībā un ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās šis īpatsvars ir nedaudz mazāks (51 % - 52 % robežās). Subsīdiu augkopībai un LAP maksājumu īpatsvars sasniedz maksimumu ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecībās (attiecīgi 20 % un 45 %), bet ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās ir lielākais īpatsvars atbalstam bioloģiskai lauksaimniecībai (23 %). Vislielākais kopējais atbalsta apjoms vidēji saimniecībās ir ilggadīgu kultūru audzēšanas, cūkkopības un putnkopības, kā arī laukkopības saimniecībās, bet vismazākais - dārzenkopības un jauktas augkopības saimniecībās. Tomēr jāņem vērā arī saimniecību grupu pēc specializācijas virziena lielums un līdz ar to arī saņemtais atbalsta apjoms.

Ja analizējam ar ražošanu saistīto atbalstu pret izlaides vērtību uz 1 eiro pēc specializācijas virziena, tad vislielākais tas ir ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās (51 cents), jauktas lopkopības (47 centi) un ilggadīgo kultūru audzēšanas (43 centi) saimniecībās, bet pārējo specializāciju saimniecībās tas variējas no 7 līdz 20 centiem (2. tabula). Savukārt dārzenkopības specializācijai ar ražošanu saistītais atbalsts pret izlaides vērtību uz 1 eiro nesasniedz pat vienu centu. Augstākā ieguldījumu subsīdiu attiecība pret ekonomisko lielumu ir jauktas augkopības (28 centi) un jauktas lopkopības (13 centi) saimniecībās, bet pārējo specializāciju saimniecībās 7 līdz 9 centu robežās. Jāatzīmē, kā 2022. gadā dārzenkopības, kā arī cūkkopības un putnkopības saimniecības ieguldījumu subsīdijas nesaņem.

2. tabula. Atbalsts uz izlaides 1 eiro un ekonomiskā lieluma 1 eiro 2022. gadā pēc specializācijas virziena, eiro

	Lauk- kopība	Dārzen- kopība	Ilggad. kultūru audz.	Piena lopkop.	Ganību mājlopu audz.	Cūkkop., putnkop.	Jaukta augkop.	Jaukta lopkop.	Jaukta special.
Ekonomiskais lielums	73 619	59 332	53 886	53 284	23 645	133 238	14 081	13 239	37 671
Izlaide	146 921	99 415	50 772	97 033	37 618	298 050	28 864	12 246	65 487
Ražošanas atbalsts	20 568	403	21 670	14 044	19 055	21 367	3 110	5 765	12 837
Ieguldījumu subsīdijas	6 172	0	4 973	4 250	2 212	0	3 917	1 736	2 740
Ražošanas atbalsts uz izlaides 1€	0,14	0,00	0,43	0,14	0,51	0,07	0,11	0,47	0,20
Ieguld. atb. uz ekon. lieluma 1€	0,08	0,00	0,09	0,08	0,09	0,00	0,28	0,13	0,07

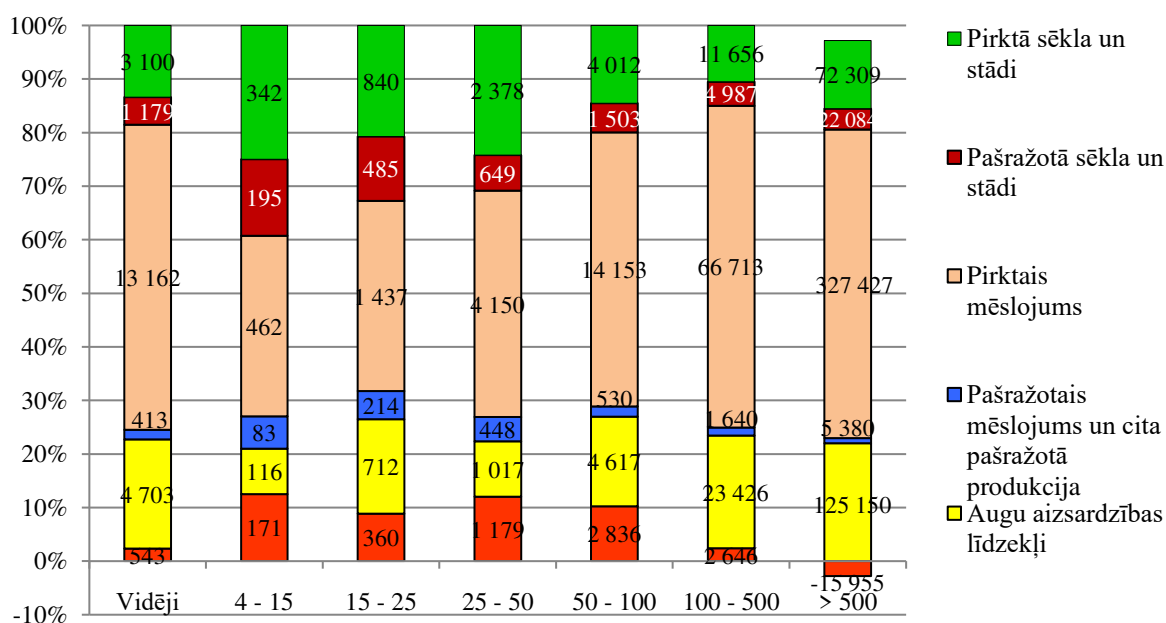
1.1.4 Specifisko un pieskaitāmo izmaksu struktūra

Saimniecību specifisko un pieskaitāmo izmaksu struktūras un tās izmaiņu analīze ļauj noteikt un izvērtēt ražošanas faktoru nozīmi un ietekmi ne tikai uz lauku saimniecību neto ienākumiem, bet gadījumā ar specifiskajām izmaksām – arī uz saimniecību bruto segumu. Ievērojams kāda izmaksu veida īpatsvars liecina par saimniecības īpašu jutīgumu pret izmaiņām attiecīgā ražošanas faktora pieejamībā un cenā. Lai izmaksas varētu klasificēt kā specifiskās, pirmkārt, ir jābūt iespējai tās tieši sasaistīt ar kādu no saražotiem lauksaimniecības produktiem, otrkārt, izmaksu summai ir jāmainās proporcionāli ražošanas aktivitātes mērogam un, treškārt, izmaksām ir jāietekmē saražoto lauksaimniecības produktu vērtība. Specifisko izmaksu piemēri ir tādu pirktu un pašražoto faktoru izmaksas kā sēkla, stādi, lopbarība,

mēslojums, augu aizsardzības līdzekļi, kā arī apsēklošanas un veterinārie pakalpojumi. Lai veiktu saimniecību specifisko izmaksu padziļinātu analīzi, specifisko augkopības un lopkopības izmaksu struktūra ir analizēta atsevišķi.

Atšķirībā no specifiskajām izmaksām tieša un nepastarpināta saikne starp pieskaitāmajām izmaksām un konkrētu lauksaimniecības produkcijas veidu nepastāv, kaut gan daudzas no pieskaitāmajām izmaksām ir mainīgas un, tādējādi, to kopējais apmērs var mainīties atkarībā no ražošanas apjoma. Pieskaitāmo izmaksu piemēri ir tādu ražošanas faktoru izmaksas kā tehnikas, iekārtu un nekustamā īpašuma uzturēšana, tehnikas noma, kā arī degviela, smērvielas, kurināmais un elektrība. Tāpēc, aprēķinot lauksaimniecības produktu pašizmaksu, uz katru produkcijas veidu attiecinātas pieskaitāmās izmaksas parasti aplēš, izmantojot īpašas kalkulācijas metodes un izmaksu sadales algoritmus. Salīdzinot ar specifisko izmaksu iekļaušanu produktu pašizmaksā, šim procesam piemīt lielāks subjektīvisms, jo uz produkcijas veidu attiecināto pieskaitāmo izmaksu apmērs zināmā mērā ir atkarīgs no tā, kāda kalkulācijas metode un sadales algoritms tiek pielietots. Atšķirībā no specifiskajām izmaksām, pieskaitāmās izmaksas netiek iekļautas bruto seguma aprēķinā (sīkāk - sk. sadaļu “Valsts atbalsta nozīme saimniecību ienākumu veidošanā”).

2022. gadā specifisko augkopības izmaksu kopsummā visaugstākais īpatsvars ir pirktajam mēslojumam un tas palielinās līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu (8. attēls). Ja saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro tas ir robežās no 34 % līdz 35 %, tad vislielāko saimniecību grupā tā īpatsvars svārstās ap 60 %. Līdzīgu augšupejošu tendenci uzrāda arī augu aizsardzības līdzekļu izmaksas, kas mazākajās saimniecībās veido tikai no 8 % līdz 10 % (izņemot grupu no 15 līdz 25 tūkst., kur to īpatsvars ir 18 %), bet saimniecībās virs 500 tūkst. eiro – jau 23 %. Vidēji saimniecībās to īpatsvars ir 20 %.

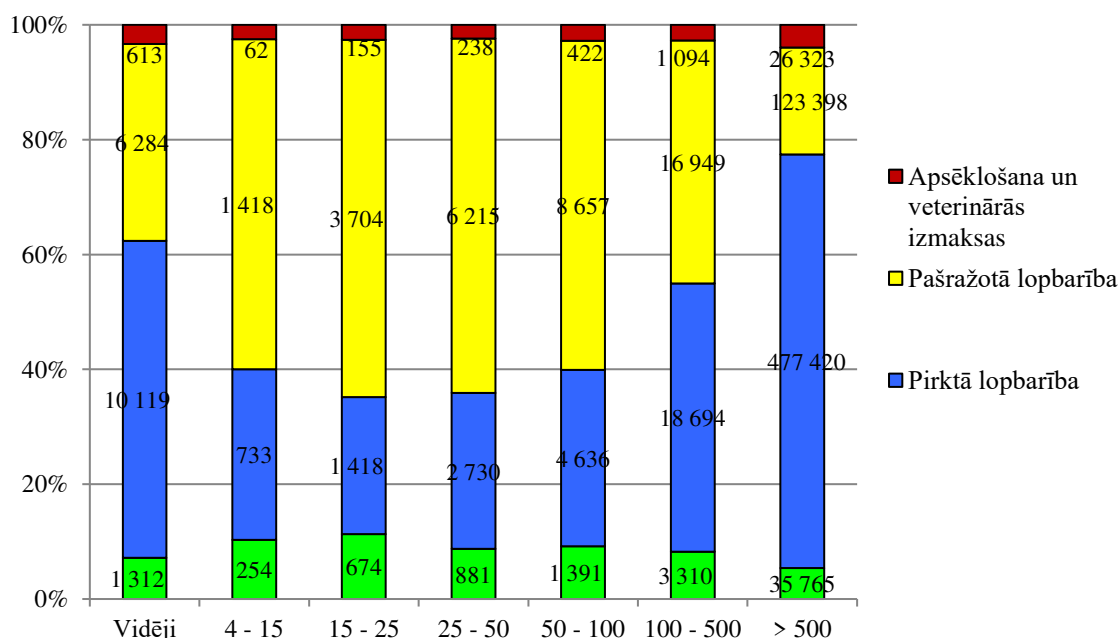

8. att. Saimniecību specifisko augkopības izmaksu struktūra 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro), eiro un %

Savukārt diametrāli pretēja sakarība starp izmaksu īpatsvaru un saimniecību ekonomisko lielumu tiek novērota, ja mēs analizējam pirtās sēklas un stādus, kuru īpatsvars ir visaugstākais saimniecībās no 4 līdz 15 tūkst. un no 25 līdz 50 tūkst. eiro (ap 25 %), bet viszemākais – saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 100 tūkst. eiro (10-13 %). Pašražotās sēklas un stādu, kā arī pašražotā mēslojuma un citas pašražotās produkcijas izmaksu īpatsvars

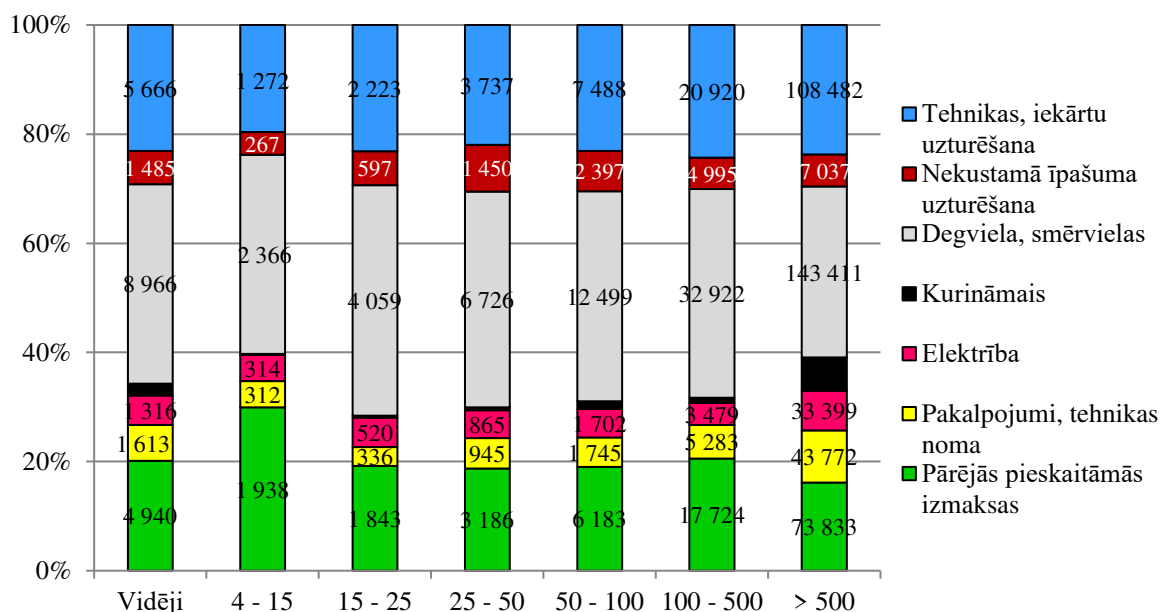
arī ir ievērojami zemāks lielajās saimniecībās. Piemēram, ja pašražotās sēklas un stādi sastāda tikai 4 % no specifiskajām augkopības izmaksām saimniecībās virs 100 tūkst. eiro, tad vismazākajās saimniecībās tie jau ir 14 %. Pašražotā mēslojuma un citas pašražotās produkcijas izmaksu īpatsvara atšķirības ir mazāk izteiktas, svārstoties no 1 % saimniecībās virs 100 tūkst. eiro līdz 6 % saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 15 tūkst. eiro.

2022. gadā lielāko daļu no specifiskajām lopbarības izmaksām veido pašražotā lopbarība, kuras īpatsvars ir augstāks par vidējo (34 %) visās saimniecībās ar ekonomisko lielumu zem 500 tūkst. eiro, sasniedzot maksimumu (62 %) saimniecībās no 15 līdz 50 tūkst. eiro (9. attēls). Savukārt vislielākajās saimniecībās šis īpatsvars ir tikai 19 %. Pirktais lopbarības izmaksas raksturo cits trends: proti, pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, to īpatsvars specifisko lopkopības izmaksu kopsummā samazinās un sasniedz minimumu (24 %) saimniecībās no 15 līdz 25 tūkst. eiro, tad īpatsvars sāk kāpt un sasniedz maksimumu (72 %) saimniecībās virs 500 tūkst. eiro. Jāatzīmē, ka vidēji saimniecībās pirktais lopbarības izmaksu īpatsvars ir 55 %. Pārējo specifisko lopkopības izmaksu īpatsvars ir relatīvi stabils (8-11 %) visās saimniecībās, izņemot vislielāko saimniecību grupu, kurā tas sarūk līdz 5 %.

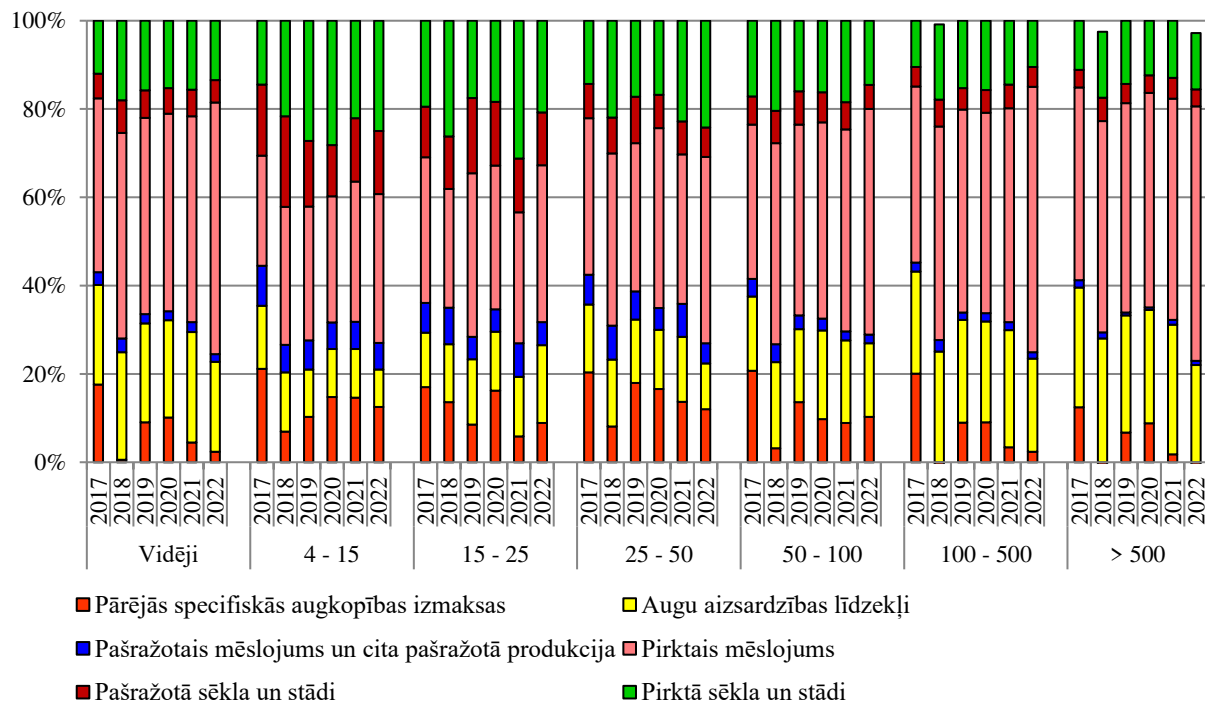
9. att. Saimniecību specifisko lopkopības izmaksu struktūra 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro), eiro un %

2022. gadā saimniecību pieskaitāmo izmaksu kopsummā vislielākais īpatsvars ir enerģijas (degviela, smērvielas, kurināmais un elektrība) izmaksām (10. attēls), kas svārstās no 41 % vismazāko saimniecību grupā līdz 48 % saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 15 līdz 25 tūkst. eiro. Savukārt saimniecībās virs 25 tūkst. šis īpatsvars ir diezgan stabils (43 - 45 %). Tajā pašā laikā ir vērojamas atšķirības starp dažādu enerģijas veidu izmaksu īpatsvaru pieskaitāmo izmaksu kopsummā. Ja saimniecībās no 15 līdz 25 tūkst. eiro degvielas un smērvielas iegādes izmaksu īpatsvars ir 42 %, tad saimniecībās virs 500 tūkst. eiro – tikai 31 %. Vidēji saimniecībās šīs izmaksas sastāda 37 %. Svārstības starp elektrības izmaksu īpatsvaru dažāda ekonomiskā lieluma grupās ir mazāk izteiktas un variē robežās no 4 % līdz 7 %. Ja tehnikas un iekārtu uzturēšanas izmaksu īpatsvars ir no 20 % līdz 24 %, tad nekustamā īpašuma uzturēšana veido tikai no 4 % līdz 9 % no pieskaitāmo izmaksu kopsummas. Kaut gan vidēji saimniecībās pārējo pieskaitāmo izmaksu daļa ir 20 %, saimniecību grupās tai ir ievērojama svārstību amplitūda: no 16 % saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. līdz pat 30 % vismazāko saimniecību grupā.

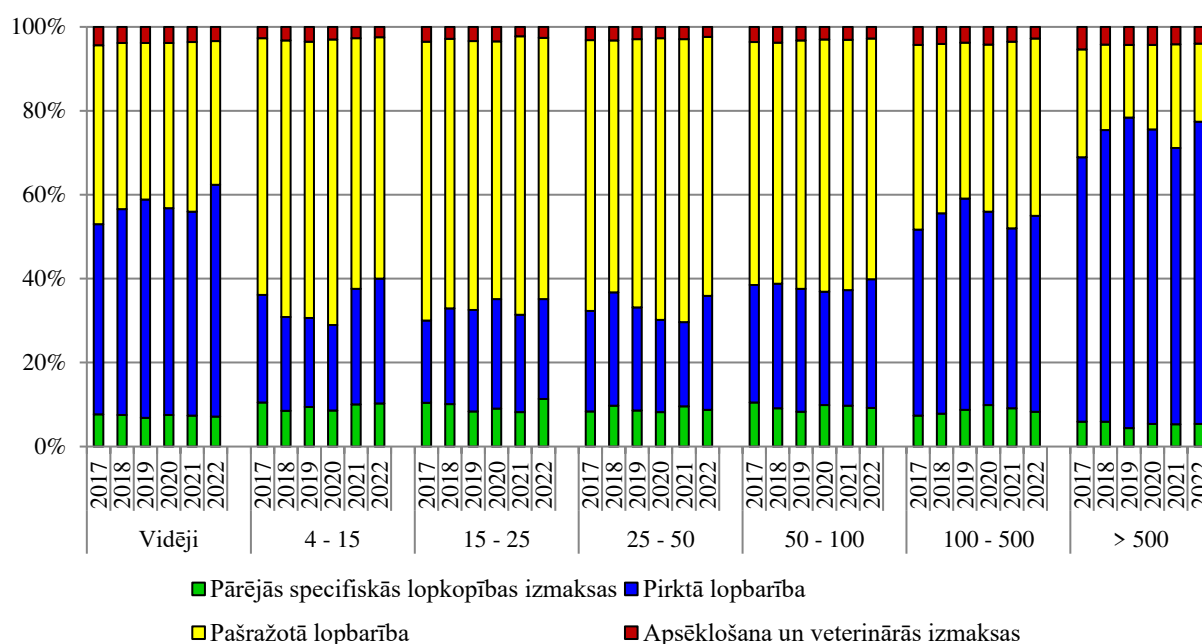
10. att. Saimniecību pieskaitāmo izmaksu struktūra 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro), eiro un %

No 2017. līdz 2022. gadam specifisko augkopības izmaksu kopsummā visaugstākais īpatsvars ir pirktajam mēslojumam (11. attēls). Salīdzinot ar perioda sākumu, 2022. gadā šis īpatsvars visbūtiskāk pieaug saimniecību grupās virs 500 tūkst. eiro (par 16 procentpunktiem) un no 50 līdz 100 tūkst. eiro (par 14 procentpunktiem). Pirktās sēklas un stādu iegādes izmaksu īpatsvars analizējamo gadu laikā visvairāk palielinās vismazāko saimniecību grupā (par 6 procentpunktiem), bet saimniecībās no 50 līdz 500 tūkst. eiro tas nedaudz sarūk (robežās no 1 līdz 3 procentpunktiem).

11. att. Saimniecību specifisko augkopības izmaksu struktūra ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro) 2017.-2022. gadā, %

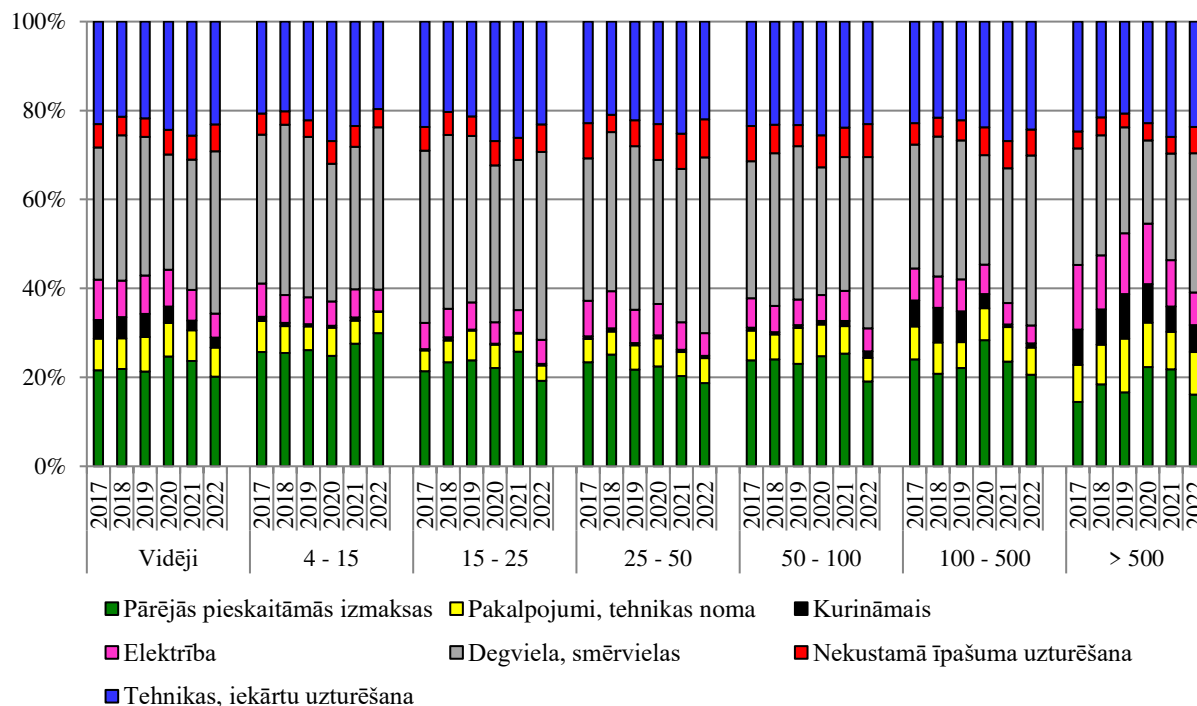
Ja saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 25 tūkstošiem eiro pašražotās sēklas un stādu izmaksu īpatsvars ir samazinājies par 4 procentpunktiem, tad citās ekonomiskā lieluma grupās izmaiņas ir mazāk izteiktas - tās nepārsniedz 2 procentpunktus. Salīdzinājumā ar 2017. gadu analizējamā perioda beigās augu aizsardzības līdzekļu izmaksu samazinājums specifisko augkopības izmaksu struktūrā gan vidēji, gan saimniecībās no 25 līdz 50 tūkst. eiro un virs 100 tūkst. eiro veido 2 - 4 procentpunktus. Savukārt pārējās saimniecībās augu aizsardzības līdzekļu izmaksu īpatsvars paliek bez izmaiņām (vismazākajās saimniecībās) vai arī nebūtiski palielinās grupā no 50 līdz 100 tūkst. eiro (par 1 procentpunktu) un grupā no 15 līdz 25 tūkst. eiro (par 4 procentpunktiem). Kaut gan pārējo specifisko augkopības izmaksu īpatsvars vidēji saimniecībās ir sarucis no 11 % līdz 2 %, visnozīmīgākais kritums 13 procentpunktu apmērā ir vērojams vislielākajās saimniecībās, kā arī saimniecību grupās no 15 līdz 25 tūkst. eiro un no 100 līdz 500 tūkst. eiro, kur šo izmaksu īpatsvars ir samazinājies par 8-9 procentpunktiem.

12. att. Saimniecību specifisko lopkopības izmaksu struktūra ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro) 2017.-2022. gadā, %

No 2017. līdz 2022. gadam lopbarības izmaksu īpatsvara svārstības specifisko lopkopības izmaksu struktūrā ir nelielas - no 86 % līdz 91 %, vidēji saimniecībās tas veido 89 % (12. attēls). Tomēr tajā ietilpstošo izmaksu – pirkta un pašražotā lopbarība – īpatsvars ir ievērojami atšķirīgs dažādās saimniecību grupās. Pašražotās lopbarības īpatsvars ir īpaši augsts saimniecībās līdz 50 tūkst. eiro, kur atsevišķos gados tas sasniedz 68 %. Pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, šis īpatsvars strauji samazinās. Piemēram, vislielākajās saimniecībās analizējamā perioda pēdējos gados tas variējas 19 % - 25 % robežās. Savukārt salīdzinot pašražotās lopbarības izmaksu īpatsvaru vidēji saimniecībās perioda sākumā un beigās, jāatzīmē, ka tas sarūk no 43 % līdz 34 %. Līdzīgs kritums ir vērojams arī vislielākajās saimniecībās, bet pārējās saimniecībās samazinājums nepārsniedz 4 procentpunktus. Pirktais lopbarības izmaksu īpatsvars ir ievērojami augstāks saimniecībās virs 100 tūkst. eiro. Proti, ja grupā no 100 līdz 500 tūkst. eiro tas ir 43 % - 50 % robežās, tad saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. eiro jau 63 % - 74 %, būtiski pārsniedzot rādītāju mazākajās saimniecībās, kur pirktais lopbarības izmaksu daļa ir tikai 20 % - 30 % no specifisko lopkopības izmaksām. Ja analizējamā perioda laikā vidēji saimniecībās pirktais lopbarības izmaksu īpatsvars pieaug par 10 procentpunktiem, bet saimniecībās virs 500 tūkst. eiro - par 9

procentpunktiem, tad citās saimniecībās tas ir 2 - 4 procentpunktu robežās. Pārējo specifisko lopkopības izmaksu īpatsvars ir 4 % - 10 % robežās, vienīgi vislielākajās saimniecībās tas nepārsniedz 6 %.

13. att. Saimniecību pieskaitāmo izmaksu struktūra ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro) 2017.-2022. gadā, %

No 2017. līdz 2022. gadam enerģijas (degvielas, smērvielu, elektrības un kurināmā) izmaksas paliek kā nozīmīgākais elements saimniecību pieskaitāmo izmaksu struktūrā, jo visu saimniecību grupās to īpatsvars dažādos gados svārstās no 34 % līdz 49 % robežās (13. attēls). Kaut arī analizējamā perioda sākumā un beigās vidēji saimniecībās enerģijas izmaksu īpatsvars pieskaitāmo izmaksu kopsummā nav izmainījies un veido ap 44 %, visnozīmīgākais īpatsvara pieaugums 5 - 7 procentpunktu apmērā ir vērojams saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 25 līdz 100 tūkst. eiro, bet grupā virs 500 tūkst. eiro samazinājums par 4 procentpunktiem. Elektrības izmaksu daļa palielinās līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu: ja mazajās saimniecībās tā nepārsniedz 7 %, tad vislielākajās svārstās no 7 % līdz 15 %. Degvielas un smērvielu izmaksu īpatsvars ir īpaši augsts mazajās saimniecībās (31 % - 42 %), kamēr saimniecībās virs 500 tūkst. eiro īpatsvara amplitūda ir no 19 % līdz 31 %. Ar tehnikas, iekārtu un nekustamā īpašuma uzturēšanu saistītās izmaksas ir nākamā lielākā pieskaitāmo izmaksu pozīcija. Šo izmaksu īpatsvars ir diezgan līdzīgs dažāda ekonomiskā lieluma grupās (20 % - 27 %). Savukārt nekustamā īpašuma uzturēšanas izmaksu īpatsvars (3 % - 8 %) pieskaitāmajās izmaksās ir ievērojami mazāks. Pārējo pieskaitāmo izmaksu īpatsvars nedaudz sarūk līdz ar saimniecību ekonomiskā lieluma pieaugumu: ja vismazākajās saimniecībās tas ir 25 % - 30 % robežās, tad vislielāko saimniecību grupā tas variē no 14 % līdz 22 %.

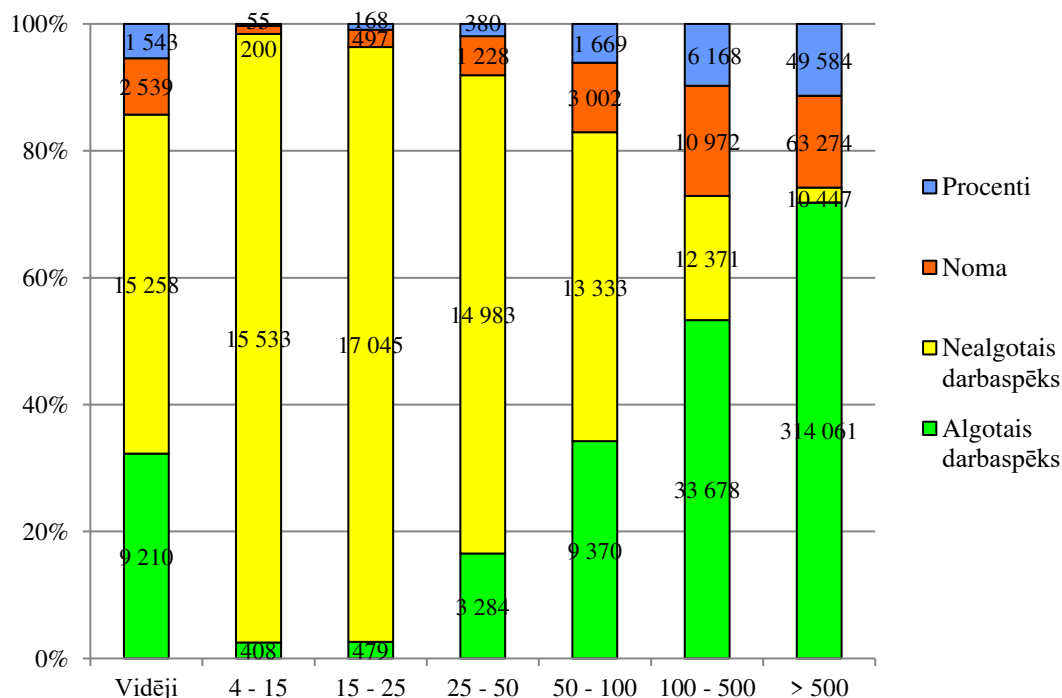
1.1.5 Ārējo izmaksu struktūra

Saimniecību ārējo izmaksu struktūras analīze ļauj identificēt tos izmaksu veidus, kuru izmaiņas var atstāt ievērojamu ietekmi uz saimniecību neto ienākumiem. Proti, saimniecības ar augstu algotā darbaspēka izmaksu īpatsvaru būs īpaši jutīgas pret spiedienu palielināt algas, piemēram, saskaroties ar grūtībām atrast darbiniekus vai augstas inflācijas apstākļos, bet liels zemes nomas maksājumu īpatsvars var negatīvi ietekmēt saimniecību darbības rezultātus.

gadījumā, ja tā kāps, mainoties līdzsvaram lauksaimniecībā izmantojamās zemes tirgū. Līdzīgu ietekmi uz saimniecībām ar augstu procentu maksājumu īpatsvaru ārējās izmaksas atstās arī ierobežojošā monetārā politika, kad procentu likmes pieaugums var novest pie procentu maksājumu kāpuma.

Izmaksu struktūras grafikos ir iekļautas arī nealgotā darbaspēka izmaksas. Tās nav atrodamas lauku saimniecību grāmatvedības reģistros, tomēr atsevišķās saimniecību grupās šīs izmaksas ir ievērojamas un spēja tās nosegt kļūst par lauku saimniecību ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikumu. Nealgotā darbaspēka izmaksas aprēķina, reizinot algotā darbaspēka izmaksas grupā uz vienu darbaspēka vienību ar nealgotā darbaspēka vienību skaitu. Ja grupā nav algotā darbaspēka, tad ņem šai grupai tuvākās grupas izmaksas.

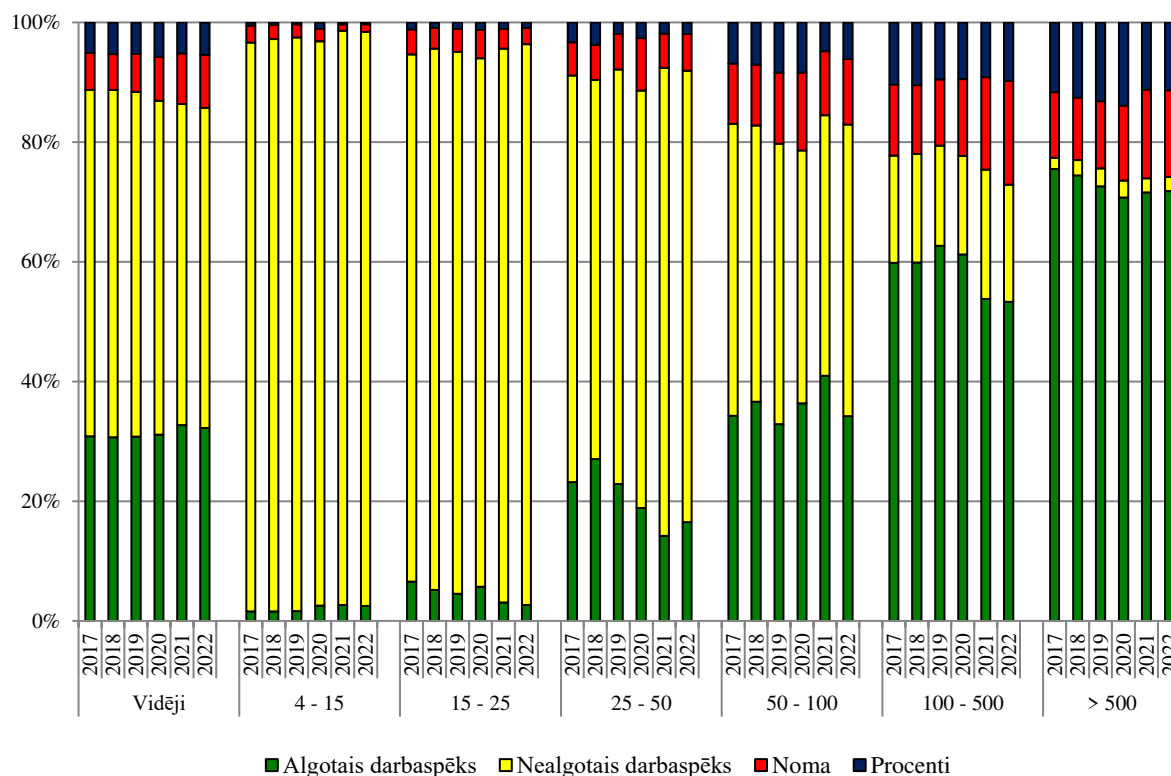
2022. gadā nealgotā darbaspēka izmaksu īpatsvars analizējamo izmaksu kopsummā samazinās līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu (14. attēls). Ja vismazāko saimniecību grupā tie ir 96 %, tad vislielākajās saimniecībās – tikai 2 %. Nealgotā darbaspēka izmaksu īpatsvars ir zemāks par vidējo rādītāju 53 % saimniecībās, kuru ekonomiskais lielums pārsniedz 50 tūkst. eiro. Jāatzīmē, ka citu izmaksu īpatsvars pieaug līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu. Piemēram, ja vismazākajās saimniecībās algotā darbaspēka izmaksas veido 3 %, tad vislielāko saimniecību grupā to īpatsvars sasniedz 72 %. Atšķirības procentu maksājumu īpatsvarā ir mazāk izteiktas: saimniecībās ar ekonomisko lielumu līdz 25 tūkst. eiro procentu maksājumi veido līdz 1 % no analizējamo izmaksu kopsummas, bet grupās, kuru ekonomiskais lielums ir virs 50 tūkst. eiro, to īpatsvars svārstās robežās no 6 % līdz 11 %. Nedaudz atšķirīgu tendenci uzrāda nomas maksas īpatsvars: ja saimniecību grupā līdz 25 tūkst. eiro tas variē 1 līdz 3 % robežās, tad saimniecībās no 100 līdz 500 tūkst. tas pieaug līdz 17 %, bet vislielāko saimniecību grupā tas ir mazāks - 14 %. Salīdzinot ar vidējo rādītāju 9 %, nomas maksas īpatsvars ir zemāks visās saimniecībās, kuru ekonomiskais lielums nepārsniedz 50 tūkst. eiro.

14. att. Saimniecību ārējo izmaksu un nealgotā darbaspēka izmaksu struktūra 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro), eiro un %

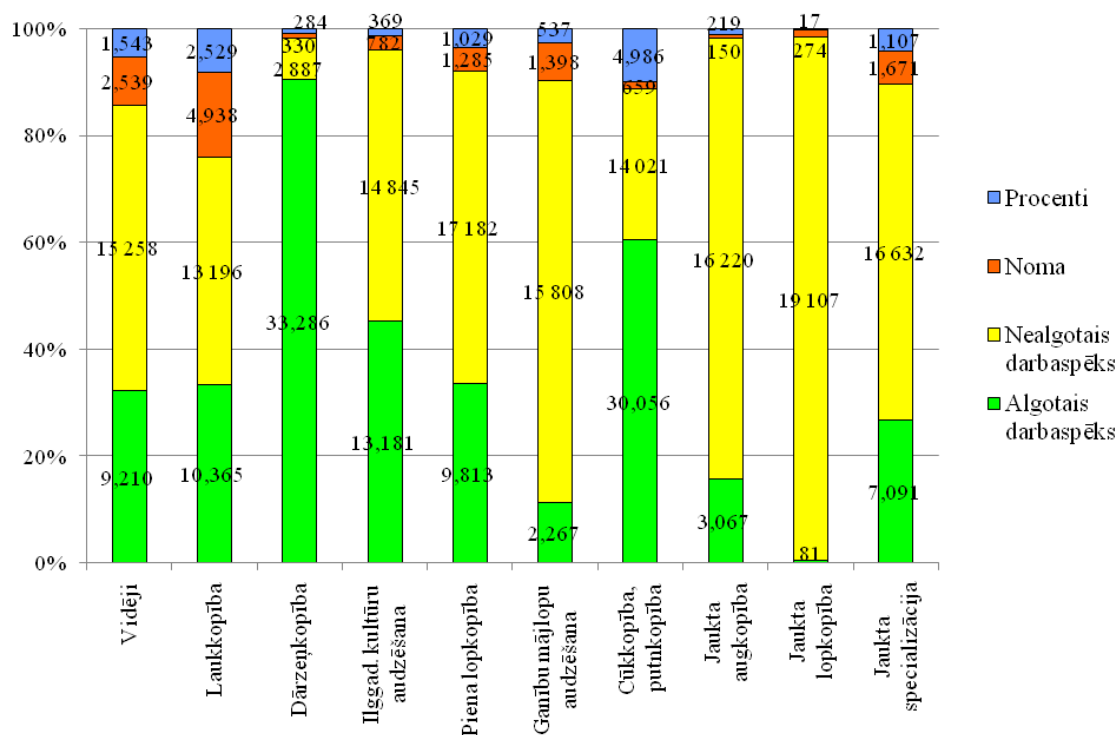
No 2017. līdz 2022. gadam visaugstākais nealgotā darbaspēka īpatsvars analizējamo izmaksu kopsummā ir vismazāko saimniecību grupā (94 % - 96 %), bet viszemākais –

saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. eiro, kur tas nepārsniedz 3 % (15. attēls). Vidēji visās saimniecībās šis īpatsvars svārstās no 53 % līdz 58 %, bet algotā darbaspēka izmaksu īpatsvars ir 31 % - 33 % robežās. Salīdzinot ar analizējamā perioda sākumu, 2022. gadā visbūtiskāk nealgotā darbaspēka izmaksu īpatsvars ir palielinājies saimniecību grupās ar ekonomisko lielumu no 15 līdz 50 tūkst. eiro (par 6 - 7 procentpunktiem). Ja saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro procentu maksājumu īpatsvars ir niecīgs (līdz 1 %), bet nomas maksas – nosacīti neliels (nepārsniedzot 5 %), tad saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 100 tūkst. eiro šo posteņu kopējais īpatsvars ir 21 % līdz 26 % robežās, radot ievērojamu finanšu slogu. Salīdzinājumā ar vidējiem rādītājiem nomas maksas un procentu maksājumu īpatsvars ir augstāks tajās saimniecību grupās, kuru ekonomiskais lielums pārsniedz 50 tūkst. eiro.

15. att. Saimniecību ārējo izmaksu un nealgotā darbaspēka izmaksu struktūra ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro) 2017.-2022. gadā, %

2022. gadā visaugstākais nealgotā darbaspēka izmaksu īpatsvars analizējamā izmaksu struktūrā ir jauktas lopkopības (98 %), jauktas augkopības (83 %) un ganību mājlopu audzēšanas (79 %) saimniecībās, bet viszemākais – dārzenkopības (8 %), kā arī cūkkopības un putnkopības saimniecībās (28 %) (16. attēls). Vidēji visās saimniecībās šis īpatsvars veido 53 %, bet algotā darbaspēka izmaksu īpatsvars ir būtiski zemāks (32 %). Nomas maksas un procentu maksājumu īpatsvara variācijas nav tik izteiktas. Nomas maksas īpatsvars virs vidējā rādītāja (9 %) ir vienīgi laukkopības specializācijā (16 %), bet nedaudz zemāks par vidējo – ganību mājlopu audzēšanas (7 %) un jauktas specializācijas (6 %) saimniecībās. Tas ir īpaši zems dārzenkopības un jauktas augkopības saimniecībās - zem 1 %, kā arī jauktas lopkopības, cūkkopības un putnkopības saimniecībās - nedaudz virs 1 %. Kaut gan cūkkopības un putnkopības saimniecībās un laukkopības saimniecībās procentu maksājumu īpatsvars (attiecīgi 10 % un 8 %) ir augstāks par vidējo (5 %), pārējās saimniecībās tas ir ievērojami mazāks, sasniedzot minimumu jauktas lopkopības un dārzenkopības specializācijā - zem 1 %, bet jauktas augkopības un ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecībās tas ir tikai nedaudz lielāks par 1 %.

16. att. Saimniecību ārējo izmaksu un nealgotā darbaspēka izmaksu struktūra 2022. gadā atbilstoši specializācijas virzieniem, eiro un %

1.2 Valsts atbalsta nozīme saimniecību ienākumu veidošanā

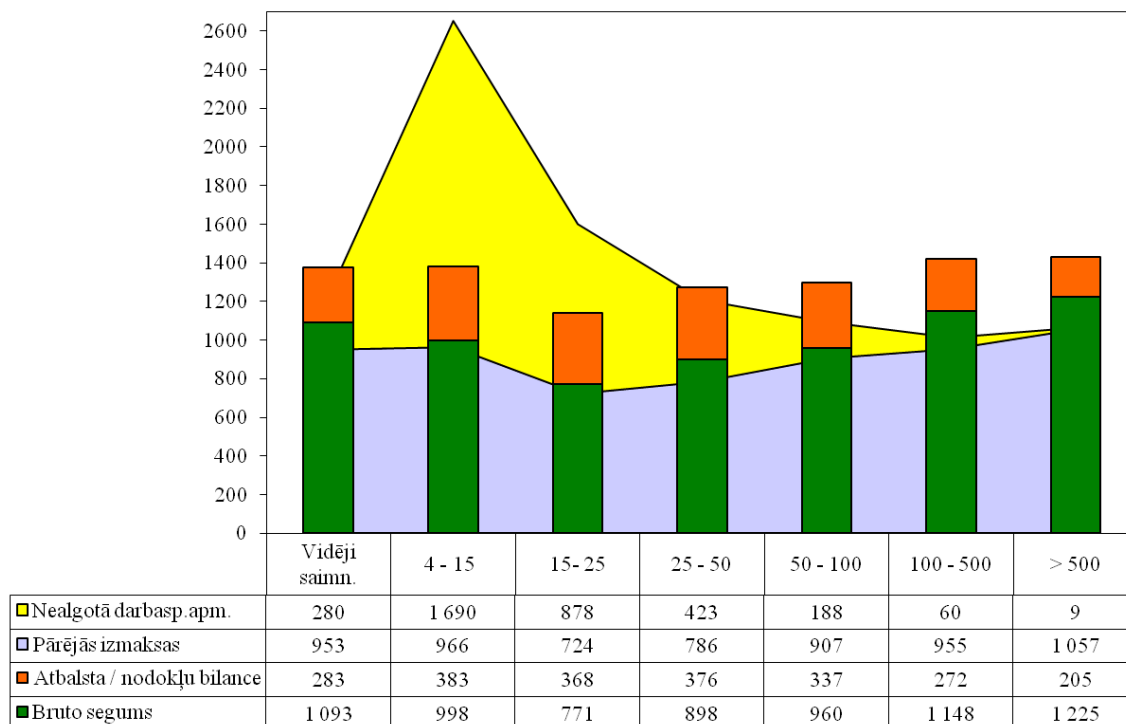
Bieži izmantots rādītājs ekonomiskajā analīzē ir bruto segums. Lai uzņēmums strādātu ar peļņu, bruto segumam ir jābūt lielākam par pastāvīgo¹, pieskaitāmo izmaksu un nolietojuma summu, ko turpmāk kopā sauksim par pārējām izmaksām atšķirībā no specifiskajām ražošanas nozaru izmaksām, kas iekļautas bruto seguma aprēķinā. Ņemot vērā, ka liela daļa lauksaimnieciskās produkcijas ražotāju ir individuālās saimniecības, kur parasti ģimenes darbaspēkam gada laikā alga netiek maksāta (reizēm tiek veikti sociālā nodokļa maksājumi, dažreiz maksāta arī alga, bet parasti tam nav tieša sakara ar ieguldīto darba apjomu saimniecībā), bet ģimenes rīcībā paliek peļņa (vai no citiem avotiem jāsedz zaudējumi), tāpēc ir nepieciešams ienākumu novērtējumā iekļaut izmaksas arī nealgotajam darbaspēkam.

Saimniecību ienākumus nosaka, aprēķinot kopējo bruto segumu (apakšējais stabiņš) un saņemto ES un valsts atbalstu (bez ieguldījuma subsīdijām), kas veido stabiņa augšējo daļu (17. un 18. attēls). Laukumi attēlo bruto seguma aprēķinā neiekļautās izmaksas: pārējās ražošanas izmaksas un pierēķinātās izmaksas nealgotajam darbaspēkam. Saimniecībās īpaši svarīgi ir nosegt pierēķinātās izmaksas nealgotajam darbaspēkam, kas ir samaksa zemniekam par ieguldīto darbu. Lai varētu grafiski attēlot un salīdzināt rezultātus dažāda lieluma saimniecībās, rādītāji ir attiecināti uz ekonomisko lielumu tūkstošos eiro.

Kaut gan bruto segums bez atbalsta maksājumiem nosedz visas ražošanas izmaksas, tomēr izmaksas nealgotajam darbaspēkam tiek nosegtas tikai saimniecību grupās, kuru ekonomiskais lielums ir virs 100 tūkst. eiro (17. attēls). Ja bruto segumam tiek pieskaitīti atbalsta maksājumi, tad izmaksas nealgotajam darbaspēkam paliek nenosegtas vienīgi saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro. Vislielākā peļņa veidojas saimniecību grupās no 100 līdz 500 tūkst. eiro (404 eiro) un virs 500 tūkst. eiro (364 eiro). Vidēji saimniecībās peļņa ir 142 eiro uz

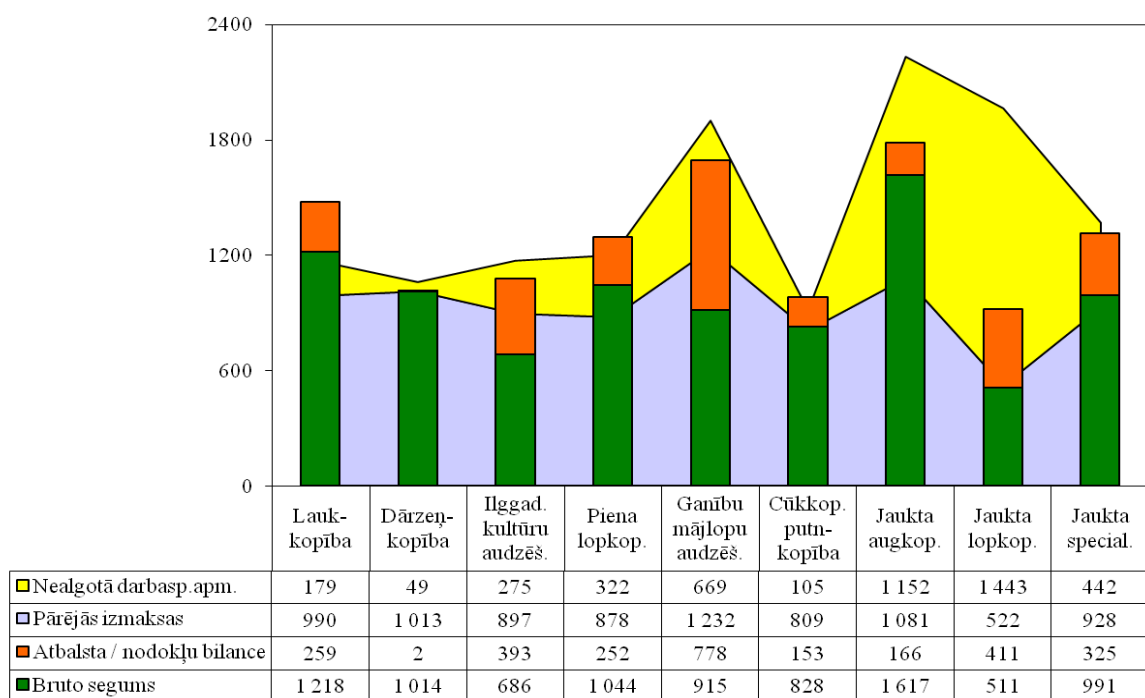
¹ Pēc ES metodikas, pastāvīgajās izmaksās tiek iekļautas arī darbaspēka un mašīnizmaksas, jo tās ir grūti attiecināt uz katru ražošanas nozari, lai gan arī šīs izmaksas mainās atkarībā no ražošanas apjoma nozarē.

ekonomisko lielumu '000 eiro. Savukārt visievērojamākie zaudējumi (1275 eiro) ir vismazāko saimniecību grupā no 4 līdz 15 tūkst. eiro, saimniecību grupā no 15 līdz 25 tūkst. eiro zaudējumi ir gandrīz 2.8 reizes mazāki un veido 463 eiro. Jāņem vērā, ka visi rādītāji ir attiecināti pret ekonomisko lielumu, lai varētu savstarpēji salīdzināt atšķirīga ekonomiskā lieluma saimniecības.

**17. att. Saimniecību ienākumu veidošanās ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro)
2022. gadā, eiro uz ekonomisko lielumu '000 eiro**

Ienākumu veidošanās atbilstoši specializācijas virzieniem ir parādīta 18. attēlā. Jāatzīmē, ka lauku saimniecību ienākumus raksturo ievērojama polarizācija - visaugstākais bruto segums uz ekonomisko lielumu jauktas augkopības specializācijā (1617 eiro) ir 3 reizes augstāks nekā viszemākais jauktas lopkopības saimniecībās (511 eiro). Vislielākos atbalsta maksājumus, attiecinot uz saimniecību ekonomisko lielumu, saņem ganību mājlopu audzēšanas saimniecības, un tie gandrīz 2 reizes pārsniedz maksājumus ilggadīgo kultūru audzēšanas specializācijas saimniecībām, kam ir otri lielākie saņemtie atbalsta maksājumi. Bruto segums bez atbalsta maksājumiem nespēj nosegt pat ražošanas izmaksas ganību mājlopu audzēšanas, ilggadīgo kultūru audzēšanas un jauktas lopkopības specializācijā. Tajā pašā laikā tikai laukkopības saimniecībās bruto segums nosedz grāmatvedībā uzskaitītās izmaksas un arī pierēķinātās izmaksas nealgotajam darbaspēkam. Peļņa, kas attiecināta uz ekonomisko lielumu, veidojas laukkopības (309 eiro), piena lopkopības (95 eiro), kā arī cūkkopības un putnkopības (67 eiro) saimniecībās, bet vislielākie zaudējumi uz ekonomisko lielumu ir jauktas lopkopības (1043 eiro) un jauktas augkopības (450 eiro) saimniecībām.

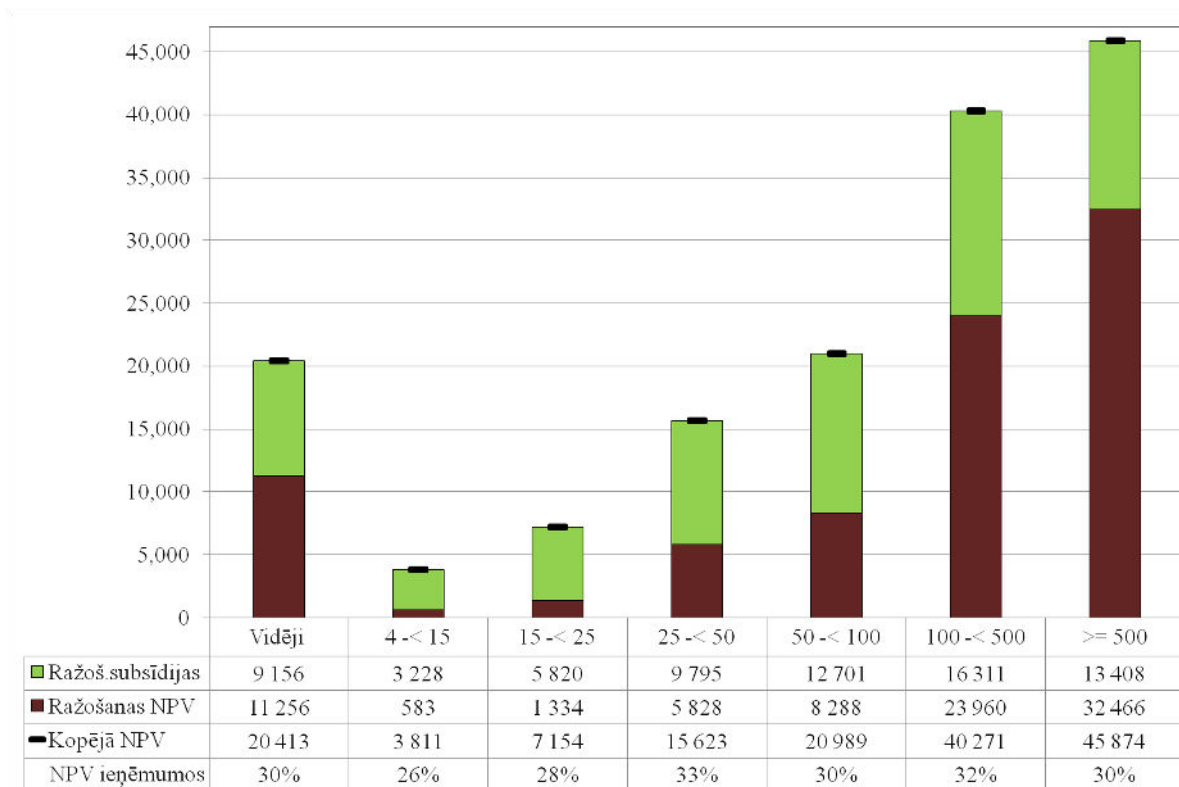

18. att. Saimniecību ienākumu veidošanās 2022. gadā pēc specializācijas virziena, eiro uz ekonomisko lielumu '000 eiro

1.3 Saimniecību neto pievienotā vērtība

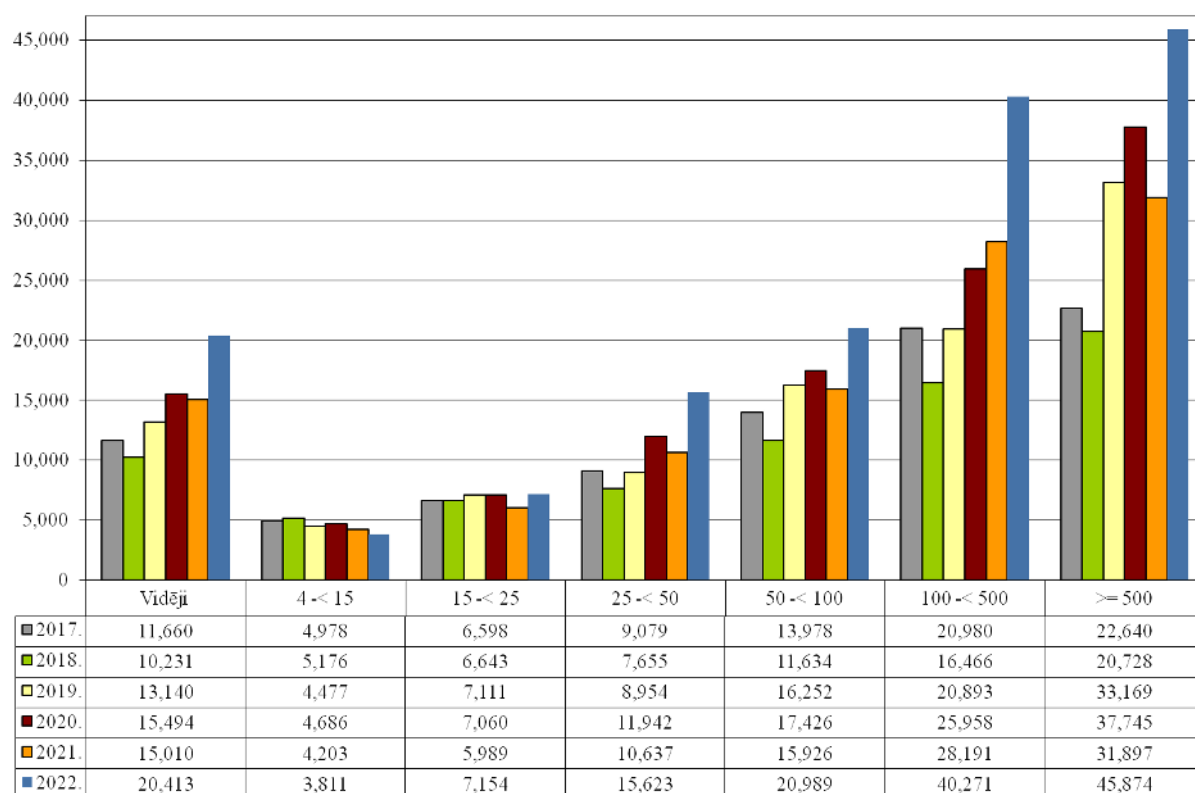
Svarīgs saimnieciskās darbības rādītājs ir neto pievienotā vērtība NPV, kas raksturo jaunradīto vērtību uzņēmumā, izlietojot ražošanas resursus. NPV veido saražotās produkcijas vērtība un saņemtais ražošanas atbalsts, no kura atņemtas specifiskās un pieskaitāmās izmaksas, pamatlīdzekļu nolietojums un ražošanas nodokļi. NPV ir jānodrošina saimniecībā ieguldītā darba apmaksa, nomas un procentu maksājumi, kā arī tā var veidot peļņu. Salīdzināt un novērtēt dažāda lieluma saimniecību pievienoto vērtību absolūtos skaitļos nav mērķtiecīgi - lielākām saimniecībām tā noteikti būs lielāka, bet, attiecinot NPV pret kādu citu rādītāju, piemēram, darbaspēka ieguldījumu, iegūstam savstarpēji salīdzināmus rādītājus. Šajā gadījumā neto pievienotā vērtība ir attiecināta pret kopējo ieguldīto darbaspēku, izteiktu nosacītajās darbaspēka vienībās LDV. Attiecinot NPV uz pārskata gada ieņēmumiem, varam novērtēt jaunradītās vērtības daļu ieņēmumos.

2022. gadā neto pievienotā vērtība uz darbaspēka vienību pieaug līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu no 3 811 eiro vismazāko saimniecību grupā līdz 45 874 eiro vislielāko saimniecību grupā (19. attēls). Līdz ar to vismazāko saimniecību grupā tā sastāda tikai 19 % no neto pievienotā vērtības uz darbaspēka vienību vidēji saimniecībās, bet vislielāko saimniecību grupā 2.2 reizes pārsniedz šo līmeni. Visās saimniecībās ražošanas neto pievienotā vērtība ir pozitīva un pieaug līdz ar ekonomisko lielumu no 583 eiro vismazāko saimniecību grupā līdz 32 466 eiro vislielāko saimniecību grupā. Savukārt ar ražošanu saistītā atbalsta līmenis uz darbaspēka vienību pieaug līdz ar ekonomisko lielumu tikai saimniecībās, kuru ekonomiskais lielums nepārsniedz 500 tūkst. eiro. Līdz ar to atbalsta līmenis grupā no 100 līdz 500 tūkst. eiro ir 5.1 reizes augstāks nekā vismazāko saimniecību grupā un 1.8 reizes augstāks nekā vidēji saimniecībās, bet vislielākajās saimniecībās tie ir 82 % no atbalsta, ko saņem grupa no 100 līdz 500 tūkst. eiro. Neto pievienotā vērtība saimniecību ieņēmumos vidēji ir 30 %, visaugstākā tā ir saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 25 līdz 50 tūkst. eiro (33 %), bet vismazākā saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 15 tūkst. eiro (26 %).

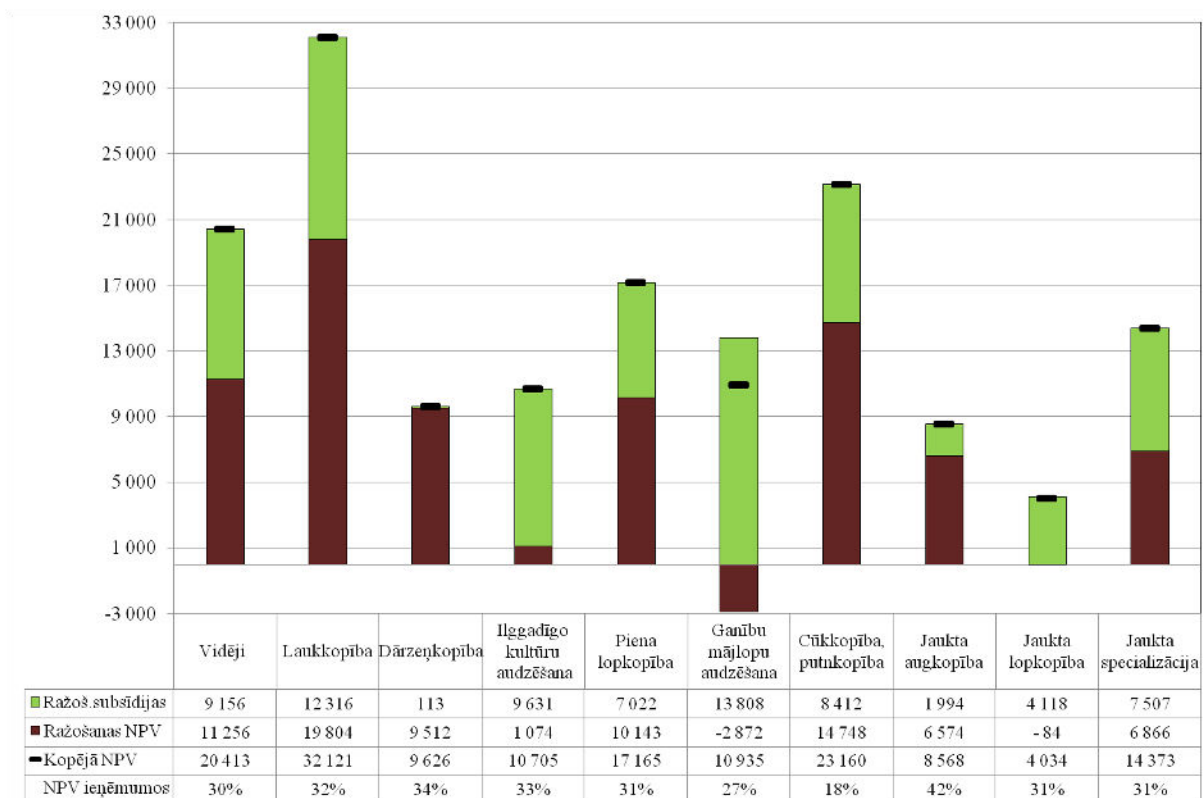
19. att. Neto pievienotā vērtība uz darbaspēka vienību 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro), eiro un %

20. attēlā ir parādītas NPV pārmaiņas laika periodā no 2017. līdz 2022. gadam. Salīdzinot ar perioda sākumu, vidēji saimniecībās NPV uz darbaspēka vienību pieaug par 75 %, bet salīdzinājumā ar 2021. gadu – par 36 %. Jo lielāks ir saimniecību ekonomiskais lielums, jo ievērojamāks ir NPV pieaugums uz darbaspēka vienību 2022. gadā, salīdzinot gan ar 2017. gadu, gan ar 2021. gadu. Vienīgais izņēmums ir saimniecības no 25 līdz 50 tūkst. eiro, kuru NPV pieauguma rādītāji apsteidz ekonomiskā lieluma ziņā nākošo saimniecību grupu no 50 līdz 100 tūkst. eiro. Attiecinot pret 2017. gadu, vislielākais pieaugums ir vērojams saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. eiro (par 103 %) un no 100 līdz 500 tūkst. eiro (par 92 %). Kaut arī šajās grupās NPV uz darbaspēka vienību salīdzinājumā ar 2021. gadu ir kāpusi par iespaidīgiem 43 % - 44 %, tomēr maksimālais pieaugums ir saimniecībās no 25 līdz 50 tūkst. eiro, kur NPV uz darbaspēka vienību palielinājusies par 47 %. Savukārt saimniecībās no 4 līdz 15 tūkst. eiro ir redzams cits trends: analizējamā perioda beigās NPV uz darbaspēka vienību sastāda tikai 77 % no 2017. gada līmeņa un 91 % no 2021. gada līmeņa. Rezultātā atšķirības starp vismazākajām un vislielākajām saimniecībām kļūst vēl izteiktākas. Proti, ja 2017. gadā šis rādītājs saimniecībās no 4 līdz 15 tūkst. eiro veido 22 % no tā apmēra saimniecībās virs 500 tūkst. eiro, tad 2022. gadā vairs tikai 8 %. Citiem vārdiem sakot, notiek lauku saimniecību polarizēšanās.

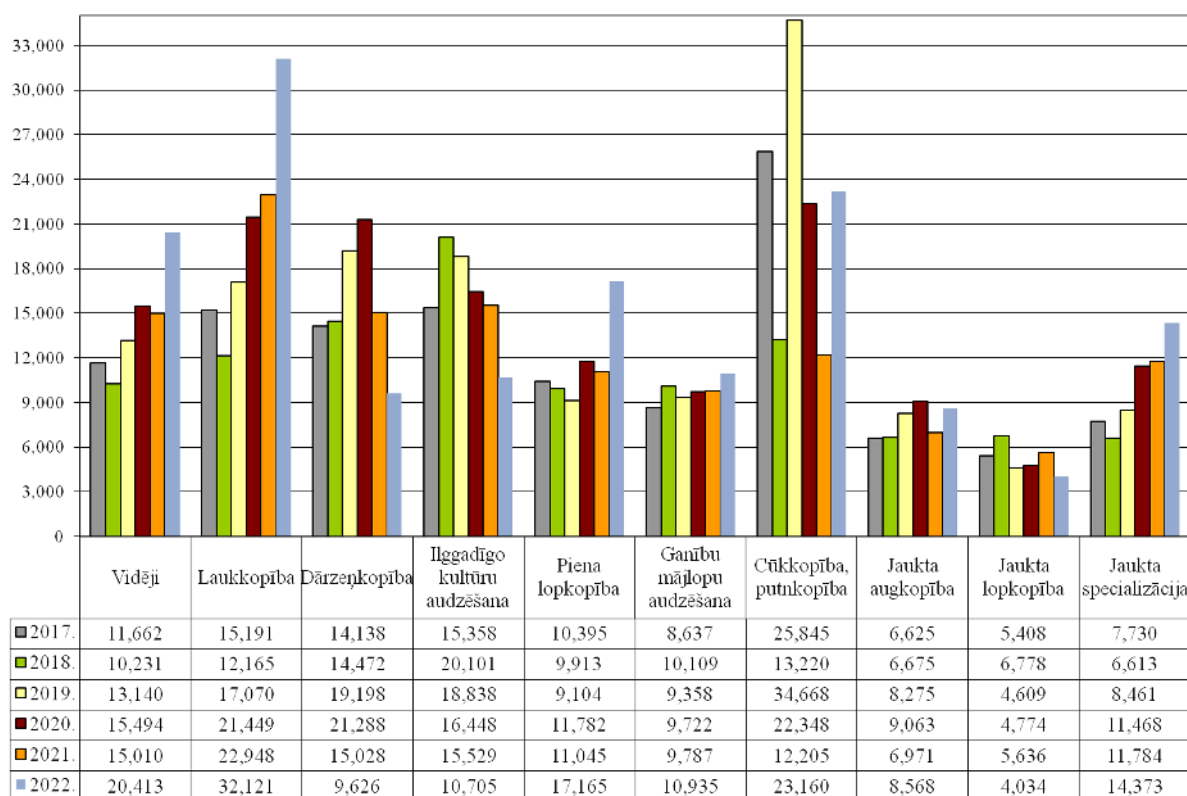
20. att. Saimniecību neto pievienotā vērtība uz darbaspēka vienību ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro) 2017.-2022. gadā, eiro

2022. gadā laukkopības saimniecībās ir visaugstākā gan saimniecību NPV uz darbaspēka vienību (32 121 eiro), gan ražošanas neto pievienotā vērtība (19 804 eiro), bet ganību mājlopu audzēšanas specializācijā ir vislielākais ar ražošanu saistītais atbalsts (13 808 eiro), savukārt vismazākais atbalsts uz darbaspēka vienību ir dārzenkopības saimniecībās (113 eiro) (21. attēls). Jāatzīmē, ka atšķirības starp minētajiem ražošanas subsīdiu apjomiem ir ievērojamas un sasniedz 122 reizes. Ja ganību mājlopu audzēšanas specializācijas saimniecības saņem ar ražošanu saistīto atbalstu, kas ir 1.5 reizes lielāks nekā vidēji saimniecībās, tad dārzenkopības saimniecību saņemtais atbalsts veido tikai 1,2 % no vidējā rādītāja saimniecībās. Ražošanas neto pievienotā vērtība ir pozitīva visās saimniecībās, izņemot ganību mājlopu audzēšanas specializāciju un jauktas lopkopības saimniecības. Ja vislielākais NPV īpatsvars ieņēmumos (42 %) ir vērojams jauktas augkopības saimniecībās, tad viszemākais tas ir cūkkopības un putnkopības specializācijā (18 %), pārējās saimniecībās tas variē 27 % - 34 % robežās.

21. att. Saimniecību neto pievienotā vērtība uz darbaspēka vienību 2022. gadā pēc specializācijas virziena, eiro un %

Analizējot NPV pārmaiņas kopš 2017. gada saimniecībās pēc specializācijas virziena, redzam, ka tendences lauksaimniecības nozarē ir atšķirīgas (22. attēls). Ja vislielākais NPV uz darbaspēka vienību pieaugums analizējamā perioda laikā ir laukkopības (par 111 %) un jauktas specializācijas saimniecībās (par 86 %), kā arī piena lopkopības saimniecībās (par 65 %), tad vislielākais kritums – dārzenkopības specializācijā (par 32 %), ilggadīgo kultūru audzēšanas (par 30 %) un jauktas lopkopības saimniecībās (par 25 %). Dažām saimniecību grupām būtiskā daļa no minētajām izmaiņām notiek tieši analizējamā perioda noslēguma posmā. Īpaši labvēlīgs perioda pēdējais gads ir cūkkopības un putnkopības saimniecībām, piena lopkopības, kā arī laukkopības specializācijas saimniecībām, kuras, salīdzinot ar 2021. gadu, kurās NPV uz darbaspēka vienību palielinājusies attiecīgi par 90 %, 55 % un 40 %. Savukārt dārzenkopības, ilggadīgo kultūru audzēšanas un jauktas lopkopības specializācijas saimniecībām šis gads ir bijis izaicinājumu pilns - saimniecības piedzīvo NPV uz darbaspēka vienību samazinājumu attiecīgi par 36 %, 31 % un 28 %. Pārējās saimniecībās rādītāja pieaugums nav tik ievērojams un svārstās 12 % - 23 % robežās. Rezultātā, 2022. gadā visaugstākā NPV uz darbaspēka vienību ir laukkopības saimniecībās (32 121 eiro), pārsniedzot vidējo līmeni saimniecībās par 57 %, bet viszemākā – jauktas lopkopības specializācijā (4 034 eiro), kur tā veido tikai 20 % no vidējā rādītāja.

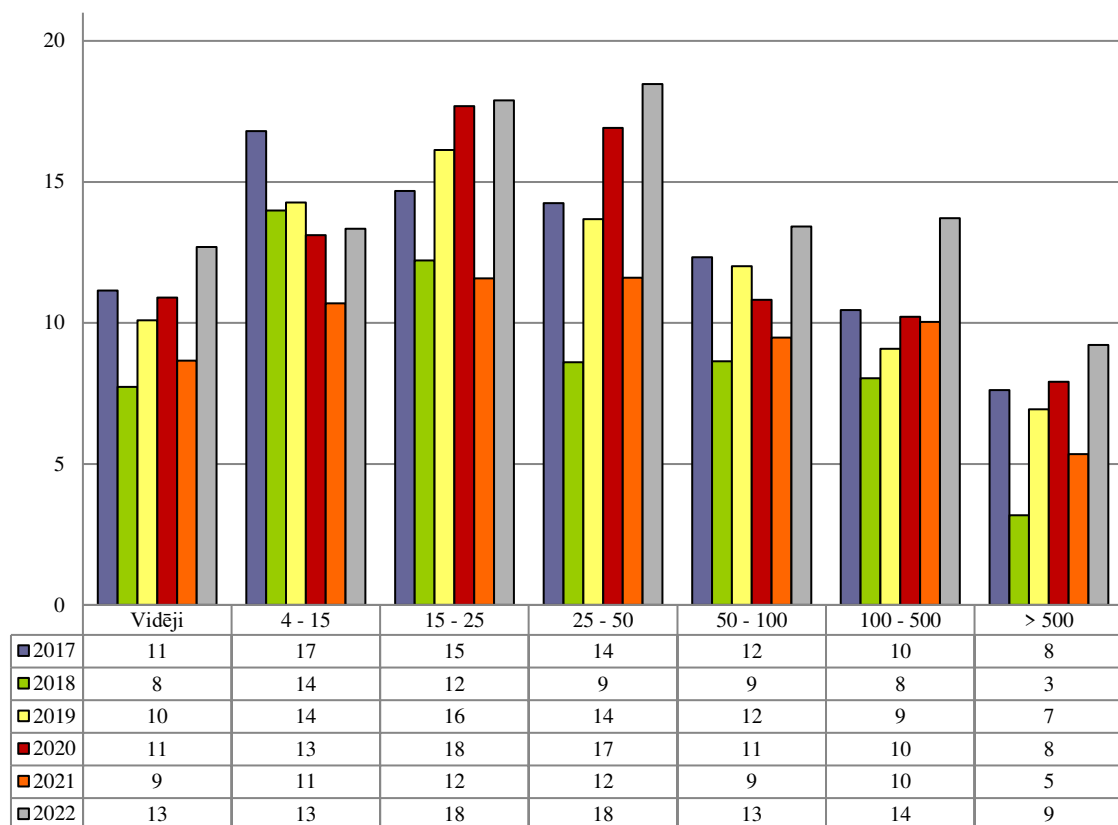
22. att. Saimniecību neto pievienotā vērtība uz darbaspēka vienību atbilstoši specializācijas virzieniem 2017.-2022. gadā, eiro

1.4 Saimniecību finanšu rādītāji

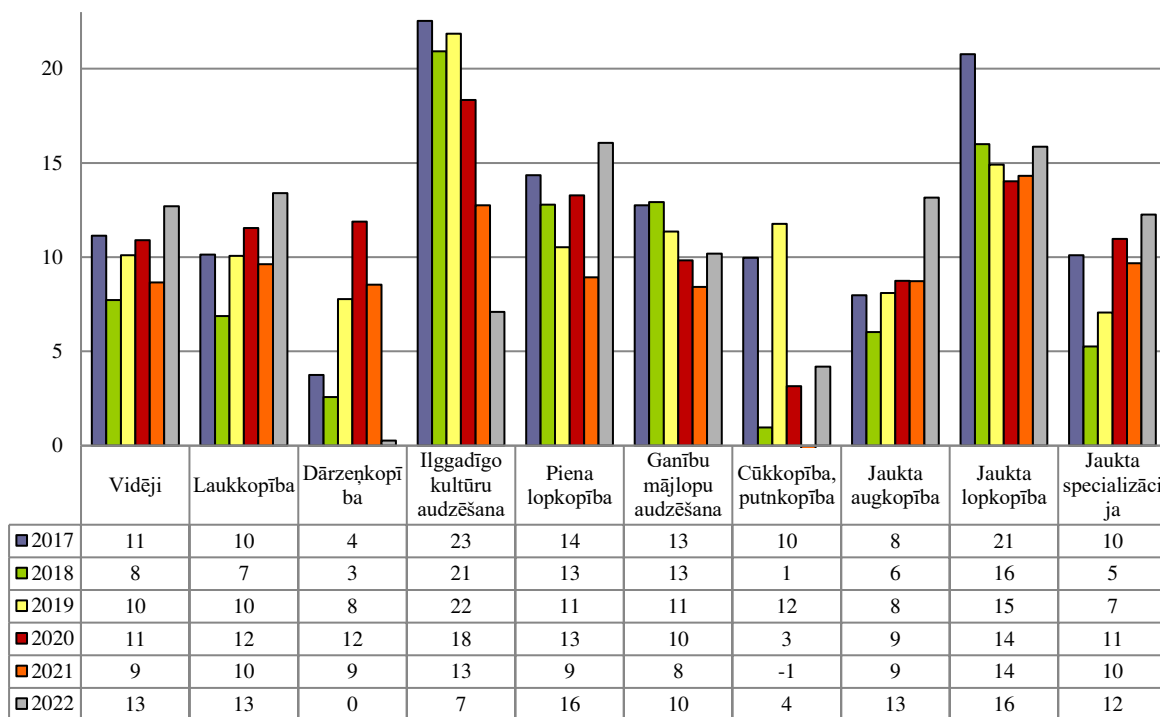
Aktīvu rentabilitāte ir viens no ieguldījumu ienesīguma rādītājiem, kas ļauj novērtēt, cik efektīvi saimniecība izmanto tās aktīvos ieguldītos līdzekļus peļņas radīšanai. Šis rādītājs parāda, cik centu neto ienākumu rada katrs saimniecības aktīvu vērtības eiro. Kapitāla intensīvām un ietilpīgām saimniecībām, kurām ražošanas procesa nodrošināšanai ir nepieciešams lielāks aktīvu daudzums, aktīvu rentabilitāte parasti ir zemāka. Tā ir šo saimniecību darbības īpatnība, un zemāka aktīvu rentabilitāte nav automātiski jāinterpretē kā darbības nepietiekami augstas efektivitātes un produktivitātes indikators. Šajā gadījumā būtu padziļināti jāanalizē arī citi šo saimniecību darbības rādītāji.

Analizējamā perioda laikā vislielākās saimniecības izceļas ar aktīvu rentabilitāti, kas nesasniedz vidējo rādītāju (23. attēls). Šāds rezultāts radies dēļ zināmas disproporcijas starp šajā grupā ietilpstošo saimniecību neto ienākumiem un aktīviem, kad daudz lielāks aktīvu daudzums nerada tikpat lielu pieaugumu neto ienākumos. Proti, ja vislielāko saimniecību neto ienākumi pārsniedz vidējos neto ienākumus 11 - 19 reizes, tad aktīvi – jau 22 - 28 reizes. Savukārt laikā posmā no 2017. līdz 2022. gadam visaugstāko aktīvu rentabilitāti sasniedz saimniecības ar ekonomisko lielumu no 15 līdz 25 tūkst. eiro, no kurām tikai nedaudz atpaliek saimniecības no 25 līdz 50 tūkst. eiro un no 4 līdz 15 tūkst. eiro. Ja aktīvu rentabilitātes visievērojamākās svārstības skar saimniecības virs 500 tūkst. eiro, tad vismazāk aktīvu rentabilitātes rādītāji variē saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 15 tūkst. eiro.

No 2017. līdz 2022. gadam visaugstāko aktīvu rentabilitāti sasniedz ilggadīgo kultūru audzēšanas un jauktas lopkopības saimniecības, bet viszemāko – cūkkopības un putnkopības, kā arī dārzenkopības saimniecības (24. attēls).

23. att. Saimniecību aktīvu rentabilitāte ekonomiskā lieluma grupās ('000 eiro) 2017.-2022. gadā, %

24. att. Saimniecību aktīvu rentabilitāte atbilstoši specializācijas virzieniem 2017.-2022. gadā, %

Tieši cūkkopības un putnkopības specializācijas saimniecībās, kā arī dārzenkopības saimniecībās ir vērojamas arī visnozīmīgākās aktīvu rentabilitātes svārstības, turpretī ganību mājlopu audzēšanas specializācijas saimniecībās un jauktas lopkopības saimniecībās ir raksturīga aktīvu rentabilitātes relatīva stabilitāte. 2022. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, aktīvu rentabilitāte ir pieaugusi visās saimniecībās, izņemot dārzenkopības specializāciju, kur ir vērojams viskrasākais rentabilitātes kritums (par nepilniem 9 procentpunktiem), un ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecības (par nepilniem 6 procentpunktiem). Analizējamā perioda laikā laukkopības, ganību mājlopu audzēšanas un jauktas specializācijas saimniecību aktīvu rentabilitāte ir vidējo aktīvu rentabilitātes rādītāju līmenī.

Maksāspēja ir saimniecību spēja segt īstermiņa un ilgtermiņa saistības, ko tās uzņēmušās, lai varētu turpināt vai paplašināt savu biznesu. Saistību īpatsvars bilancē 2022. gadā vidēji saimniecībās ir 29,5 %, no tām īstermiņa saistības ir 10,4 % (3. tabula).

3. tabula. Saistību īpatsvars bilancē un likviditātes koeficienti ekonomiskā lieluma grupās

Lieluma grupa '000 eiro Saistības	Gads	Vidēji saimn.	4 - 15	15-25	25-50	50-100	100-500	500 un vairāk
Kopā saistības, %	2022.	29.5	7.2	12.9	15.0	25.7	30.5	41.8
	2021.	30.4	4.1	10.2	15.8	26.6	32.2	44.4
Īstermiņa saistības, %	2022.	10.4	2.7	4.3	4.4	7.6	10.2	15.9
	2021.	10.3	1.9	3.8	4.9	8.6	10.5	15.5
Likviditātes koeficients	2022.	2.8	8.9	5.8	7.9	4.0	3.2	1.7
	2021.	2.6	10.9	6.1	5.8	3.8	2.8	1.6

Vismazākajās saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 15 tūkst. eiro saistības ir tikai 7,2 %, bet īstermiņa saistības - 2,7 % no bilances kopsummas. Gan kopējo, gan īstermiņa saistību īpatsvars pieaug līdz ar ekonomisko lielumu. Vislielāko saimniecību grupā kopējās saistības sasniedz 41,8 % no bilances kopsummas, bet īstermiņa saistības – 15,9 %. Salīdzinot ar 2021. gadu, vidēji saimniecībās saistību īpatsvars bilancē ir bez ievērojamām izmaiņām. Ja saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro tas pieaug par 2,7 – 3,1 procentpunktu, tad pārējās grupās saistību īpatsvars bilancē sarūk un šis samazinājums atkarīgs no saimniecību ekonomiskā lieluma, proti, ja saimniecībās no 25 līdz 50 tūkst. eiro tie ir 0,8 procentpunkti, tad saimniecībās virs 500 tūkst. eiro jau 2,6 procentpunkti. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu 2022. gadā īstermiņa saistības palielinās mazajās saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro un vislielāko saimniecību grupā virs 500 tūkst. eiro, pārējās saimniecībās ir vērojams īstermiņa saistību nebūtisks samazinājums 0,3 - 1 procentpunkta robežās.

Likviditātes koeficients ir rādītājs, kas raksturo saimniecību maksāspēju - vai apgrozāmo līdzekļu daudzums ir pietiekams īstermiņa saistību segšanai. 2022. gadā vidēji saimniecībās likviditātes koeficients ir pieaudzis par 0,2 procentpunktiem. Ja saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro likviditāte pasliktinās, tad pārējās ekonomiskā lieluma grupās ir vērojama tās uzlabošanās, pieaugumam variējot no 0.1 procentpunkta grupā virs 500 tūkst. eiro līdz 2,1 procentpunktam grupā no 25 līdz 50 tūkst. eiro. Vismazākajās saimniecībās likviditātes rādītāji tradicionāli ir augsti, tomēr tas neliecina par šo saimniecību labo finansiālo stāvokli, bet drīzāk gan par problēmām piesaistīt finansiālos līdzekļus no ārienes.

Analizējot rādītājus pēc saimniecību specializācijas virziena, 2022. gadā vismazākais saistību īpatsvars bilancē ir jauktas lopkopības saimniecībās (5,4 %, īstermiņa – 3,1 %), bet vislielākais – dārzenkopības saimniecībās (64,6 %, īstermiņa – 31,6 %), kā arī jauktas

specializācijas, laukkopības un piena lopkopības saimniecībās, kuru saistības pārsniedz 30 % no bilances kopsummas, bet īstermiņa saistības svārstās 9,3 % – 11,8 % robežās (4. tabula).

4. tabula. Saistību īpatsvars bilanci un likviditātes koeficienti, atbilstoši specializācijas virzieniem

Specializācija Saistības	Gads	Lauk- kopība	Dārzen- kopība	Ilggad. kultūras	Piena lopkop.	Ganību mājlopi	Cūkkop., putnkop.	Jaukta augkop.	Jaukta lopkop.	Jaukta specializ.
Kopā saistības, %	2022.	31.5	64.6	18.2	30.4	14.9	28.3	15.5	5.4	31.6
	2021.	33.0	33.4	25.3	30.3	16.2	33.7	6.0	4.0	31.7
Īstermiņa saistības, %	2022.	11.5	31.6	6.0	10.9	3.6	10.8	4.3	3.1	8.9
	2021.	11.8	14.1	11.6	9.3	3.5	11.7	3.1	0.7	10.4
Likviditātes koeficients	2022.	2.8	1.3	4.8	2.4	7.5	2.6	4.3	7.1	3.1
	2021.	2.4	2.2	3.5	2.5	6.7	2.0	5.9	37.5	2.2

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, 2022. gadā kopējo saistību īpatsvars viskrasāk ir sarucis ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecībās (par 7,1 procentpunktu), kā arī cūkkopības un putnkopības saimniecībās (par 5,4 procentpunktiem). Jāatzīmē, ka ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecībās ir vērojams arī vislielākais īstermiņa saistību īpatsvara kritums par 5,6 procentpunktiem. Savukārt būtiskākais kopējo saistību īpatsvara palielinājums par 31,2 procentpunktiem ir dārzenkopības specializācijā, kas vienlaikus piedzīvo arī vislielāko īstermiņa saistību īpatsvara kāpumu par 17,5 procentpunktiem. Ja viszemākais likviditātes koeficients ir dārzenkopības saimniecībās – 1,3, tad visaugstākais – ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās (7,5) un jauktas lopkopības specializācijas saimniecībās (7,1), kuras likviditāte būtiski mazinājusies, salīdzinot ar 37,5 2021. gadā. Kaut gan likviditāte uzlabojas laukkopības, ilggadīgo kultūru audzēšanas un ganību mājlopu saimniecībās, jauktas specializācijas, kā arī cūkkopības un putnkopības saimniecībās, šīs palielinājums ir nenozīmīgs un svārstās 0,4 - 1,3 procentpunktu robežās.

1.5 Saimniecību ieguldījumi un pieejamie finansēšanas resursi

Vidēji saimniecībās 2022. gadā, salīdzinot ar 2021. gadu, neto ieguldījumu vērtība² ir palielinājusies par 98 % (5. tabula). Jāatzīmē, ka neto ieguldījumu kāpums samazinās līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu: ja, piemēram, saimniecībās no 15 līdz 25 tūkst. eiro tas ir 8,9 reizes, tad grupā virs 100 tūkst. eiro – jau tikai 1,6 - 1,8 reizes. Atšķirībā no iepriekšējā gada, 2022. gadā visās ekonomiskā lieluma grupās neto ieguldījumu vērtība ir pozitīva - iegādāto pamatlīdzekļu vērtība pārskata gadā pārsniedz aprēķināto nolietojumu. Vidēji saimniecībās aprēķinātais nolietojums sastāda 46,4 % no ieguldījumiem. Ja grupās līdz 50 tūkst. eiro šis rādītājs pieaug līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu no 47,3 % līdz pat 56,7 %, tad grupās virs 50 tūkst. eiro tas pakāpeniski samazinās no 48,4 % līdz 44,5 %, tādējādi sasniedzot minimumu vislielākajās saimniecībās. Līdz ar to 2022. gadā visaktīvākie ieguldījumi norisinās saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. eiro, kurās no katra ieguldījuma investētā tūkstoša eiro 555 eiro tiek izmantoti ieguldījumu bāzes palielināšanai, bet atlikušie 445 eiro – nolietoto aktīvu atjaunošanai. Vienlaikus jāatzīst, ka izlases saimniecību kopa ik gadus mainās, kādām saimniecībām pārtraucot vai citām uzsākot dalību SUDAT, un tas arī var ietekmēt rezultātus.

² Iegādātie pamatlīdzekļi mīnus pārskata gadā aprēķinātais nolietojums.

5. tabula. Saimniecību ieguldījumi un nolietojums 2013.-2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās, eiro

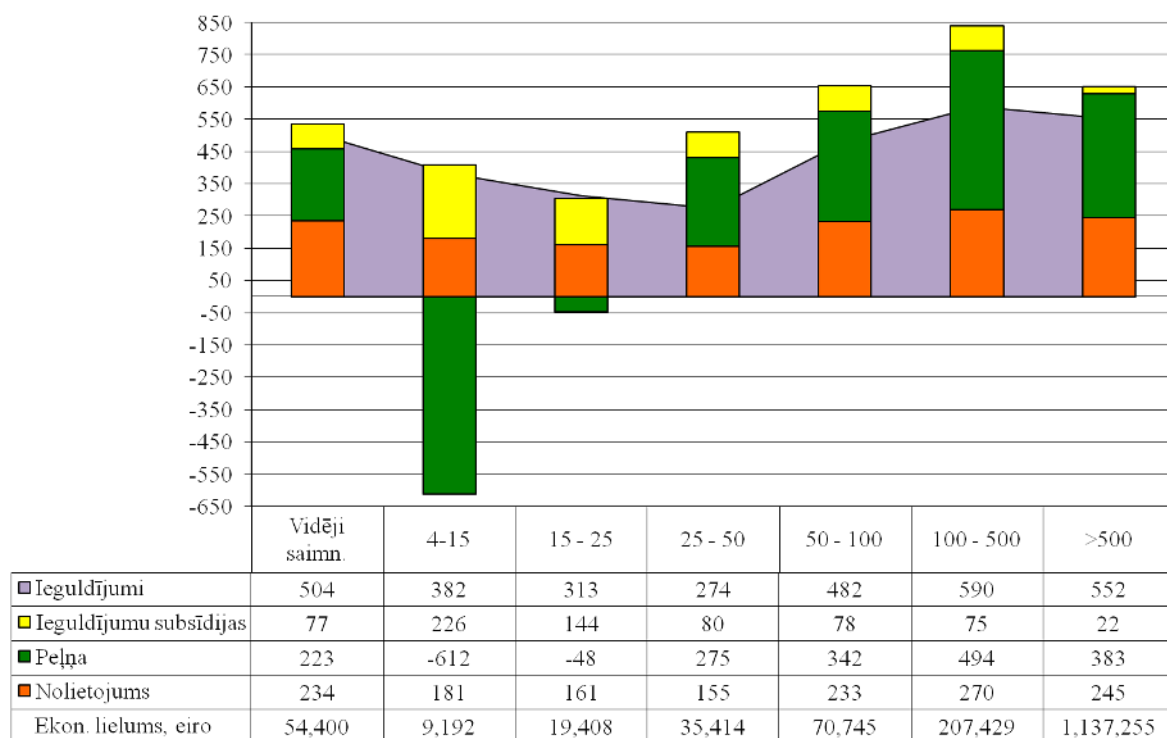
Lieluma grupa '000 eiro	Vidēji saimn.	4 - 15	15 - 25	25 - 50	50 - 100	100 - 500	> 500
Ieguldījumi 2022	27 431	3 513	6 075	9 696	34 077	122 327	627 628
Nolietojums 2022	12 729	1 662	3 123	5 501	16 485	55 926	279 087
Neto ieguldījumi 2022	14 702	1 851	2 952	4 195	17 592	66 401	348 541
Neto ieguldījumi 2021	7 415	-153	332	1 233	5 469	42 779	190 205
Neto ieguldījumi 2020	5 390	148	440	4 440	6 388	35 519	127 652
Neto ieguldījumi 2019	6 526	1 108	1 553	2 941	12 769	21 485	237 269
Neto ieguldījumi 2018	11 397	1 663	1 527	2 182	16 100	55 332	440 455
Neto ieguldījumi 2017	9 368	1 433	1 857	4 910	8 791	67 793	240 876
Neto ieguldījumi 2016	9 380	2 395	3 164	3 077	7 912	44 964	272 824
Neto ieguldījumi 2015	7 784	-200	2 541	6 157	18 485	55 729	288 041
Neto ieguldījumi 2014	4 430	-259	80	-338	5 979	34 237	269 994
Neto ieguldījumi 2013	9 189	526	-189	2 534	7 220	66 570	523 379

Ieguldījumiem var būt vairāki finansēšanas avoti:

- aprēķinātais nolietojums, kura reinvestēšana nodrošina pamatlīdzekļu uzturēšanu iepriekšējā līmenī,
- ieguldījumu subsīdijas,
- peļņa, par kuras izlietojumu lemj īpašnieks,
- no ārienes piesaistītais kapitāls.

Šajā sadaļā analizēsim tikai saimniecību pašu līdzekļus. Nepieciešams uzsvērt, ka ieguldījumus un to finansēšanas avotus nevar vērtēt katrā konkrētā saimniecībā, bet gan izmantot tikai visa sektora vērtējumam, jo visi šie procesi nenorit vienlaikus: lielāks nolietojums ir saimniecībās, kas investīcijas jau veikušas un kurām papildu ieguldījumi varbūt pat nav vajadzīgi, vai arī tie lielo parādsaistību dēļ nav iespējami.

Lai varētu grafiski attēlot un salīdzināt dažāda lieluma saimniecības, dati ir attiecināti uz saimniecību ekonomisko lielumu. Analizējot saimniecību grupas pēc ekonomiskā lieluma 2022. gadā, jāatzīmē, ka pašu līdzekļi nenodrošina ieguldījumus ne vidēji saimniecībās, ne arī saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro, kuras strādā ar zaudējumiem (25. attēls). Vislielākās investīcijas attiecībā pret ekonomisko lielumu ir grupā no 100 līdz 500 tūkst. eiro (590 eiro) un virs 500 tūkst. eiro (552 eiro), kas attiecīgi par 17 % un 10 % pārsniedz ieguldījumus vidēji saimniecībās. Turpretī vismazākie ieguldījumi ir saimniecībās no 25 līdz 50 tūkst. eiro (274 eiro) un no 15 līdz 25 tūkst. eiro (313 eiro), sastādot vien attiecīgi 54 % un 62 % no vidējā rādītāja. Pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, ieguldījumu subsīdijas, kas attiecinātas uz šo lielumu, pakāpeniski samazinās. Rezultātā, saimniecībās no 4 līdz 15 tūkst. eiro tās (226 eiro) vairāk nekā 10 reizes pārsniedz saimniecībām virs 500 tūkst. eiro līmeni (22 eiro). Ja vismazākajās saimniecībās ieguldījumu subsīdijas 2,9 reizes pārsniedz vidējo līmeni saimniecībās, tad saimniecībās virs 500 tūkst. eiro atbalsts sastāda 29 % no vidējā līmeņa.

25. att. Saimniecību ieguldījumi un pašu finansēšanas līdzekļi 2022. gadā ekonomiskā lieluma grupās uz ekonomiskā lieluma vienību ('000 eiro), eiro³

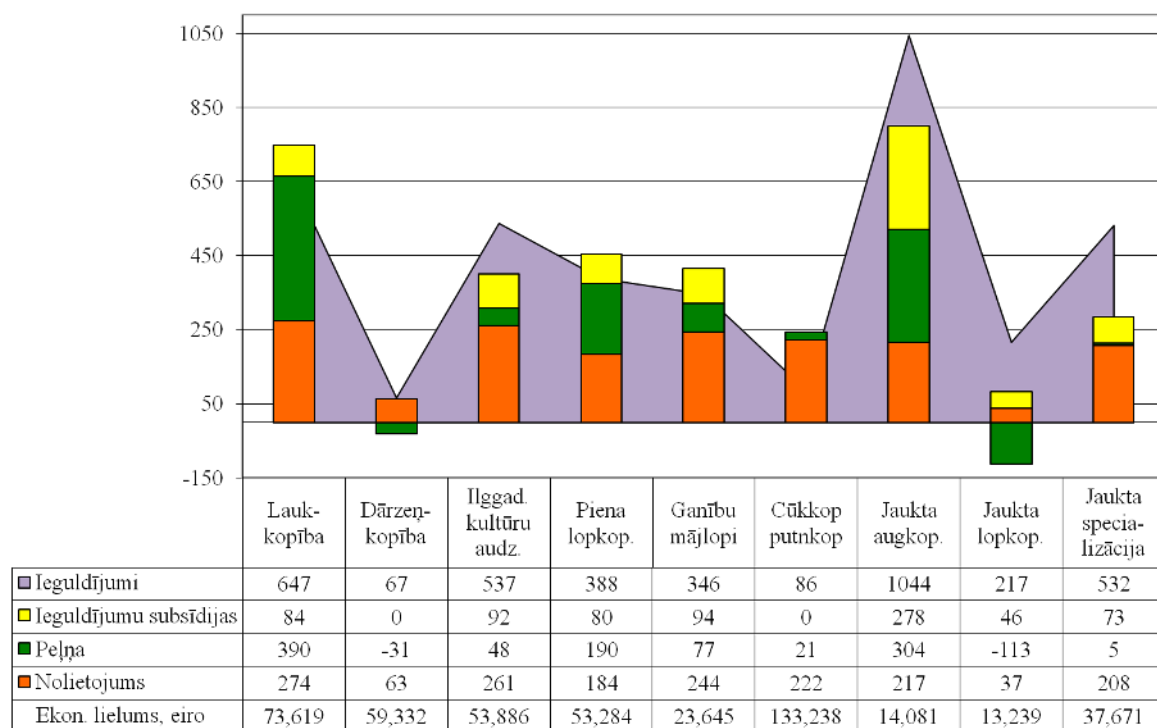
Analizējot rezultātus pēc specializācijas virziena, dažās saimniecību grupās ieguldījumu vērtība ir samazinājusies un dažās palielinājusies, salīdzinot ar iepriekšējo gadu (6. tabula). Vidēji saimniecībās neto ieguldījumi pieaug par 63 %. Kaut arī piena lopkopības saimniecībās un jauktā specializācijas saimniecībās neto ieguldījumu kāpums ir daudz nozīmīgāks - attiecīgi 8,5 reizes un 4,6 reizes, tomēr rekordlielu kāpumu uzrāda jauktas augkopības un jauktas lopkopības saimniecības, jo negatīvus neto ieguldījumus 2021. gadā nomaina pozitīvi rādītāji - attiecīgi 11 648 eiro un 1 482 eiro. Jāatzīmē, ka īpaši svarīgi tas ir jauktas lopkopības specializācijas saimniecībām, jo negatīvi neto ieguldījumi tām ir bijuši 3 gadus pēc kārtas. 2022. gadā neto ieguldījumi ir pozitīvi visās saimniecībās izņemot cūkkopības un putnkopības specializācijas saimniecības, kurām pārskata gadā aprēķinātais nolietojums pārsniedz iegādāto pamatlīdzekļu vērtību par 18 072 eiro. 2022. gadā saimniecību ar pozitīvajiem neto ieguldījumiem vidū visaugstākais nolietojuma īpatsvars ieguldījumos ir dārzenkopības (94 %) un ganību mājlopu audzēšanas (70 %) specializācijas saimniecībās, bet viszemākais – jauktas augkopības saimniecībās (21 %), pārējās saimniecībās šis rādītājs variē no 39 % līdz 49 %. Tādējādi 2022. gadā visaktīvāk ieguldījumus veikušas tieši jauktas augkopības saimniecības, kurās no katriem ieguldījumos investētajiem simts eiro 79 eiro tiek izmantoti ieguldījumu bāzes palielināšanai, bet atlikušie 21 eiro – nolietoto aktīvu atjaunošanai. Tomēr jāatzīmē, ka izlases saimniecību kopa ik gadus mainās, kādām saimniecībām pārtraucot vai citām uzsākot dalību SUDAT, un tas arī var ietekmēt rezultātus.

³ Grafiski attēlojamu rādītāju iegūšanai visi pamatrādītāji ir izdalīti ar ekonomisko lielumu 1 000 eiro, un tas ir parādīts tabulas pēdējā rindā.

6. tabula. Saimniecību ieguldījumi un nolietojums 2013.-2022. gadā pēc specializācijas virziena, eiro

	Lauk- kopība	Dārzen- kopība	Ilggad. kult. audz.	Piena lopkop.	Ganību mājlopi	Cūkkop., putnkop.	Jaukta augkop.	Jaukta lopkop.	Jaukta specializ.
Ieguldījumi 2022	47 658	3 957	28 949	20 673	8 190	11 524	14 697	2 869	20 028
Nolietojums 2022	20 158	3 737	14 063	9 824	5 762	29 595	3 049	1 387	7 818
Neto ieguld. 2022	27 500	220	14 887	10 850	2 429	-18 072	11 648	1 482	12 211
Neto ieguld. 2021	16 886	12 862	9 743	1 276	604	22 116	-1 457	-22	2 665
Neto ieguld. 2020	10 032	3 359	3 374	6 922	3 244	-25 844	321	-580	-2
Neto ieguld. 2019	9 258	-6 510	5 331	4 233	4 450	120 441	2 921	-1 319	-1 922
Neto ieguld. 2018	15 448	11 642	4 979	8 911	6 303	137 574	4 023	1 861	6 183
Neto ieguld. 2017	18 270	4 506	1 082	5 722	3 560	1 343	1 598	228	7 773
Neto ieguld. 2016	21 485	18 058	9 204	3 933	7 623	10 255	-393	5 137	5 955
Neto ieguld. 2015	15 892	15 578	433	3 083	3 876	75 749	17 739	-1 323	3 837
Neto ieguld. 2014	8 803	-3 675	6 223	5 306	-1 519	45 267	-701	84	1 242
Neto ieguld. 2013	18 334	-9 108	2 413	4 454	3 470	87 353	1 665	18 334	-9 108

Lai varētu grafiski attēlot un salīdzināt dažāda lieluma saimniecības, dati ir attiecināti uz saimniecību ekonomisko lielumu. Analizējot ieguldījumus un pašu līdzekļus to finansēšanai pēc saimniecību specializācijas virziena 2022. gadā, redzam, ka pašu līdzekļi ir pietiekami investīcijām tikai cūkkopības un putnkopības, kā arī laukkopības saimniecībās (26. attēls). Kaut arī pārējās saimniecībās pašu līdzekļu nepietiek, tā ieguldījumu daļa, ko pašu līdzekļi tomēr spēj nosegt, ievērojami atšķiras - ja piena lopkopības saimniecībās un ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās pašu līdzekļi nosedz attiecīgi 96 % un 93 % no ieguldījumiem, tad jauktas specializācijas saimniecībās - tikai 40 %. Aprēķini liecina, ka ar ieguldījumu subsīdiu palīdzību pietiekami līdzekļi investīcijām ir arī piena lopkopības un ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās. Vienlaikus jāatzīmē, ka ieguldījumu subsīdijas nesaņem cūkkopības un putnkopības saimniecības, kā arī dārzenkopības specializācijas saimniecības, kurās pašu līdzekļi (t.i., 32 eiro, ko veido nolietojuma un zaudējumu pozitīva starpība, attiecinot uz saimniecību ekonomisko lielumu) nosedz 48 % no 2022. gadā veiktajiem ieguldījumiem. Savukārt jauktas lopkopības specializācijas zaudējumu apmērs (113 eiro) pārsniedz ne tikai aprēķināto nolietojumu (37 eiro), bet arī ieguldījumu subsīdijas (46 eiro). Pārējās saimniecībās pašu līdzekļi un ieguldījumu subsīdijas ir pietiekami tikai daļējai ieguldījumu finansēšanai un šī daļa sastāda 54 % jauktas specializācijas saimniecībās, bet pieaug līdz 75 % ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecībās un 77 % jauktas augkopības saimniecībās.

26. att. Saimniecību ieguldījumi un pašu finansēšanas līdzekļi 2022. gadā pēc specializācijas virziena uz ekonomiskā lieluma vienību ('000 eiro), eiro⁴

⁴ Grafiski attēlojamu rādītāju iegūšanai visi pamatrādītāji ir izdalīti ar ekonomisko lielumu 1 000 eiro, kas dots datu tabulas pēdējā rindā.

Secinājumi

1. Saimniecību ieņēmumu struktūrā no 2017. gada līdz 2022. gadam dominē augkopības izlaide (38 % - 48 %), kurai seko lopkopības izlaide (24 % - 28 %), kā arī ES un nacionālo maksājumu daļa (13 % - 22 %). 2022. gadā visaugstākais augkopības izlaides īpatsvars (59 %) ir saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 100 līdz 500 tūkst. eiro, lopkopības izlaides īpatsvars (40 %) - saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. eiro, bet atbalsta īpatsvars (no 20 % līdz 22 %) - saimniecību grupās no 4 līdz 50 tūkst. eiro. Uz pārskata gadu attiecināmo ieguldījumu subsīdiju īpatsvars ir visbūtiskākais saimniecībās līdz 15 tūkst. eiro, bet vismazākais – saimniecībās virs 500 tūkst. eiro. Ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās (33 %), jauktas lopkopības (29 %) un ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecībās (28 %) izceļas ar vislielāko atbalsta īpatsvaru, bet dārzenkopības specializācija (zem 1 %) - ar vismazāko.
2. Ja pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, neto apgrozījuma īpatsvars palielinās (no 78 % līdz gandrīz 87 %), tad saimniecībā patērētās produkcijas un personīgā patēriņa īpatsvars sarūk. Dārzenkopības un laukkopības saimniecībās neto apgrozījuma īpatsvars ir visaugstākais (attiecīgi 96 % un 89 %), bet jauktas lopkopības un ganību mājlopu audzēšanas specializācijā - viszemākais (attiecīgi 61 % un 68 %). Saimniecību iekšējam patēriņam nozīmīgu produkcijas daļu izlieto jauktas lopkopības (30 %) un ganību mājlopu audzēšanas (28 %) saimniecības, bet mājāsaimniecībā lielākais produkcijas izlietojums ir jauktas lopkopības saimniecībās (11 %).
3. 2022. gadā visās saimniecību grupās visnozīmīgākais īpatsvars ir VPM kopā ar zaļināšanas maksājumu (60 % - 69 %). Atbalsts bioloģiskajai lauksaimniecībai ir būtisks saimniecību grupās līdz 100 tūkst. eiro (12 % līdz 17 %), bet grupā virs 500 tūkst. eiro tas veido tikai 1 %. Atbalsta īpatsvars lopkopībai svārstās no 9 % vismazāko saimniecību līdz 29 % vislielāko saimniecību grupās, bet atbalsts augkopībai ir 2 % līdz 5 % robežās. Ja cūkkopības un putnkopības saimniecībās subsīdiju lopkopībai īpatsvars ir 83 % no kopējā atbalsta apjoma, tad laukkopība saimniecības (81 %) un dārzenkopības saimniecības (76 %) izceļas ar visaugstāko VPM un zaļināšanas maksājumu īpatsvaru. Ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecībās ir visievērojamākais subsīdiju augkopībai un LAP maksājumu īpatsvars (attiecīgi 20 % un 45 %), bet ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās ir lielākais īpatsvars atbalstam bioloģiskai lauksaimniecībai (23 %).
4. 2022. gadā specifisko augkopības izmaksu kopsummā visaugstākais īpatsvars ir pirktajam mēslojumam, kas palielinās no 34 % līdz 60 % līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu, kā arī augu aizsardzības līdzekļu izmaksām. Pirtās sēklas un stādu, pašražotās sēklas un stādu, kā arī pašražotā mēslojuma un citas pašražotās produkcijas īpatsvars ir zemāks lielajās saimniecībās. Lielāko daļu no specifiskajām lopkopības izmaksām veido pašražotā lopbarība, kuras īpatsvars sarūk, pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam. Pirtās lopbarības izmaksu īpatsvars sarūk un sasniedz minimumu (24 %) saimniecībās no 15 līdz 25 tūkst. eiro, tad īpatsvars sāk kāpt un sasniedz maksimumu (72 %) saimniecībās virs 500 tūkst. eiro.
5. 2022. gadā saimniecību pieskaitāmo izmaksu kopsummā visnozīmīgākais īpatsvars ir enerģijas (degviela, smērvielas, kurināmais un elektrība) izmaksām (41 % - 48 %). Ja saimniecībās no 15 līdz 25 tūkst. eiro degvielas un smērvielas iegādes izmaksu īpatsvars ir 42 %, tad saimniecībās virs 500 tūkst. eiro – tikai 31 %. Vidēji saimniecībās šīs izmaksas sastāda 37 %. Elektrības izmaksu īpatsvars dažāda ekonomiskā lieluma grupās ir 4 % līdz 7 % robežās, tehnikas un iekārtu uzturēšanas izmaksu īpatsvars - 20 % līdz 24 % robežās, bet nekustamā īpašuma uzturēšana veido tikai no 4 % līdz 9 % no pieskaitāmo izmaksu kopsummas.
6. No 2017. līdz 2022. gadam specifisko augkopības izmaksu kopsummā visaugstākais

īpatsvars ir pirktajam mēslojumam, kura īpatsvars ir būtiski pieaudzis saimniecībās virs 500 tūkst. eiro (par 16 procentpunktiem). Pirtās sēklas un stādu iegādes izmaksu īpatsvars ir ievērojami palielinājies vismazāko saimniecību grupā (par 6 procentpunktiem). Ja pašražotās sēklas un stādu izmaksu īpatsvara kritums (par 4 procentpunktiem) ir izteikts saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 25 tūkstošiem eiro, tad augu aizsardzības līdzekļu izmaksu īpatsvars ir samazinājies gan vidēji, gan saimniecībās no 25 līdz 50 tūkst. eiro un virs 100 tūkst. eiro, pārējās saimniecībās paliekot bez būtiskām izmaiņām.

7. No 2017. līdz 2022. gadam lopbarības izmaksu īpatsvars specifisko lopkopības izmaksu kopsummā ir relatīvi pastāvīgs (86 % - 91 %). Pašražotās lopbarības īpatsvars ir īpaši augsts saimniecībās līdz 50 tūkst. eiro (līdz pat 68 %), bet pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, strauji samazinās. Ja pirtās lopbarības izmaksu īpatsvars vislielākajās saimniecībās veido 63 % - 74 %, tad mazākajās saimniecībās - tikai 20 % - 30 % no specifisko lopkopības izmaksu kopsummas. Vidēji saimniecībās pirtās lopbarības izmaksu īpatsvars pieaug par 10 procentpunktiem. Pārējo specifisko lopkopības izmaksu īpatsvars ir 4 % - 10 % robežās, vienīgi vislielākajās saimniecībās tas nepārsniedz 6 %.
8. No 2017. līdz 2022. gadam enerģijas (degvielas, smērvielu, elektrības un kurināmā) izmaksas paliek kā nozīmīgākais elements saimniecību pieskaitāmo izmaksu struktūrā, veidojot 34 % - 49 %, bet vidēji saimniecībās - ap 44 %. Elektrības izmaksu daļa palielinās līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu, svārstoties 7 % līdz 15 % robežās. Degvielas un smērvielu izmaksu īpatsvars ir īpaši augsts mazajās saimniecībās (31 % - 42 %), kamēr saimniecībās virs 500 tūkst. eiro īpatsvara amplitūda ir no 19 % līdz 31 %. Tehnikas, iekārtu un nekustāmā īpašuma uzturēšanu saistīto izmaksu īpatsvars ir diezgan līdzīgs dažāda ekonomiskā lieluma grupās, veidojot 20 % - 27 %.
9. 2022. gadā nealgotā un algotā darbaspēka īpatsvars analizējamo izmaksu kopsummā vidēji veido attiecīgi 53 % un 32 %. Nealgotā darbaspēka izmaksu īpatsvars samazinās līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu no 96 % līdz 2 %, bet citu izmaksu īpatsvars pieaug. Vismazākajās saimniecībās algotā darbaspēka izmaksas veido 3 %, bet vislielāko saimniecību grupā – jau 72 %. Savukārt procentu maksājumu īpatsvars vismazākajās saimniecībās nepārsniedz 1 %, bet saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 50 tūkst. eiro ir no 6 % līdz 11 %. Nomas maksas īpatsvars mazajās saimniecībās variē 1 % līdz 3 % robežās, bet saimniecībās virs 100 tūkst. eiro pieaug līdz pat 17 %. Visaugstākais nealgotā darbaspēka izmaksu īpatsvars ir jauktas lopkopības (98 %) un jauktas augkopības (83 %) saimniecībās, bet viszemākais – dārzenkopības specializācijā (8 %). Nomas maksas īpatsvars ir īpaši zems dārzenkopības un jauktas augkopības saimniecībās (zem 1 %), kā arī jauktas lopkopības, cūkkopības un putnkopības saimniecībās (nedaudz virs 1 %). Procentu maksājumu īpatsvars sasniedz minimumu jauktas lopkopības un dārzenkopības specializācijā (mazāk par 1 %).
10. No 2017. līdz 2022. gadam visaugstākais nealgotā darbaspēka īpatsvars analizējamo izmaksu kopsummā ir saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 15 tūkst. eiro (94 % - 96 %), bet viszemākais – saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. eiro (līdz 3 %). Vidēji šis īpatsvars svārstās no 53 % līdz 58 %, bet algotā darbaspēka izmaksu īpatsvars ir 31 % - 33 % robežās. Salīdzinot ar perioda sākumu, 2022. gadā visbūtiskākais nealgotā darbaspēka izmaksu īpatsvara palielinājums par 6 - 7 procentpunktiem ir saimniecību grupās no 15 līdz 50 tūkst. eiro. Ja saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro procentu un nomas maksājumu īpatsvars nepārsniedz 5 %, tad saimniecībās virs 100 tūkst. eiro šo posteņu kopējais īpatsvars (21 % - 26 %) rada ievērojamu finanšu slogu.
11. Kaut gan 2022. gadā bruto segums bez atbalsta maksājumiem nosedz visas ražošanas izmaksas, tomēr izmaksas nealgotajam darbaspēkam tiek nosegtas tikai saimniecību grupās ar ekonomisko lielumu virs 100 tūkst. eiro. Ja bruto segumam pieskaita atbalsta maksājumus, tad izmaksas nealgotajam darbaspēkam paliek nenosegtas vienīgi

saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro. Lauku saimniecību ienākumus raksturo ievērojama polarizācija, jo starpība starp vismazāko (jauktas lopkopības saimniecībās) un vislielāko (jauktas augkopības saimniecībās) bruto segumu uz ekonomisko lielumu pārsniedz 3 reizes. Visnozīmīgākos atbalsta maksājumus, attiecinot uz ekonomisko lielumu, saņem ganību mājlopu audzēšanas specializācija. Bruto segums bez atbalsta maksājumiem nespēj nosegt pat ražošanas izmaksas ganību mājlopu audzēšanas, ilggadīgo kultūru audzēšanas un jauktas lopkopības saimniecībās. Tikai laukkopības saimniecībās bruto segums nosedz grāmatvedībā uzskaitītās izmaksas un pierēķinātās izmaksas nealgotajam darbaspēkam.

12. 2022. gadā NPV uz darbaspēka vienību pieaug līdz ar saimniecību ekonomisko lielumu no 3 811 eiro vismazāko saimniecību grupā līdz 45 874 eiro vislielāko saimniecību grupā. Ar ražošanu saistītā atbalsta līmenis grupā no 100 līdz 500 tūkst. eiro ir 5.1 reizes augstāks nekā vismazāko saimniecību grupā un 1.8 reizes augstāks nekā vidēji saimniecībās, bet vislielākajās saimniecībās tas veido 82 % no atbalsta, ko saņem grupa no 100 līdz 500 tūkst. eiro. NPV saimniecību ieņēmumos vidēji ir 30 %, visaugstākā tā ir saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 25 līdz 50 tūkst. eiro (33 %), bet vismazākā - saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 15 tūkst. eiro (26 %). Laukkopības saimniecībās ir visaugstākā gan NPV uz darbaspēka vienību (32 121 eiro), gan ražošanas NPV (19 804 eiro), bet ganību mājlopu audzēšanas specializācijā ir vislielākais ar ražošanu saistītais atbalsts (13 808 eiro). Vismazākais atbalsts uz darbaspēka vienību ir dārzenkopības saimniecībās (113 eiro). Savukārt ganību mājlopu audzēšanas un jauktas lopkopības saimniecībām ir negatīva ražošanas NPV. Ja vislielākais NPV īpatsvars ieņēmumos (42 %) ir jauktas augkopības saimniecībās, tad viszemākais īpatsvars - cūkkopības un putnkopības specializācijā (18 %).
13. No 2017. līdz 2022. gadam vidēji saimniecībās NPV uz darbaspēka vienību pieaug par 75 %. Ja vislielākais pieaugums ir vērojams saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. eiro (par 103 %), tad saimniecībās no 4 līdz 15 tūkst. eiro šis rādītājs 2022. gadā sastāda tikai 77 % no 2017. gada līmeņa un 91 % no 2021. gada līmeņa. Rezultātā atšķirības starp vismazākajām un vislielākajām saimniecībām kļūst daudz izteiktākas: ja 2017. gadā NPV uz darbaspēka vienību saimniecībās no 4 līdz 15 tūkst. eiro veido 22 % no tā apmēra saimniecībās virs 500 tūkst. eiro, tad 2022. gadā - jau tikai 8 %. Analizējamā perioda laikā vislielākais rādītāja pieaugums ir laukkopības saimniecībās (par 111 %), bet visnozīmīgākais kritums – dārzenkopības specializācijā (par 32 %).
14. No 2017. līdz 2022. gadam visaugstāko aktīvu rentabilitāti sasniedz saimniecības ar ekonomisko lielumu no 15 līdz 25 tūkst. eiro, kā arī ilggadīgo kultūru audzēšanas un jauktas lopkopības saimniecības, bet viszemāko – cūkkopības un putnkopības, kā arī dārzenkopības saimniecības. Tieši dārzenkopības specializācijā 2022. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ir arī vērojams viskrasākais rentabilitātes kritums par nepilniem 9 procentpunktiem. Ja aktīvu rentabilitātes visievērojamākās svārstības skar saimniecības virs 500 tūkst. eiro, tad vismazāk aktīvu rentabilitātes rādītāji variē saimniecībās ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 15 tūkst. eiro.
15. Ja vismazākajās saimniecībās kopējās saistības ir tikai 7,2 % (īstermiņa saistības - 2,7 %) no bilances kopsummas, tad vislielāko saimniecību grupā tās sasniedz 41,8 % (īstermiņa saistības – 15,9 %). Salīdzinot ar 2021. gadu, 2022. gadā saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro saistību īpatsvars bilancē pieaug par 2,7 - 3,1 procentpunktu, bet pārējās grupās tas sarūk. Ja saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro likviditāte pasliktinās, tad pārējās ekonomiskā lieluma grupās tā uzlabojas. Analizējot rādītājus pēc saimniecību specializācijas virziena, 2022. gadā vismazākais saistību īpatsvars bilancē ir jauktas lopkopības saimniecībās (5,4 %, īstermiņa – 3,1 %), bet vislielākais – dārzenkopības saimniecībās (64,6 %, īstermiņa – 31,6 %). Savukārt viszemākais likviditātes koeficients ir dārzenkopības saimniecībās – 1,3, bet visaugstākais – ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās (7,5) un jauktas lopkopības

specializācijā (7,1), kuras likviditāte būtiski sarūkusi, salīdzinot ar 37.5 2021. gadā.

16. Vidēji saimniecībās 2022. gadā, salīdzinot ar 2021. gadu, neto ieguldījumu vērtība ir palielinājusies par 98 % un visās ekonomiskā lieluma grupās tā ir pozitīva, tādējādi pārskata gadā aprēķinātajam nolietojumam nepārsniedzot iegādāto pamatlīdzekļu vērtību. Saimniecību pašu līdzekļi nenodrošina ieguldījumus ne vidēji saimniecībās, ne arī saimniecībās līdz 25 tūkst. eiro. Vislielākie ieguldījumi attiecībā pret ekonomisko lielumu ir saimniecību grupā no 100 līdz 500 tūkst. eiro (590 eiro), bet vismazākie - saimniecībās no 25 līdz 50 tūkst. eiro (274 eiro). Pieaugot saimniecību ekonomiskajam lielumam, ieguldījumu subsīdijas, kas attiecinātas uz šo lielumu, pakāpeniski samazinās. Tādējādi ieguldījumu subsīdijas saimniecībās no 4 līdz 15 tūkst. eiro (226 eiro) ir vairāk nekā 10 reižu lielākas, salīdzinot ar saimniecībām virs 500 tūkst. eiro (22 eiro). Analizējot rezultātus pēc specializācijas virziena, var redzēt, ka pašu līdzekļi ir pietiekami ieguldījumiem tikai cūkkopības un putnkopības, kā arī laukkopības saimniecībās. Ja piena lopkopības saimniecībās un ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās pašu līdzekļi nosedz attiecīgi 96 % un 93 % no ieguldījumiem, tad jauktas specializācijas saimniecībās - tikai 40 %. Savukārt, ar ieguldījumu subsīdiju palīdzību pietiekami līdzekļi ieguldījumiem ir arī piena lopkopības un ganību mājlopu audzēšanas saimniecībās.

Ieteikumi

1. Saimniecību specifisko un pieskaitāmo izmaksu struktūras un tās izmaiņu padziļināta analīze ļauj noteikt un izvērtēt ražošanas faktoru nozīmi un ietekmi ne tikai uz lauku saimniecību neto ienākumiem, bet gadījumā ar specifiskajām izmaksām – arī uz saimniecību bruto segumu. Ievērojams kāda izmaksu veida īpatsvars liecina par saimniecības īpašu jutīgumu pret izmaiņām attiecīgā ražošanas faktora pieejamībā un cenā, ļaujot mainīgas ekonomikas konjunktūras apstākļos modelēt saimniecību attīstību ar augstāko prognozēšanas precizitāti.
2. Ārējo izmaksu struktūras analīze ir būtiska saimniecību ilgtspējīgas attīstības vispusīgai izvērtēšanai, jo ļauj savlaicīgi identificēt tos izmaksu veidus, kuru izmaiņas var atstāt negatīvu spiedienu uz saimniecību neto ienākumiem, tādējādi radot paaugstinātu risku. Piemēram, saimniecības ar augstu algotā darbaspēka izmaksu īpatsvaru ir īpaši jutīgas pret spiedienu palielināt algas, bet liels lauksaimniecībā izmantojamās zemes nomas maksājumu īpatsvars rada negatīvu spiedienu uz saimniecību peļņu, pieaugot nomas cenai. Līdzīgu ietekmi uz saimniecībām ar augstu procentu maksājumu īpatsvaru atstās arī procentu likmes kāpums, ko izraisa ierobežojošā monetārā politika.
3. Izvērtējot lauku saimniecību darbības efektivitāti un izmaksu struktūru, jāpēta arī būtiskas atšķirības starp grāmatvedībā neuzskaitītajām (pieskaitāmajām) izmaksām (t. sk. nealgotā ģimenes darbaspēka izmaksas), jo spēja tās nosegt ievērojami ietekmē saimniecību ilgtspējīgas attīstības potenciālu.
4. Veicot dažāda ekonomiskā lieluma saimniecību produktivitātes analīzi, ir jāpēta pēc iespējas lielāks to resursu klāsts (piemēram, gan saimniecību aktīvus, gan darbaspēka ieguldījumu), kuri tiek izmantoti lauksaimnieciskās ražošanas procesā, lai detalizēti izvērtētu šo daudzveidīgo resursu izmantošanas intensitāti.
5. Tādi pievienotās vērtības rādītāji kā kopējā neto pievienotā vērtība un ražošanas neto pievienotā vērtība ļauj padziļināti pētīt ne tikai lauksaimnieciskās ražošanas procesa efektivitāti un pieskaitāmo izmaksu segšanai pieejamos finanšu resursus, bet arī saimniecību atkarību no valsts atbalsta maksājumiem un subsīdiu nozīmi to ienākumu veidošanā.
6. Saimniecību bruto seguma īpatsvars kopējā izlaidē parāda, cik centu no katra kopējās izlaides eiro saimniecība var novirzīt pārējo izmaksu segšanai un, ja bruto segums ir lielāks par pārējām izmaksām, arī peļņas veidošanai. Bruto seguma īpatsvaru ir ieteicams izmantot kā ātru indikācijas rādītāju, kas raksturo saimniecību vispārējo darbības efektivitāti un spēju ģenerēt izlaides vērtību, rēķinot uz katru specifisko ražošanas nozares izmaksu eiro.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

Normatīvais regulējums

Communities legislation in force. Commission of the European Communities:

1. Regulation (EC) No 1217/2009 setting up a network for the collection of accountancy data of the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Community.
2. Commission implementing regulation (EU) 2015/220 laying down rules for the application of Council Regulation (EC) No 1217/2009 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Union.
3. Regulation (EC) No 868/2008 on farm return to be used for determining the incomes of agricultural holdings and analyzing the business operation of such holding.
4. Regulation (EU) No 1318/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 amending Council Regulation (EC) No 1217/2009 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Community.
5. Regulation (EC) No 138/2004 of the European Parliament and of the Council of 5 December 2003 on the economic accounts for agriculture in the Community (Text with EEA relevance).
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02004R0138-20220502>
6. Commission Delegated Regulation (EU) No 1198/2014 of 1 August 2014 supplementing Council Regulation (EC) No 1217/2009 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Union.
7. Commission delegated regulation (EU) No 1198/2014 supplementing Council Regulation (EC) No 1217/2009 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Union.
8. Definition of Variables used in FADN standard results. Committee for Farm Accountancy Data network (FADN). RI/CC 1750 European Commission Directorate General for Agriculture and Rural Development 2018.
9. Farm Return Data Definitions - Accounting year 2015. RI/CC 1680 Rev.2.0. Community Committee for Farm Accountancy Data Network, European Commission Directorate - General for Agriculture. 2016.

Fundamentālie un lietišķie pētījumi

10. Agricultural Resource Management Survey. Listing and description of farm business and farm operator household. Summary and classification variables, 1991-2010.
https://www.nass.usda.gov/Surveys/ARMS_Summary_and_Classification_Variables.pdf
11. Argilés, J. M. (2001) Accounting information and the prediction of farm non-viability. European Accounting Review, 10(1), 73-105.
12. Barry, P., Ellinger, P. (2011) Financial management in agriculture. Boston: Prentice Hall.
13. Camska, D. (2013) Predicting financial distress of companies in the agricultural sector. Economic Science for Rural Development, 30, 257-262.
14. CAPRI Modelling System. Online manual. https://www.capri-model.org/dokuwiki_help/doku.php
15. Chavez, E.C., Dixon, B. L., Ahrendsen, B. L., Wailes, E. J. (2009) Comparative financial characteristics of US farms by type, 2005. Staff paper – University of Arkansas, Division of Agriculture, 83 p.
16. Coppola, A., Scardera, A., Amato, M., Verneau, F. (2020) Income levels and farm economic viability in Italian farms: An analysis of FADN data. Sustainability, 12, 4898.

17. Davidova, S., Gorton, M., Ratering, T., Zawalinska, K., Iraizoz, B. (2005) Farm productivity and profitability: A comparative analysis of selected new and existing EU member states. *Comparative Economic Studies*, 47(4), 652-674.
18. EU dairy farms report based on 2018 FADN data. European Commission, DG Agriculture and Rural Development, 2021, 48 p.
19. Eurostat datubāze. Economic Accounts for Agriculture – values at current prices <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
20. Farm Accountancy Data Network https://agriculture.ec.europa.eu/data-and-analysis/farm-structures-and-economics/fadn_en
21. Financial guidelines for agriculture. Recommendations of the Farm Financial Standards Council (2020). Norwalk, Connecticut.
22. Furesi, R., Nencioni, C. M., Pilina, P., Rubino, R. (1999) Farm efficiency evaluation through FADN database. In: Rubino, R., Morand-Fehr, P. (Eds.) *Systems of sheep and goat production: Organization of husbandry and role of extension services. Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéennes*, No. 38. Zaragoza: CIHEAM, 283-287.
23. Hill, B. (1991) The calculation of economic indicators. Making use of RICA (FADN) accountancy data. Report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 342 p.
24. Hlavsa, T., Spicka, J., Stolbova, M., Hlouskova, Z. (2020) Statistical analysis of economic viability of farms operating in Czech areas facing natural constraints. *Agricultural Economics*, 66(5), 193-202.
25. Hoshmand, A. R. (1998) *Statistical methods for environmental and agricultural sciences*. New York: CRC Press.
26. Jolly, R. W., Paulsen, A., Johnson, J. D., Baum, K. H., Prescott, R. (1985) Incidence, intensity, and duration of financial stress among farm firms. *American Journal of Agricultural Economics*, 67(5), 1108-1115.
27. Kattetulu Arvestused Taime - ja Loomakasvatases 2021. [Marginālo ienākumu aprēķini augkopībā un lopkopībā 2021]. Põllumajandusuuringute Keskus, 2021, 81 p.
28. Klepac, V., Hampel, D. (2017) Predicting financial distress of agriculture companies in EU. *Agricultural Economics*, 63(8), 347-355.
29. Kopta, D. (2009) Possibilities of financial health indicators used for prediction of future development of agricultural enterprises. *Agricultural Economics*, 55(3), 111-125.
30. Lauksaimniecība. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/noz/lauksaimn>
31. Lauksaimniecības bruto segumu aprēķini par 2020. gadu. (2021) Ozolnieki: SIA Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs, 128 lpp.
32. Lauku saimniecību struktūra un lauksaimniecības skaitīšanas. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/noz/lauksaimn-0>
33. Management accounting guidelines for agriculture. Recommendations of the Farm Financial Standards Council (2016). Norwalk, Connecticut.
34. Miceikiene, A., Savickiene, J., Petkute, E. (2015) Tendencies in variation of economic viability of farms in Lithuania. *European Scientific Journal*, 11(4), 95-109.
35. Mishra, A. K., Moss, C. B., Erickson, K. W. (2009) Regional differences in agricultural profitability, government payments, and farmland values. Implications of DuPont expansion. *Agricultural Finance Review*, 69(1), 49-66.
36. Mishra P., Homa, F. (2020) *Essentials of statistics in agricultural sciences*. New York: CRC Press.
37. Nelson, A. G. (1995) *Agricultural finance*. Ames: Iowa State University Press.
38. Olson, K. D. (2004) *Farm management. Principles and strategies*. Iowa: Iowa State Press.
39. Plumley, G. O., Hornbaker, R. H. (1999) Financial management characteristics of successful farm firms. *Agricultural Finance Review*, 51, 9-20.

40. Rao, G. N. (2007) Statistics for agricultural sciences. Hyderabad: BS Publications.
41. Spicka, J., Hlavsa, T., Soukupova, K., Stolbova, M. (2019) Approaches to estimation the farm-level economic viability and sustainability in agriculture: A literature review. *Agricultural Economics*, 65(6), 289-297.
42. Saimniecību uzskaites datu tīkla (SUDAT) un LEK nepublicēta informācija.
43. Vanhuyse, F., Bailey, A., Tranter, R. (2021) Management practices and the financial performance of farms. *Agricultural Finance Review*, 81(3), 415-429.
44. Vrolijk, H. C. J., de Bont, C. J. A. M., Blokland, P. W., Soboh, R. A. M. E. (2010) Farm viability in the European Union. Assessment of the impact of changes in farm payments. LEI report 2010-011, 67 p.
45. Wadsworth, J. J., Bravo-Ureta, B. E. (1992) Financial performance of New England dairy farms. *Agribusiness*, 8(1), 47-56.
46. Wolf, C. A., Stephenson, M. W., Knoblauch, W. A., Novakovic, A. M. (2016) Dairy farm financial performance: Firm, year, and size effects. *Agricultural Finance Review*, 76(4), 532-543.
47. Zitthen, R. S., Henningsen A., etc. Estimating input allocation coefficients from aggregate firm-level data: a review of various econometric methods. Department of Food and Resource Economics University of Copenhagen. June 1, 2022. 40 p.
48. Žemės ūkio bendrovių ir kitų žemės ūkio įmonių gamybinių-finansinių rodiklių statistinės ataskaitos [Lauksaimniecības uzņēmumu ražošanas un finanšu rādītāju statistikas pārskati] <https://www.vic.lt/statistine-informacija/zemes-ukio-bendroviu-ir-kitu-zemes-ukio-imoniu-gamybiniu-finansiniu-rodikliu-statistines-ataskaitos/>

2 LAUKSAIMNIECĪBAS NOZARU STARPPATĒRĪŅA SADALĪŠANAS METODOLOĢIJAS PILNVEIDOŠANA UN STARPPATĒRĪŅA VĒRTĪBAS APRĒĶINS PA LAUKSAIMNIECĪBAS NOZARĒM

Pētījuma mērķis ir analizēt Lauksaimniecības nozaru starppatēriņa sadalīšanas metodoloģijas pilnveidošanas iespējas un piedāvāt praksē balstītus risinājumus, kā arī veikt starppatēriņa vērtības aprēķinu pa lauksaimniecības nozarmēm – graudaugi, rapši, lopbarības kultūras, dārzeņi, kartupeļi, pākšaugi, augļi un ogas, citi augu produkti, piens, liellopi, cūkas, mājputni, olas, citi dzīvnieku produkti. Mērķa sasniegšanai tika izvirzīti šādi darba uzdevumi:

1. pieejamās informācijas un datu apkopošana;
2. izmaksu koeficientu atlase produkcijas veidiem;
3. datnes izveidošana un sasaiste ar Lauksaimniecības ekonomiskā kopaprēķina (LEK) kopējiem rezultātiem;
4. rezultātu analīze un pētījuma atskaites sagatavošana.

Pētījuma ietvaros ir uzlabota aprēķinu metodika un aprēķināti ieņēmumi un izmaksas lauksaimniecības produktu veidiem par 2022. un 2023. (provizoriski) gadiem.

2.1 Izmantotie dati un metodes

Darbs ir veikts ciešā saistībā ar LEK metodoloģisko pilnveidošanu, kas veikta projekta “Lauksaimniecības statistikas modernizācija” (2021-LV-AGRI) ietvaros. Tas ir devis iespēju būtiski pilnveidot LEK metodoloģiskos risinājumus, līdz ar to uzlabojot aprēķinu kvalitāti gan visa lauksaimniecības sektora, gan atsevišķu apakšnozaru līmenī.

Atbilstīgi kopaprēķinā (LEK) iekļautajām starppatēriņa izmaksām⁵, ir veikti aprēķini šādiem izmaksu posteņiem:

- sēkļa un stādāmais materiāls (dalījumā – pirktais un pašražotais sēkļa materiāls);
- enerģijas izmaksas (sadalījumā – degviela, elektroenerģija un kurināmais);
- mēslošanas līdzekļi;
- augu aizsardzības līdzekļi;
- veterinārās izmaksas;
- lopbarība (paredzot sīkāku sadalījumu: spēkbarība, zāles barība, pārējā barība);
- izdevumi materiāliem un remontam, tehnikas un ēku uzturēšanai;
- finanšu starpniecības pakalpojumi;
- lauksaimniecības pakalpojumi;
- pārējās starppatēriņa izmaksas.

Papildus, lai būtu iespējams novērtēt kopējās izmaksas konkrētā produkta ražošanai un tā ražošanas peļņu vai zaudējumus, ir veikts arī starppatēriņā neietilpstošo izmaksu aprēķins atsevišķiem lauksaimniecības produktiem, t.sk.:

- algotā darba samaksa;
- zemes nomas maksājumi un nodokļi par nekustamo īpašumu;
- procentu maksājumi (atņemot finanšu starpniecības pakalpojumus, kuri atbilstoši LEK metodikai iekļaujami starppatēriņā);
- pamatlīdzekļu nolietojums.

Pamatlīdzekļu nolietojuma aprēķins veikts atbilstoši datiem, kas tiek izmantoti LEK. Pašlaik tiek realizēts Eurostat granta projekts LEK datu avotu pārskatīšanai, kura ietvaros attiecīgais aprēķins tiek precizēts sadarbībā ar CSP. Tādēļ nākamgad aprēķinā būs iespējams iekļaut precizētas pamatlīdzekļu nolietojuma vērtības.

⁵ LEK metodoloģija saskaņā ar EK Regulu Nr.138/2004 (ar izmaiņām).

Atbilstoši LEK metodikai, vienīgi uz ražošanu attiecināmie nodokļi (t.i., nekustamā īpašuma nodokļi) ir iekļaujami izmaksu aprēķinā. Tāpat darbaspēka izmaksās ietilpst visi nodokļi, kuri attiecas uz darbaspēku. Pārējie nodokļi (PVN, ienākuma nodokis u.c.), kā arī visa veida saņemtās subsīdijas un kompensācijas netiek iekļauti aprēķinā. Šajā aprēķinā tiek salīdzināti tikai no produkcijas gūtie ieņēmumi un šīs produkcijas konkrētās izmaksas.

Darbā izmantotie datu avoti lauksaimniecības produkcijai, kā arī augkopības kultūru platībām un dzīvnieku skaitam, ir oficiālās statistikas dati, kas tiek izmantoti LEK aprēķināšanā⁶. Atsevišķiem produktiem, īpaši par kuriem detalizētu datu trūkst, tiek izmantoti SUDAT svērtie vispārinātie dati. Izmaksu aprēķinam ir izmantota bruto (kopējās) produkcijas koncepcija, kur iekļauj visu saražoto produkciju neatkarīgi no izlietojuma.

Izmaksu rādītāji visam lauksaimniecības sektoram iegūti atbilstoši LEK metodikai un oficiālajai statistikai, kas nosūtīta uz Eurostat⁷. Galvenais datu avots ir SUDAT svērtie dati, kas attiecināti uz visu lauksaimniecības sektoru proporcionāli saražotās produkcijas vērtībai. Izvērtējot SUDAT izlasē ietilpstošo saimniecību specializāciju un pārstāvniecību, ir precizēti datu avoti konkrētiem produktu veidiem. SUDAT dati tiešā veidā tiek izmantoti tiem produktiem, kuriem pieejamas pietiekami specializētas saimniecības, lai to izmaksu struktūra labi raksturotu konkrētā produkta izmaksas. Pārējiem produktiem tiek izmantota izmaksu proporcija, ņemot vērā LLKC mainīgo izmaksu aprēķinus 2022. gadam.

Darbā izmantotas galvenokārt kvantitatīvās ekonomisko aprēķinu metodes kombinācijā ar kvalitatīvajām metodēm. Veikta pieejamo datu analīze, izmantojamo datu atlase, grupēšana, aprēķini, kā arī datu ticamības izvērtējums, izmantojot salīdzinošo analīzi. Kvalitatīvās metodes izmantotas, lai veiktu kvantitatīvās informācijas izvērtējumu un aplēses. Aprakstot rezultātus, izmantota monogrāfiskā un grafiskā metodes.

2.2 Metodoloģijas pilnveidošana starppatēriņa izmaksu sadalījumam

Turpinot 2022.-2023. gados uzsākto pētījumu, ir pilnveidota izmaksu aprēķinu metodika pašizmaksas aprēķinam lauksaimniecības produktiem.

Darba ietvaros tika apkopoti SUDAT individuālie dati par 1000 saimniecību, aprēķinot 2022. gada un provizoriskos 2023. gada rezultātus. Par šīm saimniecībām apkopoti dati attiecas gan uz apsaimniekotās zemes platībām dalījumā pa kultūrām un audzējamo dzīvnieku skaitu (vidējais skaits gadā), gan uz izlaidi (produkcijas vērtību) dalījumā pa lauksaimniecības produktiem un pārējo nozaru produkciju. Pie pārējām nozarēm ietilpst lauksaimniecības produktu pārstrāde, mežsaimniecības un citu nozaru produkcija. Par katru no saimniecībām apkopots detalizēts izmaksu dalījums atbilstoši SUDAT klasifikācijai (veidlapa ar no saimniecībām iegūstamo informāciju ir publiski pieejama⁸).

Izmaksu apkopojums ietver ne tikai starppatēriņa, bet arī pārējās izmaksas (nolietojums un ārējās izmaksas), tādēļ arī tās iekļautas darba rezultātos, ciktāl to aprēķins atbilst LEK metodoloģijai.

⁶ Oficiālās statistikas portāls. Latvijas oficiālā statistika/ lauksaimniecība.

<https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/noz/lauksaimn>

⁷ Economic accounts for agriculture - values at current prices.

<https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

⁸ No SUDAT saimniecībām ievācamās informācijas klāsts: https://sudat.arei.lv/pub/veidlapa_2023.pdf

Augkopības produkcija

Izmaksu dati ir apkopoti par šādiem produktiem: **kvieši, rudzi, mieži, auzas, rapši, pākšaugi, dārzeņkopības produkti, kartupeļi, lopbarības kultūras, augļi un ogas, citi augu produkti.**

Apkopojot SUDAT saimniecību datus par 2020.-2022. gadiem, ir konstatēts, ka dažādos gados praktiski vieniem un tiem pašiem produktu veidiem saimniecību specializācijas pakāpe ir pietiekama, lai varētu izmantot izmaksu koeficientus konkrēta produkta izmaksu aprēķinam. Augkopībā var atlasīt pietiekamu skaitu saimniecību, kurās vismaz 70 % izlaides veido kvieši, dārzeņi, kā arī augļi un ogas. Mazāks produkcijas vērtības īpatsvars kopējā izlaidē ir kartupeļu, kā arī lopbarības kultūru ražošanā (vismaz 50 % kopējās izlaides). Taču pārējās kultūras, piemēram, pārējie graudaugi, rapši un pākšaugi, praktiski vienmēr tiek audzētas kopā ar citām kultūrām, tādēļ triju gadu garumā nevarēja atrast saimniecības, no kurām atlasīt tieši šo kultūru izmaksas. Ja iepriekšējos gados kā risinājums tika izmantots tādu saimniecību atlase, kurās vairāk kā 60 % no produkcijas veido visas šīs labības kopā, tad šogad, izpētot pieejamos datus, konstatēts, ka precīzāks izmaksu dalījums pa šīm kultūrām būs iegūts, ja izmanto izmaksu proporciju no LLKC mainīgo izmaksu aprēķina.

Tādēļ rudzu, miežu, auzu, pārējo graudaugu, pākšaugu un rapšu izmaksu koeficienti atvasināti no kviešu SUDAT saimniecību rādītājiem, izmantojot datus, kuri apkopoti 1. tabulā. Ņemot vērā, ka LLKC aprēķini veikti dažādām audzēšanas tehnoloģijām (intensīvi, bioloģiski u.c.), pielietots svērtais vidējais, ņemot vērā bioloģiski audzēto platību īpatsvaru 2022. gadā. Pārējām kultūrām ir izmantoti SUDAT saimniecību koeficienti.

Lopbarības kultūras – izvēlētas saimniecības, kurās ražotās lopbarības vērtība pārsniedz 50 % no izlaides. Pie lopbarības kultūrām pieskaita tikai zāles lopbarību – siens, skābsiens, skābbarība u.c. Netiek iekļauti lopbarībai patērētie graudi vai citi produkti. Lopbarību ražojošās saimniecībās parasti ir nozīmīga lopkopības daļa, tomēr to nav iespējams pilnībā atdalīt. Līdz ar to šis ir viens no produktiem ar lielāko nosacītību izmaksu aprēķinā.

Dārzenkopība – atbilstoši SUDAT pielietotajai klasifikācijai, šajā produktu grupā ietilpst gan atklātā lauka, gan segto platību dārzeņi, kā arī zemenes un ziedi. Tas nosaka samērā augstu produkcijas vērtības un izmaksu līmeni uz 1 ha. Ir pārstāvēts nozīmīgs saimniecību skaits, kurās attiecīgo produktu vērtībā pārsniedz pat 80 % no kopējās izlaides, tādēļ ir izvēlēts šāds sliekšnis. Dārzenkopības saimniecību kopumā nav daudz, taču esošās ir ar izteiktu specializāciju šajā virzienā.

Kartupeļi – atbilstoši pārstāvēto saimniecību produkcijas struktūrai, iekļautas saimniecības ar kartupeļu īpatsvaru izlaidē virs 50 %, tādējādi sabalansējot gan reprezentativitātei nepieciešamo saimniecību skaitu, gan pietiekami augstu analizējamās kultūras īpatsvaru.

Augļi un ogas – iekļautas saimniecības, kurās ilggadīgo stādījumu produkcija pārsniedz 70 % no kopējās izlaides. Sliekšņa pazemināšana tikpat kā nepalielinātu saimniecību skaitu, toties pasliktinātu koeficientu kvalitāti. Šādu augstu sliekšni bija iespējams nodrošināt gan 2021., gan 2022. gada datiem, kas palielina iegūto rezultātu ticamību.

Citi augu produkti – tos veido trīs grupas: citi graudaugi, citas tehniskās kultūras un pārējie produkti. Graudaugiem un tehniskajām kultūrām izmaksu koeficienti novērtēti atbilstoši šo grupu līdzīgām kultūrām, savukārt pie pārējiem produktiem ietilpst tie augkopības produkti, kuri neietilpst nevienā līdz šim analizētajā grupā. Tie ir kokaudzētavu produkcija, jaunie stādījumi, zālāju sēklas, kā arī citi augu produkti. Lai korekti aprēķinātu izmaksas katrai kultūrai, ir jāievērtē visi audzējamie produkti, tādēļ ir novērtētas arī pārējo produktu izmaksas. Tas veikts proporcionāli produkcijas apjomam, kas 2022. gadā veidoja 0,5 % no kopējās augkopības produkcijas, bet 2023. gadā – 0,9%. Tādējādi katrs no izmaksu posteņiem arī novērtēts šādā proporcijā no kopējām attiecīgā veida izmaksām augkopībā.

1. tabula. Dati par mainīgajām izmaksām no LLKC aprēķina 2022. gadam
(izmantota attiecība konkrētai kultūrai pret kviešu audzēšanas izmaksām)

Kultūra	Mainīgās izmaksas EUR/ha				Sējplatības, tūkst. ha
	Audzējot intensīvi	Audzējot bioloģiski	Bioloģisko sējumu %	Vidējās izmaksas	
Kvieši	x	x	x	1072	539
Kvieši, ziemas	1100	808	2%	1095	449
Kvieši, vasaras	978	670	5%	962	90
Pārējie graudaugi	x	x	x	715	233
Rudzi	870	627	15%	834	35
Mieži, vasaras	721	695	3%	720	57
Mieži, ziemas	973	675	3%	964	21
Auzas	654	707	33%	671	83
Griķi	508	315	40%	431	29
Triticāle	1037	690	13%	994	8
Pākšaugi	x	x	12%	854	49
Zirņi	836	665	12%	816	22
Lauka pupas	900	784	12%	886	26
Rapši	967	x	2%	967	160

Datu avots: Autoru aprēķini, izmantojot LLKC un CSP datus

Salīdzinot iegūtos izmaksu koeficientus par 2020., 2021. un 2022. gadiem, konstatēts, ka lielākajā daļā gadījumu starp tiem nav principiālu atšķirību, un tie ir kopumā homogēni, bez būtiskām neizskaidrojamām svārstībām. Tas nozīmē, ka atlasītā datu kopa dod ticamus rezultātus. Lai iegūtu kvalitatīvākus rezultātus, 2022. un 2023. gadu aprēķiniem tika izmantoti vidējie izmaksu koeficienti par 2020.-2022. gadiem. Lai arī 2022. gadā kopējais izmaksu apjoms būtiski pieauga pret iepriekšējiem gadiem, tomēr atsevišķām kultūrām tas kopumā ir audzis proporcionāli.

Minerālmēslu patēriņš augkopībā ir novērtēts, izmantojot oficiālo statistiku. Minerālmēsli ir vienīgais resursu veids, par kuru ir pieejami CSP dati naturālā izteiksmē dalījumā pa galvenajām kultūraugu grupām. Tā kā minerālmēslu izlietojuma proporcijas starp dažādiem kultūraugiem gadu no gada būtiski nemainās, arī šeit ir izmantoti pēdējo 3 gadu dati, aprēķinot vidējos (sk. 2. tabulu). Kopumā, ņemot vērā mēslojuma cenu kāpumu, iestrāde svara izteiksmē visām kultūrām šajos gados ir būtiski samazinājusies.

2. tabula. Vidējie dati par mēslojuma patēriņu (tīrvielā) augkopības kultūrām 2021.-2023. g. ražai (kg/ha)

Mēslojuma veids	Graudaugi	Tehniskās kultūras	Kartupeļi	Lauka dārzeņi	Lopbarības kultūras
N	79	112	21	20	7
P2O5	27	31	21	23	3
K2O	28	38	32	40	4

Datu avots: autoru aprēķini, izmantojot CSP datus

Izmantojot šo informāciju, kā arī SUDAT datus par kopējo pirktā mēslojuma patēriņu vērtības izteiksmē, mēslojuma patēriņš ir sadalīts visām darbā iekļautajām kultūrām. Tā kā starp dažādām kultūrām (piemēram, graudaugi) mēdz būt būtiskas atšķirības mēslojuma iestrādē, ir izmantota mēslojuma izmaksu proporcija no 2020. gada LLKC mainīgo izmaksu aprēķina.

Dārzeņiem ir pielietots atbilstošs kopējo izmaksu koeficients no SUDAT, ņemot vērā ka aprēķins iekļauj ne tikai atklātā lauka, bet arī segtās platības, kurās mēslošanas līdzekļu patēriņš ir daudz intensīvāks.

Lai iegūtu mēslojuma izmaksas katrai kultūrai, aprēķinātais patēriņš ir reizināts ar katra mēslojuma veida cenu. Cena ir iegūta LEK aprēķinu ietvaros, attiecinot kopējās mēslojuma izmaksas pret kopējo patērēto fizisko apjomu, kuru publicē CSP. Pie mēslošanas līdzekļiem pieskaita arī kaļķošanas materiālu, kas veido nelielu daļu no šī posteņa (saskaņā ar LEK – 2%). Tas sadalīts vienmērīgi visai platībai, ievērojot to, ka kaļķošanas efekts saglabājas vairākus gadus, tādēļ to nevar attiecināt tikai uz konkrētā gadā audzēto kultūru.

Pozīcijā “pārējās starppatēriņa izmaksas” ir ietvertas šādas izmaksas atbilstoši SUDAT klasifikācijai:

- pārējās specifiskās augkopības izmaksas;
- pārējās specifiskās lopkopības izmaksas;
- pārējo nozaru specifiskās izmaksas;
- personīgā transporta izmaksas;
- pārējās pieskaitāmās izmaksas;
- apdrošināšana.

Tie izmaksu veidi, kuri nav raksturīgi augkopībai, bet tomēr kaut nelielā mērā parādās attiecīgo saimniecību izmaksās (piemēram, lopbarība, citu nozaru specifiskās izmaksas), šiem produktiem nav ņemti vērā, jo viss attiecīgo izmaksu kopapjoms ir proporcionāli sadalīts lopkopības produktiem, un otrādi.

Lopkopības produkcija

Atbilstoši darba uzdevumam, ir apkopota izmaksu informācija šādu lopkopības produktu ražošanai: piens, liellopu gaļa, cūkgaļa, putnu gaļa, olas un pārējie dzīvnieku produkti.

Produktu lielākajai daļai SUDAT saimniecību izlase bija pietiekami reprezentatīva, lai iegūtu nepieciešamo informāciju, piemērojot samērā augstu specializācijas sliekšni. Piena ražošanā iekļautas saimniecības, kurām piens veido vairāk kā 70 % no kopējās izlaides, bet liellopu gaļas un cūkgaļas ražošanā – kurām attiecīgā produkcija veido vairāk kā 60 %. Olu ražošanā piemērots sliekšnis 45 % no kopējās izlaides, jo specializētu saimniecību izlases kopā ir ļoti maz. Savukārt putnu gaļas ražošanā nevienā no pārskata gadiem nevarēja attiecīgu kopu izveidot, jo nevienai saimniecībai putnu gaļas īpatsvars nepārsniedza 10-20 % no produkcijas vērtības. Šajā nozarē ir ļoti izteikta koncentrācija un darbojas tikai daži lieli ražotāji, bet pārējo devums ir nenožīmīgs. Arī LLKC bruto peļņas aprēķinos nav iekļauta putnu gaļas ražošana. Līdz ar to izmaksu koeficienti putnu gaļai ir atvasināti no attiecīgiem koeficientiem olu ražošanā, izmantojot produkcijas vērtības attiecību uz vienu dzīvnieku no LEK datiem. 2021.-2022. gados šī attiecība putnu gaļai un olām bija praktiski 1:1, tādēļ izmaksu koeficienti putnu gaļai ir pieņemti tādi paši kā olu ražošanā.

Dati par lopbarības patēriņu SUDAT atspoguļoti nedaudz savādākā griezumā nekā LEK, proti, kā pirkta un pašražotā lopbarība, savukārt LEK ir dalījums pa barības veidiem. Tādēļ izmaksu sadalījumam izmantoti agrāk aprēķinātie koeficienti zāles un pārējai barībai, bet koncentrētā barība sadalīta proporcionāli SUDAT datiem par pirktais barības izmaksām. Vienlaikus ir nodrošināts, lai kopējās barības izmaksas konkrētiem produktiem būtu proporcionālas pirktais un pašražotās barības kopvērtībai, tādā veidā kopsummas dati atbilstu aktuālajiem 2022.-2023. gados.

Izmaksu koeficienti piena, liellopu gaļas, cūkgaļas, putnu gaļas un olu ražošanai ir aprēķināti uz vienu gada vidējo dzīvnieku (t.i., viens dzīvnieks visa gada garumā), savukārt pārējiem dzīvnieku produktiem, ņemot vērā šajā grupā iekļautos dažādos dzīvniekus un

dažādu produkcijas veidus, izmaksu koeficienti ir aprēķināti procentos no produkcijas vērtības. “Pārējie dzīvnieku produkti” satur šādus produktus: aitu gaļa, kazu gaļa, vilna, zirgkopības produkcija, kazu piens, biškopības produkti, zvērkopības produkti un pārējie lopkopības produkti. Šie produkti katrs par sevi neveido pietiekami reprezentatīvu kopu, tādēļ tiem nevar noteikt koeficientus atsevišķi. Pēdējā grupā ietilpst citur neuzskaitītu lopkopības produktu vērtība no SUDAT datiem. Kopā visu uzskaitīto “pārējo dzīvnieku produktu” vērtība saskaņā ar LEK pēdējos gados būtiski nav mainījusies un veido 21,7 milj. eiro (2022. g.) un 23,2 milj. eiro (2023. g.). Katrs izmaksu postenis ir novērtēts ar savu procentu no šīs vērtības atbilstoši to SUDAT saimniecību datiem, kurās šo produktu vērtība veido 2020. gadā vairāk kā 50 % no izlaides, bet 2021. un 2022. gadā – vairāk nekā 40% no izlaides.

Pārējās nozares

Lai arī pārējās nozares (nelauksaimnieciskā darbība) neietilpst darba uzdevumā, tomēr arī tām bija nepieciešams novērtēt izmaksu koeficientus, jo, lai korekti novērtētu izmaksu daļu, kas attiecināma uz augkopības un lopkopības ražošanu, bija jānodala tā izmaksu daļa, kura attiecas uz nelauksaimnieciskajām darbībām lauku saimniecībās.

Lai to izdarītu, ir izmantota tāda pati metodika, kā novērtējot izmaksu daļu, kas attiecināma uz citiem lopkopības produktiem. SUDAT dati ļauj atlasīt izmaksu koeficientus par saimniecībām, kurās vairāk kā 70 % no kopējās izlaides veido citi ieņēmumi ārpus augkopības un lopkopības. Tajos ietilpst (atbilstoši SUDAT klasifikācijai):

- lauksaimniecības produkcijas pārstrāde;
- mežsaimniecības produkcija;
- pārējo nozaru produkcija;
- pārējie ieņēmumi.

Katram no izmaksu veidiem ir aprēķināts procents no produkcijas vērtības. Uz šīm nozarēm nav attiecinātas vienīgi ļoti specifiskās lauksaimniecības izmaksas – sēkla un lopbarība. Pārējās izmaksas ir iekļautas atbilstoši aprēķinātajiem procentiem.

Kopējā attiecīgo nozaru produkcijas vērtība 2022. gadā LEK ir aprēķināta 202 milj.eiro (jeb 8,3 % no kopējās LEK iekļautās produkcijas), savukārt 2023. gadā - 182 milj. eiro jeb 9,4 %. Tādēļ uz šīm nozarēm attiecas arī nozīmīga daļa izmaksu. Šīs izmaksas tiek atskaitītas no tās izmaksu daļas, kura tiek sadalīta augkopības un lopkopības produktiem. 2022. gadā izmaksas, kas attiecināmas uz pārējām nozarēm, veidoja tikai 72 % no šo nozaru ieņēmumiem, bet 2020.-2022. gados izmaksas vidēji veidoja 95 % no ieņēmumiem. Tātad kopumā nelauksaimnieciskās darbības ir rentablas un tās ceļ lauku saimniecību kopējo rentabilitāti, lai gan ienesīgums atsevišķos gados var būtiski atšķirties.

2.3 Izmaksu un produkcijas vērtības aprēķina rezultāti lauksaimniecības produktiem

Izmaksu aprēķini uz produkcijas vienību (ha, dzīvnieku)

Iepriekšējā sadaļā aprakstītās metodikas pielietošanas rezultātā ir iegūts produkcijas kopvērtības un izmaksu detalizēts aprēķins aprakstītajiem produktu veidiem 2022. un 2023. gadiem. Izmaksas augkopības produkcijas veidiem aprēķinātas uz vienu LIZ hektāru. Tādēļ tabulās norādītas arī attiecīgās kultūras platības, ražība, produkta vidējā cena un produkcijas vērtība (EUR/ha) no LEK aprēķiniem. No produkcijas vērtības atņemot starppatēriņa izmaksas, iespējams iegūt bruto pievienoto vērtību tirgus cenās. Tām papildus, tabulās ir apkopotas arī ārējās izmaksas, kuras varēja tieši iegūt no SUDAT datiem. Atbilstoši darba uzdevumam, nav veikts subsīdiu un nodokļu precizēts dalījums pa produktiem, tomēr nepieciešamības gadījumā attiecīgos datus var iegūt no LEK aprēķima lielās excel tabulas. Taču

šim nolūkam būtu jāizstrādā metodika atsaistītā atbalsta dalījumam pa produktu veidiem.

Ievērojot augkopības produktu lielo skaitu, augkopības tabula ir sadalīta, 3.tabulā iekļaujot graudu kultūras, bet 4. un 5. tabulās pārējās. Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem attiecīgās tabulas ir papildinātas ar datiem par ražošanas peļņu vai zaudējumiem uz vienu ražošanas vienību. Lai iegūtu informāciju par kopējām izmaksām visa attiecīgā produkta ražošanai, izmaksas un produkcija uz vienību (hektāru, dzīvnieku) ir jāreizina ar attiecīgo hektāru vai dzīvnieku skaitu.

3. tabula. Produkcija un izmaksas graudu kultūrām uz 1 ha 2022.-2023. gadā (atbilstoši veiktajiem aprēķiniem)

Posteņi / Produkti	Mērvienība	Kvieši		Rudzi		Mieži		Auzas	
Gads		2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Platība	ha	538 973	542 668	35 308	33 667	77 300	87 267	83 383	97 702
Ražība	t/ha	4,04	3,32	3,65	3,10	3,64	2,67	2,69	2,05
Vidējā cena	EUR/t	282,49	213,51	239,89	169,36	257,19	179,10	253,64	202,08
Produkcijas vērtība (2*3)	EUR/ha	1141,3	708,9	875,6	525,0	936,2	478,2	682,3	414,3
Starppatēriņš (kopā)	EUR/ha	801,18	764,05	558,86	531,67	518,08	491,97	429,64	407,41
Pašražotā sēkla	EUR/ha	24,52	21,69	19,12	16,92	17,90	15,83	15,32	13,56
Pirkta sēkla	EUR/ha	48,90	46,63	38,14	36,37	35,69	34,04	30,56	29,14
Degviela un smērvielas	EUR/ha	74,85	63,19	58,39	49,29	54,64	46,13	46,78	39,49
Elektroenerģija	EUR/ha	11,06	8,76	8,63	6,83	8,07	6,39	6,91	5,47
Kurināmais	EUR/ha	2,98	1,96	2,33	1,53	2,18	1,43	1,86	1,23
Mēslojums	EUR/ha	358,62	351,28	213,67	209,70	195,01	190,65	153,04	149,43
Augu aizsardzības līdzekļi	EUR/ha	117,09	109,41	91,33	85,34	85,47	79,87	73,18	68,38
Materiāli un remonts	EUR/ha	65,07	58,43	50,75	45,58	47,50	42,65	40,67	36,52
Pakalpojumi	EUR/ha	20,45	18,66	15,95	14,55	14,93	13,62	12,78	11,66
Finanšu starpniecība	EUR/ha	15,00	18,36	11,70	14,32	10,95	13,40	9,37	11,47
Pārējās izmaksas	EUR/ha	62,65	65,70	48,87	51,24	45,74	47,96	39,16	41,06
Ārējās izmaksas:	EUR/ha	219,86	241,18	190,50	195,83	184,27	188,66	171,18	173,61
Algotā darba samaksa	EUR/ha	74,84	78,39	58,37	61,14	54,63	57,22	46,77	48,99
Zemes noma un nodoklis	EUR/ha	60,08	62,63	48,22	38,08	45,97	35,64	41,23	30,51
Procentu izmaksas	EUR/ha	4,71	16,16	3,68	12,60	3,44	11,80	2,95	10,10
Pamatlīdzekļu amortizācija	EUR/ha	80,23	84,00	80,23	84,00	80,23	84,00	80,23	84,00
Kopā izmaksas (5+17)	EUR/ha	1021,04	1005,23	749,36	727,49	702,36	680,63	600,82	581,02
Peļņa vai zaudējumi*	EUR/ha	120,2	-296,4	126,2	-202,5	233,8	-202,4	81,5	-166,8

* no ražošanas – neņemot vērā subsīdijas.

Datu avots: autoru aprēķini, izmantojot SUDAT un LEK datus

Izmaksu dalījums ir veikts atbilstoši Eurostat klasifikācijai (izņēmums: materiālu un remonta izmaksas ir apvienotas, lai arī Eurostat un SUDAT tiek izdalītas atsevišķi tehnikas un ēku uzturēšanas izmaksas).

Postenis “pakalpojumi” ietver lauksaimniecības pakalpojumus – zemes apstrāde, ražas novākšana u.c. Citi pakalpojumi tiek pieskaitīti pārējām izmaksām. Vēl kā atsevišķs starppatēriņa postenis tiek izdalīti netieši novērtētie finanšu starpniecības pakalpojumi (NNFSP), kas atbilstoši Eurostat metodikai ir jāizdala no procentu maksājumiem par kredītiem, ietverot to daļu, kura veido starpību starp naudas reālajām izmaksām (proti, noguldījumu likmēm), un procentu likmēm, par kādām kredītiestādes izsniedz aizdevumus. Šī starpība tiek uzskatīta par finanšu starpniecības pakalpojumiem un iekļauta starppatēriņā, savukārt atlikušo daļu, kas raksturo, cik aizdotā nauda izmaksājusi aizdevējam, iekļauj ārējās izmaksās iekš posteņa aizdevumu procenti. Savukārt SUDAT klasifikācijā šāds dalījums netiek veikts – visi

lauku saimniecību samaksātie procenti tiek klasificēti kā procentu maksājumi. Šeit attiecīgā summa ir sadalīta pa minētajiem diviem posteņiem atbilstoši LEK kopsummai, tādēļ, lai iegūtu faktiski samaksātos procentus, abi posteņi būtu jāsummē.

**4. tabula. Produkcija un izmaksas augkopības kultūrām uz 1 ha 2022.-2023. gadā –
2.daļa (atbilstoši veiktajiem aprēķiniem)**

Posteņi / Produkti	Mērvienība	Rapsis		Pākšaugi		Lopbarības kultūras	
Gads		2022	2023	2022	2023	2022	2023
Platība	ha	149 380	153 236	50 063	74 361	510 619	495 513
Ražība	t/ha	2,18	2,29	2,99	1,93	9,88	7,93
Vidējā cena	EUR/t	466,72	407,26	274,36	263,84	21,46	20,93
Produkcijas vērtība (2*3)	EUR/ha	1017,4	932,6	820,3	509,2	212,0	166,0
Starppatēriņš (kopā)	EUR/ha	692,27	659,31	519,18	491,52	221,60	205,23
Pašražotā sēkla	EUR/ha	22,06	19,52	19,61	17,35	1,42	1,26
Pirktā sēkla	EUR/ha	44,01	41,96	39,12	37,30	14,47	13,79
Degviela un smērvielas	EUR/ha	67,37	56,87	59,88	50,55	55,69	47,02
Elektroenerģija	EUR/ha	9,95	7,88	8,85	7,01	12,49	9,89
Kurināmais	EUR/ha	2,68	1,77	2,38	1,57	0,36	0,24
Mēslojums	EUR/ha	293,96	287,81	165,13	161,31	33,46	31,79
Augu aizsardzības līdzekļi	EUR/ha	105,38	98,47	93,67	87,53	0,53	0,50
Materiāli un remonts	EUR/ha	58,56	52,59	52,06	46,74	44,77	40,20
Pakalpojumi	EUR/ha	18,41	16,79	16,36	14,92	14,63	13,34
Finanšu starpniecība	EUR/ha	13,50	16,52	12,00	14,69	7,43	9,09
Pārējās izmaksas	EUR/ha	56,39	59,13	50,12	52,56	36,34	38,11
Ārējās izmaksas:	EUR/ha	228,38	249,05	193,00	210,72	131,75	142,65
Algotā darba samaksa	EUR/ha	67,36	70,55	59,87	62,71	37,58	39,37
Zemes noma un nodoklis	EUR/ha	53,64	55,96	49,13	51,08	34,79	35,56
Procentu izmaksas	EUR/ha	4,24	14,54	3,77	12,93	2,33	8,00
Pamatlīdzekļu amortizācija	EUR/ha	103,15	108,00	80,23	84,00	57,04	59,72
Kopā izmaksas (5+17)	EUR/ha	920,65	908,36	712,18	702,24	353,35	347,88
Peļņa vai zaudējumi*	EUR/ha	96,8	24,3	108,1	-193,0	-141,3	-181,9

* no ražošanas – neņemot vērā subsīdijas.

Datu avots: autoru aprēķini, izmantojot SUDAT un LEK datus

Tabulās var redzēt, kā mainījušās produktu izmaksas kā arī ieņēmumi no hektāra. Kopumā 2023. gadā ieņēmumi ir būtiski samazinājušies gan ražības, gan produkcijas cenu krituma dēļ, bet izmaksu samazinājums ir nebūtisks, tādēļ produktu rentabilitāte ir būtiski kritusies. Ja 2022. gadā augsto cenu dēļ gandrīz visas augkopības kultūras bija rentablas pat bez subsīdijām, tad 2023. gadā tās kļuva nerentablas. Lopbarības kultūru izmaksas jāvērtē nosacīti, jo praksē attiecīgās saimniecības audzē arī dzīvniekus, taču izmaksas nav iespējams pilnībā nodalīt. Tādēļ lopbarības kultūru rentabilitāte būtu jāvērtē kopā ar attiecīgo dzīvnieku produktu rentabilitāti.

Dažas kultūras (piemēram, kartupeļi un dārzeņi) gan ir izņēmumi, kur augstāku ražu, cenu, kā arī atsevišķu izmaksu posteņu samazināšanās dēļ 2023. gada rezultāti ir labāki nekā iepriekšējā gadā (sk. 5. tabulu).

**5. tabula. Produkcija un izmaksas augkopības kultūrām uz 1 ha 2022.-2023.gadā –
3.daļa (atbilstoši veiktajiem aprēķiniem)**

Posteņi / Produkti	Mērvienība	Dārzkopība		Kartupeļi		Augļi un ogas	
Gads		2022	2023	2022	2023	2022	2023
Platība	ha	6 590	6 188	14 850	13 997	10 393	10 480
Ražība	t/ha	17,23	17,93	16,61	18,44	1,58	1,06
Vidējā cena	EUR/t	540,68	635,30	199,50	221,93	1430,90	1702,15
Produkcijas vērtība (2*3)	EUR/ha	9315,9	11390,9	3313,7	4092,4	2260,8	1804,3
Starppatēriņš (kopā)	EUR/ha	9569,49	8544,19	1374,59	1128,33	1102,59	1028,62
Pašražotā sēkla	EUR/ha	23,55	20,84	447,58	264,82	2,14	1,89
Pirktā sēkla	EUR/ha	2328,08	2219,94	138,33	131,91	87,98	83,89
Degviela un smērvielas	EUR/ha	226,11	190,87	200,99	169,67	114,55	96,70
Elektroenerģija	EUR/ha	804,50	637,12	23,51	18,62	203,86	161,44
Kurināmais	EUR/ha	2270,41	1494,51	2,79	1,83	0,00	0,00
Mēslojums	EUR/ha	574,19	542,94	149,85	141,85	32,87	30,55
Augu aizsardzības līdzekļi	EUR/ha	137,09	128,11	130,75	122,18	126,31	118,03
Materiāli un remonts	EUR/ha	326,85	293,50	106,97	96,06	127,46	114,46
Pakalpojumi	EUR/ha	82,22	75,00	22,90	20,88	72,51	66,14
Finanšu starpniecība	EUR/ha	51,45	62,98	12,83	15,71	24,64	30,16
Pārējās izmaksas	EUR/ha	2745,03	2878,39	138,09	144,80	310,27	325,34
Ārējās izmaksas:	EUR/ha	3697,58	3910,90	887,95	938,85	1148,37	1218,93
Algotā darba samaksa	EUR/ha	3167,18	3317,40	472,64	495,06	664,65	696,17
Zemes noma un nodoklis	EUR/ha	54,22	56,43	41,27	42,57	25,09	24,12
Procentu izmaksas	EUR/ha	16,17	55,44	4,03	13,83	7,74	26,55
Pamatlīdzekļu amortizācija	EUR/ha	460,00	481,62	370,00	387,39	450,89	472,08
Kopā izmaksas (5+17)	EUR/ha	13267,07	12455,09	2262,54	2067,18	2250,97	2247,54
Peļņa vai zaudējumi*	EUR/ha	-3951,1	-1064,2	1051,2	2025,2	9,9	-443,3

* no ražošanas – neņemot vērā subsīdijas.

Datu avots: autoru aprēķini, izmantojot SUDAT un LEK datus

Izmaksu aprēķins lopkopības produktiem ir apkopots 6. tabulā. Lopkopībā katram produkta veidam ir norādīts atbilstošais gada vidējais dzīvnieku skaits: piena ražošanā – slaucamās govīs, liellopu gaļas ražošanā – pārējie liellopi, putnkopības produkcijai – mājputnu kopskaits. Tā kā izmaksu koeficienti ir pieejami olu ražošanai, bet putnu gaļas ražošanā, ņemot vērā līdzīgos produkcijas apjoma rādītājus uz vienu dzīvnieku, tie pielīdzināti olu ražošanai, putnkopības produkcija un tās izmaksas ir norādītas kopā. Pārējos dzīvnieku produktos ietilpst aitas, kazas, zirgi, truši un kažokzvēri, kā arī bišu saimes. Tiem izmaksu kopsumma ir aprēķināta kopā, taču uz vienu dzīvnieku to dalīt nav racionāli, sakarā ar ļoti dažādo dzīvnieku viedu. Produkcijas apjoms ir norādīts tonnās kopumā attiecīgajam produktam (nevis uz vienu dzīvnieku). Reizinot to ar vidējo cenu un izdalot ar dzīvnieku gada vidējo skaitu, tiek iegūta produkcijas vērtība uz vienu gada vidējo dzīvnieku, uz ko arī tiek aprēķinātas izmaksas. Blakusprodukcija, kas norādīta pie katra dzīvnieku veida, ir kūtsmēsli. To daudzums novērtēts pēc normatīviem koeficientiem, kuri ir attiecināti pret faktiski augsnes mēslošanai izlietoto kūtsmēsli daudzumu konkrētā gadā, balstoties uz CSP datiem.

**6. tabula. Produkcija un izmaksas lopkopības produktiem uz 1 gada vidējo dzīvnieku
2022. un 2023. gados (atbilstoši veiktajiem aprēķiniem)**

Posteņi / Produkti	Mērv.	Piens		Liellopi		Cūkas		Putnkopība	
Gads		2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Dzīvnieku vid.skaits	gab.	129 500	123 400	262 950	256 350	318 000	298 650	5 801 000	5 833 300
Produkcijas apjoms	t	973 800	962 175	43 269	42 306	57 200	53 121	103 708	102 731
Vidējā cena	EUR/t	456,60	351,10	1636,00	1449,20	1309,70	1795,70	1747,84	2077,13
Blakusprodukcija	EUR/dz.	40,03	37,24	20,02	18,64	10,03	9,32	0,14	0,13
Produkcijas vērtība (3*4/2+5)	EUR/dz.	3473,52	2774,84	289,22	257,80	245,61	328,72	31,39	36,71
Starppatēriņš (kopā)	EUR/dz.	2256,05	2068,92	464,61	433,80	286,52	253,81	22,28	20,08
Degviela un smērvielas	EUR/dz.	158,21	133,55	89,13	75,24	2,68	2,26	1,16	0,98
Elektroenerģija	EUR/dz.	108,01	85,55	10,52	8,34	13,06	10,34	1,80	1,43
Kurināmais	EUR/dz.	4,08	2,69	0,11	0,07	7,57	4,98	0,19	0,13
Veterinārās izmaksas	EUR/dz.	58,91	58,19	6,94	6,85	7,57	7,48	0,08	0,08
Spēkbarība	EUR/dz.	917,35	805,14	50,25	44,10	213,58	187,45	11,78	10,34
Zāles barība (žāvēta u.c.)	EUR/dz.	412,17	391,69	118,35	112,46	0,00	0,00	0,00	0,00
Cita lopbarība	EUR/dz.	81,33	79,52	37,37	39,27	15,51	14,10	0,00	0,00
Materiāli un remonts	EUR/dz.	184,78	165,94	71,50	64,21	7,46	6,70	2,91	2,61
Pakalpojumi	EUR/dz.	54,93	50,11	16,30	14,87	2,10	1,91	0,43	0,40
Finanšu starpniecība	EUR/dz.	38,81	47,52	6,36	7,79	4,26	5,21	0,04	0,05
Pārējās izmaksas	EUR/dz.	237,46	249,01	57,78	60,59	12,75	13,37	3,88	4,07
Ārējās izmaksas:	EUR/dz.	307,87	402,04	40,03	46,68	79,38	86,31	3,45	3,65
Algotā darba samaksa	EUR/dz.	239,80	299,53	26,52	27,78	26,85	28,12	2,22	2,32
Pamatlīdzekļu amortizācija	EUR/dz.	57,95	60,68	11,51	12,05	51,20	53,60	1,22	1,28
Aizdevumu procenti	EUR/dz.	10,11	41,83	2,00	6,86	1,34	4,59	0,01	0,05
Kopā izmaksas (7+19)	EUR/dz.	2563,92	2470,96	504,63	480,48	365,90	340,12	25,73	23,73
Peļņa vai zaudējumi*	EUR/dz.	909,6	303,9	-215,4	-222,7	-120,3	-11,4	5,7	13,0

Datu avots: autoru aprēķini, izmantojot SUDAT un LEK datus

No 6. tabulas datiem redzams, ka pārskata gados tendences dažādiem lopkopības produktiem bija atšķirīgas. Piena ražošanā 2023. gads bija mazāk sekmīgs kā iepriekšējais, savukārt cūkkopībā un putnkopībā tieši otrādi – sekmīgāks sakarā ar būtisku cenu kāpumu produkcijai. Liellopu audzēšanā gadu no gada ražošanas rezultāts ir negatīvs, un abos pārskata gados rezultāti ir līdzīgi.

Kopējās izmaksas visa attiecīgā produkta ražošanai

Produktu ražošanas izmaksas katram gadam ir aprēķinātas arī uz visu tā saražoto apjomu konkrētajā gadā. Tas palīdz novērtēt, kāda ir peļņa vai tieši otrādi – zaudējumi attiecīgā produkta ražošanā konkrētā gadā valsts līmenī un kā tas mainās pa gadiem. Tādēļ šim nolūkam izveidota laika rinda 4 gadu periodam no 2020. līdz 2023. gadam, papildinot iepriekšējo laika rindu, kas izveidota par 2020.-2021. gadiem un precizējot 2022. gada rezultātus. Izmaksas uz visu saražoto apjomu attiecinātas, reizinot izmaksas uz hektāru vai dzīvnieku ar kopējo platību, kurā kultūra tiek audzēta, vai ar gada vidējo lauksaimniecības dzīvnieku skaitu. Šāds aprēķins ir veikts par katru no 11 augkopības produktu veidiem un 6 dzīvnieku produktu pozīcijām.

Aprēķinu rezultāti ir apkopoti 7. tabulā, kas parāda kā mainījies katra produkta tirgus ienesīgums, ņemot vērā atbalsta maksājumus un kompensācijas.

7. tabula. Produkcijas un izmaksu kopvērtība pa produktiem 2020.-2023. g. milj. eiro (bez subsīdijām)

Gadi Pozīcijas	2020		2021		2022		2023	
	Ieņēmumi (izlaide)	Izmaksas	Ieņēmumi (izlaide)	Izmaksas	Ieņēmumi (izlaide)	Izmaksas	Ieņēmumi (izlaide)	Izmaksas
Graudaugi kopā	553,47	431,37	580,38	487,05	775,28	681,16	484,55	686,16
Kvieši	448,02	343,62	489,95	404,67	615,11	550,31	384,67	545,50
Rudzi	21,56	16,97	21,90	15,80	30,92	26,46	17,68	24,49
Mieži	43,70	34,58	37,88	32,54	72,37	54,29	41,73	59,40
Auzas	40,19	36,21	30,65	34,04	56,89	50,10	40,47	56,77
Rapsis	165,97	115,33	199,73	126,80	151,99	137,53	142,91	139,19
Pākšaugi	31,55	31,35	24,04	37,15	41,07	35,65	37,87	52,22
Lopbarības kult.	157,09	143,14	105,63	153,44	108,26	180,43	82,24	172,38
Dārzkopība	64,41	60,75	69,94	66,60	61,39	87,43	70,49	77,07
Kartupeļi	49,68	25,14	44,54	22,76	49,21	33,60	57,28	28,93
Augļi un ogas	21,12	21,06	14,28	18,63	23,50	23,39	18,91	23,55
Citi augu produkti	28,14	24,95	27,23	25,88	37,95	38,40	27,49	38,93
Piens	276,47	258,98	464,06	258,23	449,82	332,03	342,42	304,92
Liellopu gaļa	50,65	116,29	75,96	114,48	76,05	132,69	66,09	123,17
Cūkas	73,27	81,57	77,83	83,36	78,10	116,36	98,17	101,58
Putnu gaļa	70,32	49,40	100,91	47,18	92,28	77,96	103,63	72,31
Olas	57,78	39,01	60,35	37,20	88,99	71,32	109,76	66,13
Citi dzīvnieku produkti	19,15	23,02	21,41	30,33	21,73	32,71	23,22	32,89
Kopā augkopībā	1071	853	1066	938	1249	1218	922	1218
Kopā lopkopībā	548	568	801	571	807	763	743	701
Kopā lauksaimniecībā	1619	1421	1866	1509	2056	1981	1665	1919

Datu avots: autoru aprēķini, izmantojot SUDAT un LEK datus

No 7. tabulas redzams, ka laika posmā no 2020. līdz 2022. gadam katru gadu kopumā lauksaimniecībā izlaides vērtība pārsniedza kopējās izmaksas, taču 2023. gads bija izteikti nelabvēlīgs, kad kopējās izmaksas par 15 % pārsniedza produkcijas vērtību. Tomēr būtiskas atšķirības ir starp augkopību un lopkopību, jo 2023. gads bija izteikti nelabvēlīgs tieši augkopības produktu ražošanā, kad visiem produktiem, izņemot kartupeļus un rapsi, neto rezultāts no ražošanas saskaņā ar aprēķinu ir negatīvs. Turpretī lopkopībā nelabvēlīgākais pārskata periodā bijis 2020. gads, bet 2023. gadā (līdzīgi 2022. gadam) kopumā produkcijas vērtība par 6 % pārsniedz izlaides vērtību.

Aprēķini par 2023. gadu ir provizoriski, tomēr arī šim gadam ir izmantoti faktiskie izmaksu dati no SUDAT svērtajiem rezultātiem, tādēļ tie vērtējami kā tuvi faktiskajiem un būtiskas korekcijas nav plānotas.

Secinājumi un ieteikumi

1. Turpinot pētījumu par izmaksu sadalījumu, ir apkopoti izmaksu koeficienti no SUDAT individuālajiem datiem 2022. gadam, kas savienoti ar iepriekšējo gadu datiem, tādējādi izveidojot 3 gadu vidējos izmaksu koeficientus, kuri izmantoti 2022. un 2023. gadu izmaksu aprēķinam pa lauksaimniecības produktu veidiem.
2. Lai palielinātu iegūto rezultātu ticamību tiem augkopības produktiem, kurus audzēšanā saimniecības nespecializējas, ir izmantota izmaksu proporcija pret kviešu izmaksām, ņemot vērā LLKC mainīgo izmaksu aprēķinus 2022. gadam.
3. Izmantojot trīs gadu izmaksu koeficientus, ir novērota zināma stabilitāte lielākajā daļā izmaksu pozīciju uz produkcijas vienību un svārstības mēdz būt saskanīgas ar kopējām izmaksu izmaiņām nozarē. Tas ļauj vērtēt iegūtos rezultātus ar salīdzinoši augstāku ticamības pakāpi.
4. Izmantojot operatīvi apkopotos 2023. gada datus, ir veikts izmaksu aprēķins 2023. gadam, kas rāda būtiski sliktāku ieņēmumu un izmaksu proporciju nekā iepriekšējos gadus, īpaši augkopības produktiem.
5. Dažādiem lauksaimniecības produktiem mēdz būt atšķirīgas ieņēmumu un izmaksu tendences. Piemēram, lai arī 2023. gadā lielākai daļai produktu rentabilitāte ir kritusies un bez subsīdijām to ražošana kļuvusi nerentabla, tomēr dārzeņu, kartupeļu, cūkgaļas, putnu gaļas un olu ražošana 2023. gadā ir kļuvusi izdevīgāka nekā 2022. gadā.
6. Darbu pie izmaksu sadalījuma metodikas lietderīgi turpināt, īpaši piestrādājot pie pamatlīdzekļu nolietojuma, kas drīz būs iespējams līdz ar CSP veikto nolietojuma aprēķinu integrēšanu LEK.
7. Vajadzības gadījumā iespējams veikt arī izmaksāto subsīdiju aptuvenu dalījumu pa produktu veidiem, izmantojot izmaksu sadalījumam līdzīgu metodiku.
8. Pēc izveidotās metodikas ir iespējams veikt attiecīgus aprēķinus arī citiem – gan agrākajiem, gan turpmākajiem - gadiem. Papildinot laika rindu ar jauniem izmaksu koeficientiem, iegūto rezultātu ticamība palielinās.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Regulation (EC) No 138/2004 of the European Parliament and of the Council of 5 December 2003 on the economic accounts for agriculture in the Community (Text with EEA relevance).
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02004R0138-20220502>
2. CAPRI Modelling System. Online Manual.
https://www.capri-model.org/dokuwiki_help/doku.php
3. Eurostat datubāze. Economic Accounts for Agriculture – values at current prices
<https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
4. Lauksaimniecības bruto segumu aprēķini par 2020. gadu. SIA “Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs”. Ozolnieki, 2021. 128 lpp.
5. Lauksaimniecības bruto segumu aprēķini par 2022. gadu (interneta resurss).
<https://new.llkc.lv/lv/nozares/ekonomika/bruto-segumu-aprekini-par-2022-gadu>
6. Oficiālās statistikas portāls. Latvijas oficiālā statistika/ lauksaimniecība.
<https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/noz/lauksaimn>
7. Saimniecību uzskaites datu tīkla (SUDAT) un LEK nepublicēta informācija.